

FER FAMÍLIA SENSE PARELLA

NOVES TENDÈNCIES EN LES MONOPARENTALITATS

ELISABET ALMEDA SAMARANCH, DINO DI NELLA,
CLARA CAMPS CALVET

COL·LECCIÓ

FAMÍLIES MONOPARENTALS I DIVERSITAT FAMILIAR

00
00
06

FER FAMÍLIA SENSE PARELLA

NOVES TENDÈNCIES EN LES MONOPARENTALITATS

ELISABET ALMEDA SAMARANCH
DINO DI NELLA
CLARA CAMPS CALVET

COL·LECCIÓ
Famílies Monoparentals i Diversitat Familiar

06

OO COPALQUI
OO EDITORIAL

Almeda Samaranch, Elisabet; Di Nella, Dino i Camps Calvet, Clara (2008): *Fer família sense parella. Noves tendències en les monoparentalitats*. Col·lecció Famílies Monoparentals i Diversitat Familiar. Número 06, Barcelona. Copalqui Editorial.

CDU: 001 Ciència i coneixement en general. Divulgació de la ciència. 141.72 Feminisme. 003 Ciències socials en general 347.6 Dret de família. 36 Treball social. Ajuda social.

I. Diversitat familiar. II. Monoparentalitat. III. Dones i gènere.

IV. Responsabilitat parental. V. Benestar i polítiques socials.

VI. Discriminació i exclusió social.

Copolis

Bienestar, Comunidad y Control Social

Grupo Interuniversitario

GRC Universidad de Barcelona

Il·lustració de la tapa: Danilo Walter Vasiloff

www.danilovasiloff.com.ar

Diseny i maquetació: Pablo Casals

ISBN: 978-84-939784-1-9

Edició: 1a Ed. 2008

Quantitat d'exemplars (impressió promocional): 90

© Elisabet Almeda Samaranch - Dino Di Nella - Clara Camps Calvet

© Copalqui Editorial, 2008

Carrer Rabassa 27 2n 1era, 08024 Barcelona, Espanya

www.copalqui.org

Obra sota Llicència Creative Commons Reconeixement-Nocomercial-SenseObraDervidad 3.0.Unported license.

Llicència Completa i permisos més allà de la cobertura indicada poden consultar-se a: www.copalqui.org

Imprès a: Associació d'Acció Social i Cultural Adalquí

COPALQUI
EDITORIAL

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	7
1. CANVIS EN LES ESTRUCTURES FAMILIARS I EN LA CONCEPCIÓ DE LA MATERNITAT A LES SOCIETATS OCCIDENTALS	
1.1 La concepció de la maternitat des de finals del segle XIX fins a la dècada dels seixanta	13
1.2 La concepció de la maternitat fins a la dècada dels vuitanta	16
1.3 La concepció de la maternitat a partir de la dècada dels vuitanta	21
2. LA MATERNITAT EN SOLITARI COM A OPCIÓ. FORMAR FAMÍLIA SENSE PARELLA	25
3. FAMÍLIES MONOMARENTALS PER OPCIÓ: L'ADOPCIÓ	
3.1 Estat de la qüestió: per una revisió de la bibliografia	35
3.2 Desenvolupament socio-històric de l'adopció	44
3.3 Referències estadístiques sobre adopcions monoparentals	46
3.3.1 El cas de Catalunya	50
3.4 Repas general de la legislació: internacional, estatal i autònoma	55
3.5 Informadores clau: professionals i entitats	64

4. FAMÍLIES MONOMARENTALS PER OPCIO: LA REPRODUCCIÓ ASSISTIDA

4.1 Estat de la qüestió: per una revisió de la bibliografia	73
4.2 Desenvolupament socio-històric de la reproducció assistida	88
4.3 Referències estadístiques sobre la reproducció assistida	92
4.3.1 Dades i premsa	101
4.4 Repàs general de la legislació	104
4.5 Informadores clau: professionals i entitats	110

5. MARES SOLES LESBIANES PER OPCIO

5.1 Lesbianisme i maternitat, en parella i en soledat	117
5.2 Alguns interrogants i qüestions de les mares lesbianes	127
5.3 La revelació de la maternitat i del lesbainisme	129
5.4 Informadores clau: professionals i entitats	134

6. FER FAMÍLIA SENSE PARELLA: LES VEUS DE LES MARES

6.1 Mares adoptants	166
6.1.1 Característiques/perfils	
6.1.2 Vivències, experiències i quotidianitats de la monoparentalitat	167
6.1.2.1 El viscut de la monoparentalitat	
6.1.2.2 Maternitat en solitari com a lliure opció	169
6.1.3 Demandes	171
6.1.3.1 Demandes d'igualtat i de reconeixement de les monoparentats	
6.1.3.2 Demandes de canvi en el sistema d'adopció	
6.1.3.3 Demandes econòmiques i fiscals	172
6.1.3.4 Demandes de mesures de conciliació ocupació – família	173
6.2 Mares per reproducció assistida	
6.2.1 Característiques/perfils	
6.2.2 Homosexualitat	178
6.2.3 Diversitat de monomarentals	179
6.2.4 Fills i filles	180

6.2.5 Vivències, experiències i quotidianitats de la monoparentalitat.	181
6.2.5.1 El viscut de la monoparentalitat	
6.2.5.2 Maternitat en solitari com a lliure opció	182
6.2.6 Comparació amb parelles biparentals amb fills i filles	185
6.2.7 Problemes i situacions discriminatòries	186
6.2.7.1 Problemes de dependències amb els pares	
6.2.7.2 Prejudicis socials vers les famílies monoparentals	187
6.2.8 Demandes	188
6.2.8.1 Demandes d'igualtat i de reconeixement de les monoparentats.	
6.2.8.2 Demandes de canvi en el sistema d'adopció i en la legislació sobre reproducció assistida	
6.3 Mares lesbianes	
7. CONSIDERACIONS FINALS	193
BIBLIOGRAFÍA	195

INTRODUCCIÓ

El progressiu increment en el nombre de famílies monoparentals a Europa en les darreres dècades ha suscitat un gran interès científic des de diferents perspectives socials, per bé que en la majoria dels estudis i recerques duts a terme no s'acaba d'analitzar amb profunditat la diversitat i l'heterogeneïtat en el sí d'aquesta modalitat familiar d'un sol progenitor amb els seus fills o filles a càrrec.

Definitivament, les vies d'accés a la monoparentalitat són variades i les realitats familiars que s'hi amaguen multidimensionals i molt amplies. El coneixement de l'estructura d'aquestes llars i l'examen de les seves dificultats i problemàtiques a Catalunya és imprescindible si volem dissenyar polítiques familiars eficients i útils pels diversos continguts i modalitats de la monoparentalitat actual. Així mateix, l'anàlisi de les diferències internes que viuen les mares i els pares de famílies monoparentals ens pot ajudar a entendre millor les diverses necessitats que es plantegen en cada cas. Perquè, tot i que la monoparentalitat no és un fenomen recent, les seves problemàtiques actuals i les implicacions socials que suposa són, en molts aspectes, radicalment noves.

La "monoparentalitat voluntària", és a dir, aquella formada pel conjunt de dones que decideixen accedir a la maternitat sense parella com una opció personal, representa una de les tipologies que ha estat més escassament tractada des de les diverses disciplines teòriques. El caràcter optatiu i voluntari impregna aquest tipus de projecte familiar d'unes característiques pròpies, a més d'atorgar-li un caràcter transgressor i diferenciar-lo de la resta del conjunt de mares soles. Certament, en aquesta nova expressió de la maternitat, tant allunyada de les formes convencionals, hi té una incidència

fonamental la progressiva emancipació femenina. Dins d'aquesta forma familiar i en aquest context de resignificació de la maternitat, podem trobar-hi dues pràctiques que són alhora promotores i conseqüències dels canvis del paper de les dones a les societats. De fet, són pràctiques relativament noves que han ampliat les opcions de les dones sense parella que, per un o altre motiu, han decidit ser mares: l'adopció i la reproducció assistida.

Les dones que es decideixen a gestionar famílies monoparentals sense l'existència prèvia de parella, en l'exercici del lliure desenvolupament de la seva personalitat a través de la maternitat i com a opció personal, ja sigui per l'adopció individual, la reproducció assistida (sigui d'un donant anònim o de persona coneguda que no es la seva parella) o d'una relació ocasional voluntària i deliberada, plantegen nous i complexos reptes a les societats actuals. Tot i que estadísticament no són encara molt significatives -malgrat el seu gran creixement en els últims anys- sí que constitueixen una realitat qualitativament transgressora de la "normalitat social".

Aquesta situació transgressora ens posa davant de nous reptes que es poden resumir, a grans trets, en tres. El primer repte és que molt especialment aquest tipus de monoparentalitat està *sosca-vant d'arrel el model patriarcal tradicional*, reptant el model de família hegemònic (tradicional, burgesa, nuclear, biparental, heterosexual i asimètrica o desigual). Signifiquen una reorganització familiar de les funcions i rols simbòlics intrafamiliars dels responsables familiars, per que en aquets grups una persona es proposa assumir individualment totes aquestes funcions i rols de manera individual. D'aquesta manera, i com també passa amb les famílies homoparentals, es fa palpable la prescindibilitat de l'home i es desmitifica la divisió sexual dels rols i funcions socials. La manutenció econòmica i material, la criança i cura dels fills/es i la gestió de la llar ja no es corresponen amb el que es proposa-imposa des de la modalitat familiar hegemònica. En aquest sentit, les famílies sense parella com a opció són un agent de canvi, un agent *d'avantguarda*, perquè per elles –i en molts casos, malgrat elles– la diversitat familiar ha augmentat i la família nuclear burgesa biparental ha trontollat, s'ha esquarterat. Són les agents propulsors de canvis i les que es carreguen primer amb les implicacions d'aquests canvis que, a poc a poc, es van estenent a les altres modalitats familiars.

En segon lloc, aquest tipus de famílies monoparentals han repte i repton de manera molt particular els *estats del benestar*, els règims del benestar, les polítiques públiques en general, ja que aquestes estaven pensades per a famílies amb un únic sustentador/home i una única cuidadora/dona. D'altra banda, també han trastocat el

funcionament del *mercat laboral* i han evidenciat les contradiccions dels usos del temps pel treball remunerat, el treball no remunerat i també el temps personal. En realitat, posen en primer pla situacions que ja existien –i eren precàries– en la biparentalitat i en tota modalitat de monoparentalitat, però mostrant amb més evidència, la seva inviabilitat social en els marcs de l'actual sistema social.

Tanmateix, és en aquestes monoparentalitats derivades de adultes sense parella com a opció on aquestes situacions es fan molt més clares i disruptores dels valors hegemònics, per bé que les dones no arriben a aquesta vida familiar per cap raó aliena a la seva voluntat, com podria ser en el cas d'un embaràs imprevist d'una parella estable, la defunció d'un dels progenitors convivents o la separació o ruptura matrimonial o d'una parella de fet. Això demana que els polítics i polítiques hagin de repensar la política, ja que la realitat familiar ha canviat –el model tradicional burgès ha entrat en una crisi *imparable* i els vells clixés ja no expliquen les noves realitats– i això s'ha de notar també en l'actuació dels poders públics, en el disseny de les polítiques públiques, a les negociacions i convenis laborals, a totes aquelles decisions i mesures socials, polítiques o econòmiques que afecten directament o indirectament les persones que viuen principalment en grups familiars.

Com diuen algunes sociòlogues feministes, les famílies monoparentals són un *border case*, un cas frontera que repta a la novetat, que permet avançar cap a la pluralitat familiar, guanyar terreny pam a pam a la família tradicional sexista qüestionant-ne les funcions, els rols, les desigualtats. Ans al contrari, els enfocaments més conservadors dirien que estan situades al límit d'allò *desviat*, d'allò *anormal*, d'allò *fora de lloc*, temen les seves provocacions i les distorsions que puguin *ocasionar o encomanar* a les famílies normals/biparentals. Però, el límit o frontera també pot ser cap a quelcom de nou, més plural i més divers, per tant, més complex i, a més, més ric. Hi ha autores que defensen que les dones que decideixen gestionar famílies sense parella com a una opció personal han de gaudir d'uns drets socials de ciutadania específics, per la qual cosa el debat a escala europea s'ha de dirigir, segons elles, a una reformulació dels règims del benestar. D'aquesta manera, s'haurien de crear les condicions o procurar el context social idoni perquè les persones que així ho desitgin, puguin conviure amb els seus fills/es de manera independent i sense tenir la precarietat, l'exclusió o l'estigmatització com la seva frontera real de vida i trajectòria. En tot cas, s'haurà d'assumir i comprendre l'entrada a la monoparentalitat sense parella prèvia com a una opció, no com a una contingència no desitjada (portant a terme l'embaràs, la cura o criança dels fills i filles després de la pèrdua o d'una ruptura de la

parella estable) sinó com un legítim acte de llibertat personal i social.

L'objectiu d'aquest projecte de recerca i de l'informe que ara es presenta és contribuir al coneixement de les famílies monoparentals i monomarentals heterosexuales i homosexuals a Catalunya a partir, tant de l'anàlisi i debat teòric que aquestes famílies estan suposant en l'àmbit europeu i estatal, com de les opinions, reflexions, problemàtiques i experiències que en tenen les dones que les gestionen. Concretament, aquest projecte està destinat al coneixement de les monoparentalitats originades en l'adopció individual, la reproducció assistida o la relació ocasional amb voluntarietat de concebre, en tots aquests casos, sense l'existència d'una parella estable prèvia i actual que coprotagonitzi la decisió de la dona adulta que gestiona el grup monoparental, sigui la seva opció heterosexual, homosexual o qualsevol d'altre.

En aquest informe analitzarem i descriurem aquestes opcions a la maternitat sense parella, de manera separada i diferenciada, no només per guanyar en claredat en l'exposició de les dades i resultats, sinó també com a mètode d'observació precisa de les característiques i les peculiaritats d'aquestes formes d'accés a la maternitat, bàsicament l'adopció individual i la reproducció assistida. L'estructura de l'informe conté una anàlisi de l'estat de la qüestió a partir d'una revisió de la bibliografia existent -apartat bàsic per utilitzar les eines teòriques que després possibiliten l'exercici analític-, una descripció del desenvolupament sociohistòric que contextualitza els dos mètodes i un repàs de la legislació principal que, de manera formal, estableix els límits legals en els quals les dones poden crear família sense parella. Sempre que ha estat possible, la informació s'ha recolzat amb dades quantitatives i recursos gràfics que ens han ajudat a conèixer la importància quantitativa d'aquest fenomen. A més a més, també s'ha donat la veu a professionals i entitats socials ("informadores clau") que directament o indirectament treballen en àmbits que afecten em aquestes famílies, i evidentment a les pròpies mares soles, a través d'un ampli ventall d'entrevistes en profunditat -gairebé trenta a les dones i unes 10 als professionals i entitats. Totes aquestes veus queden recollides en aquest informe. En aquest sentit, s'ha tractat de recollir informació de manera directa, per completar les reflexions de caràcter més teòric i acadèmic que es fan a priori, ja que es considera que les idees, opinions i arguments de les persones afectades, en aquest cas les mares soles, o els professionals i entitats que hi treballen són imprescindibles per a una encertada aproximació a la realitat d'aquestes famílies. Per això, esdevenen no només un objecte d'estudi, sinó que també són subjecte de la recerca i, per tant, protagonista de la mateixa. A tall de marc introductori i

contextualitzador incloïm al principi de l'informe una breu descripció de l'evolució de la construcció social de la maternitat a les societats occidentals, de la impremta i la influència que hi va tenir el feminisme i dels canvis més destacables ocorreguts en l'estructura familiar. Per acabar aquest introducció, comentar que en aquest informe hem volgut incloure un capítol específic sobre les mares soles lesbianes per opció, un col·lectiu de famílies monomarentals cada vegada més significatiu i al que se li ha de prestar la deguda atenció.

1. CANVIS EN LES ESTRUCTURES FAMILIARS I EN LA CONCEPCIÓ DE MATERNITAT A LES SOCIETATS OCCIDENTALS

1.1 La concepció de maternitat de finals del segle XIX fins la dècada dels seixanta

Per entendre com en la nostra societat actual poden aparèixer i fer-se presents les dones que decideixen formar família sense parella és de gran importància saber quins són els processos històrics que ens han portat a dibuixar aquesta realitat. Per comprendre aquest nou mosaic social s'ha de fer referència a la història del moviment feminista i a la història dels canvis familiars que s'han donat en aquest últim segle; evidentment, aquests no són elements independents, sinó més aviat elements que s'interrelacionen constantment entre si. Aquests processos socials i històrics han donat lloc a canvis molt importants en la concepció de maternitat i en el seu significat. Els canvis en la percepció de la maternitat, cada vegada més allunyada del prerequisit del matrimoni i de l'obligatorietat i centralitat en les trajectòries femenines, s'han vist afavorits indiscutiblement per la pràctica renovadora de les dones i per les aportacions de la ideologia feminista (Jiménez et al. 2005).

L'anàlisi que realitza Elizabet Bandinter (1981) al treball *¿Existe el amor maternal?* ens fa adonar de la relativitat del concepte de maternitat i de la relació immediata que existeix entre la seva significació i el valor social que se li ha atorgat a cada moment i societat. Segons diu aquesta autora, "el segle XVIII va llançar la idea de la responsabilitat paterna, el segle XIX la va confirmar accentuant la de la mare i el segle XX va transformar el concepte de responsabilitat maternal en el de culpabilitat maternal".

Podem afirmar que, gràcies a la Revolució Industrial i a la Revolució Francesa, es produeix l'entrada a la modernitat. I és des de finals del segle XIX fins a la dècada dels 60-70 del segle XX que la família moderna serà la que persistirà. Durant aquests dos segles s'expandeix el capitalisme industrial; s'imposen els estats moderns i el liberalisme polític, la industrialització i el creixement de les ciutats, i s'estén la modernització de la cultura i les relacions socials.

El gran canvi que permetrà avançar la família cap a la primera modernitat és, precisament, l'aparició del capitalisme. Aquesta nova etapa econòmica imposa una nova divisió del treball pel què fa al gènere, sobretot en les classes socials burgeses. En aquesta etapa, l'home "desapareix" de l'àmbit domèstic, contràriament a les etapes anteriors, en què hi era "més present", perquè part de la seva feina estava més lligada a la llar (sobretot els artesans, camperols, etc.). El poder de la figura del pare que deriva, sobretot, del seu salari, és converteix en l'autoritat familiar i en el cap de família davant de l'estat modern. A la vegada, la dona porta a terme la seva activitat quotidiana en l'àmbit de la llar -la mestressa de la casa-. L'autoritat materna pren molta importància en relació amb la socialització i el desenvolupament psicològic afectiu dels fills/es, tot i que aparentment pugui quedar anul·lada per l'autoritat paterna. És així com va apareixent la "família nuclear", que es caracteritza per l'estructura de matrimoni més fills/es, i, en algunes ocasions, avis o àvies. D'altra banda, la filiació no és legítima si les persones no estan casades, i encara té molta importància la idea de la indissolubilitat del matrimoni, a causa de la força que encara hi tenen tant la idea romàntica de concepció de parella, com ara la tradició religiosa de la fidelitat conjugal (Brullet:2004) (Flaqué: 2004).

És important remarcar que l'aparició de la modernitat permet el naixement d'una classe social burgesa mitjana que té la possibilitat d'accedir a la formació i el món de la cultura. Aquesta classe social proclama aquest ideal de família, però a la vegada, amb algunes de les seves idees provinents de la Il·lustració -igualtat de drets, llibertat, etc.-, la deixa, en un cert sentit, qüestionada. Els valors morals de les classes socials més altes i aristocràtiques van perdent poder. Alhora,

es dona la secularització i l'Església perd força i influència, encara que la família continua representant un compromís entre la modernitat i la tradició mitjançant la fórmula de la família nuclear. Ara bé, ni el caràcter patriarcal de la institució ni elements tradicionals com la importància de l'aliança i la filiació poden desaparèixer encara en aquesta etapa.

Com ja apuntàvem, els valors de la Revolució Francesa i de la classe burgesa emergent permetran el sorgiment d'un cert moviment feminista i d'una certa reivindicació dels drets de les dones. Serà, doncs, a finals del segle XIX i a principis del XX que apareixerà la «primera onada» de feminisme, que és gairebé un fenomen exclusiu dels Estats Units i la Gran Bretanya i que està representat pels moviments de dones que lluiten per la igualtat de drets: les sufragistes (Federación de Mujeres Progresistas: 2008). És en aquest context que comencen a aparèixer les dones solteres que es volen desenvolupar a nivell personal i que renuncien a la família i al matrimoni. Això, a la vegada, dona lloc a uns llaços molt específics entre dones i a les primeres aparicions més visibles de lesbianisme a nivell social; encara que tant des de les noves classes científiques, mèdiques i psicològiques el lesbianisme és vist com una malaltia o un problema psicològic que s'ha de tractar. (Gimeno 2007).

Però, en aquest context la maternitat, encara, era considerada la condició femenina per excel·lència. Històricament donada la capacitat de procreació de les dones s'havia propiciat una identificació unidimensional que reconeixia exclusivament els aspectes biològics de les dones (Cid López 2002) i que justificava, d'aquesta manera, la seva exclusió de la vida política i econòmica. No obstant això, segons Altamirano (2002), el fet que la capacitat biològica no representés prou garanties per a l'assumpció de la maternitat per part de les dones va fer necessari reforçar aquesta condició des del pla social, adjudicant-los-hi una natural capacitat d'entrega personal, justificada a partir del mite de l'instint matern. D'aquesta forma, la maternitat fou plantejada com una realitat objectiva, universal, natural i immutable, i com un comportament arrelat en la naturalesa de la dona (Solé i Parella 2004), ignorant el component social i històric de la correlació dona-mare.

Serà però sobretot després de la Segona Guerra Mundial, moment en què es va fomentar per part dels poders públics la maternitat obligatòria en un context de reconstrucció dels estats europeus, quan l'amor maternal serà exaltat com un valor natural i social (Cid López 2002). Altamirano (2002) explica que la valoració de la maternitat, promoguda per l'Església i l'Estat, afavorirà l'actuació del gènere masculí a l'espai públic, econòmic i polític mentre que l'àmbit

domèstic quedà reservat a les dones i els nens. A partir d'aleshores es propugnarà que siguin les mares les qui s'ocupin dels seus fills/es personalment, dedicant-los-hi tot el seu temps, fins i tot després de la lactància (Solé i Parella 2004). Tal com manté Altamirano (2002), la maternitat fou presentada com predeterminada i revelada, sostenidora d'una veritat absoluta que admetia les coses d'una única manera, d'acord a les lleis de la naturalesa que designen la normalitat i que, per tant, nega allò diferent per la seva connotació patològica.

1.2 La concepció de maternitat fins la dècada dels vuitanta

Fins als anys 60 del segle XX, la institució del matrimoni, la idea de procreació i de maternitat encara tenen moltíssima força; però en aquesta dècada ja s'inicien transformacions significatives. Una vegada més, canvis en les estructures familiars es produeixen paral·lelament als canvis socials i socio-culturals ja que, tal com afirma Rodríguez Ceberio (2006), "la família reproduceix en el seu microcontexte els avanços o els retrocessos del macrocontexte al qual pertanyen". Aquestes variacions, d'altra banda, s'enquadren en el que Lluís Flaquer (1999) denomina *segona revolució o transició familiar*. Aquesta nova etapa, a diferència de la primera que va significar la consolidació de la família nuclear, consisteix en la seva fragmentació. El canvi socioeconòmic més destacable és el trencament amb el format dels homes integrats al mercat laboral i les dones dedicades exclusivament a les funcions reproductives. Tal com afirma Flaquer (2003) es produeix una pèrdua de legitimitat del patriarcat; d'aquesta manera perd força un sistema de dominació dels homes envers les dones i dels caps de família envers els seus fills. És en aquestes dècades que apareix un nou moviment feminista, el feminisme de la "segona onada" i també conjuntament amb aquest moviment feminista sorgeix el lesbianisme com a opció política.

En aquest període, la penetració de la lògica del mercat en l'àmbit privat s'imposa. Es creen tot un seguit de noves necessitats per les famílies a través del consum d'oci: l'oferta de tot tipus de serveis familiars, la mecanització de les feines de la llar, etc. Això, juntament amb l'important creixement de l'esperança de vida i la decisiva disminució de la mortalitat infantil registrats al llarg del segle XX als països més avançats, permet que les dones es puguin "alliberar" d'algunes de les tasques de reproducció i cura. Tots aquests elements fan possible la integració de les dones al mercat de treball, cosa que la dota de més independència econòmica i de capacitat

de decisió; el poder del pare com a proveïdor financer perd importància i es fa més necessari compartir els costos i les tasques de reproducció en el si de la parella. Aquest nou paper de la dona en la societat comporta una crisi i una necessitat de replantejament de l'home en el si familiar i en la societat en general.

D'altra banda, s'ha de remarcar que el desenvolupament del coneixement científic, a tots nivells, posa en dubte tots els patrons socials seculars beneïts per l'Església, i, per tant, es produeix una més àmplia secularització que en l'etapa anterior (Hobsbawm 2005: 339). Totes aquestes condicions propicien l'extensió dels mètodes anticonceptius. A partir d'aquest moment, és possible separar el coït de la reproducció; per tant, la finalitat primera del matrimoni o de la parella deixa de ser la reproductiva i ho passa a ser el suport emocional, cosa que fa necessàries unes relacions més paritàries i igualitàries (Brullet 2004).

A més, encara podem parlar d'un element de molta importància que tindrà una clara influència en aquests canvis en els models familiars: la penetració de la llei i l'estat en l'àmbit privat. La intervenció de l'estat i la regulació política de la família també tenen conseqüències en els canvis dels models familiars. L'estat adopta un paper de control i suport de molta importància en l'àmbit familiar; d'aquesta manera, la posició del pare queda encara més debilitada.

Són aquestes les puntes de llança, conjuntament amb la força que va prenent el moviment feminista de la pèrdua del que denomina Flaquer "la densitat institucional". La família, tradicionalment basada en una necessitat econòmica, comença a basar-se en el consens, el diàleg, la democràcia i en els individus. La família ja no és una unitat central a la vida social sinó que és l'individu el protagonista de la reproducció social. En aquest context, formar una família ja no representa un fet obligatori sinó que depèn de decisions individuals, el que implica l'establiment d'altres tipus de vincles més igualitaris i corresponsables entre els membres.

Abans de continuar és molt important deixar en constància el següent apunt: "En la mayor parte del mundo, los antiguos tejidos y convenciones sociales, aunque minados por un cuarto de siglo de transformaciones socioeconómicas sin parangón, estaban en situación delicada, pero aún no en plena desintegración, lo cual no era una suerte para la mayor parte de la humanidad, sobre todo para los pobres, ya que las redes de paranteco, comunidad y vecinidad eran básicas para la supervivencia económica y sobre todo para tener éxito en un mundo cambiante. En gran parte del Tercer Mundo, estas redes funcionaban como una combinación de servicios informativos, intercambios de trabajo, fondos de mano de obra y de capital,

mecanismos de ahorro y sistemas de seguridad social.” (Hobsbawm 2005: 337). Per tant, el sorgiment de noves estructures familiars i els elements positius que aportaven per la vida de les persones es feia més latent en les classes socials mitges que no entre les classes més populars. A la vegada, l’emancipació de la dona i la incorporació en el mercat de treball també es feia més palesa en la classe social burgesa. Tal com afirmen Solé i Parella (2004) “l’*ethos* burgès de la dona mestressa de casa que ha predominat a les societats occidentals fins a la dècada dels setanta només afecta a les famílies de classe mitja, ja que la gran majoria de les dones de classe treballadora mai ha abandonat el mercat de treball des dels orígens de la industrialització i la irrupció del sistema de producció capitalista”. Així, doncs, el sorgiment d’una societat postindustrial donarà lloc, a les acaballes del segle XX, a una nova família postmoderna i, en definitiva, a noves i variades estructures familiars, alhora que dóna lloc al fet que la dona es pugui posicionar de manera diferent davant de la societat, perquè deixa de ser el subjecte encarregat de l’espai privat.

Tot i que aquestes alternatives estan menys esteses a Espanya i als països del sud d’Europa en general que a la resta del continent, tot apunta cap a la convergència amb les transformacions familiars experimentades pels països centrals i septentrionals (Solé i Parella 2004). A partir dels anys 70 té lloc un progressiu accés de les dones al mercat laboral, la qual cosa constitueix un element bàsic per a l’avançament cap a noves estructures familiars.

Com ja hem esmentat el moviment feminista tindrà una alta influència sobre els canvis apareguts en les estructures familiars i, a la vegada, en la concepció de maternitat. L’obra de Simone de Beauvoir és la referència fonamental del canvi. Tant la seva vida com la seva obra són paradigmàtiques de les raons d’un nou ressorgir del moviment feminista. Expressen una nova forma d’opressió de la dona en l’època de la “igualtat legal” (Federación de Mujeres Progresistas 2008). Les causes estructurals d’una nova onada de feminisme són: l’entrada massiva de les dones casades i mares al mercat laboral i l’extraordinària expansió de l’ensenyament superior. Però segons Hobsbawm els canvis en l’estructura socioeconòmica no són suficients per explicar aquest canvi en les dones: “Sin embargo, la misma amplitud de la nueva conciencia femenina y de sus intereses convierte en insuficiente toda explicación hecha a partir tan sólo del análisis del papel cambiante de las mujeres en la economía. Sea como sea, lo que cambió en la revolución social no fue sólo el carácter de las actividades femeninas en la sociedad, sino también en el papel desempeñado por la mujer o las expectativas acerca de cuál debía ser ese papel, y en particular las ideas sobre el papel público de la mujer

y de su prominencia pública.” (Hobsbawm 2005: 315).

En definitiva, podem afirmar que el nou paper de la dona i del moviment feminista passava a tenir molta importància com a element de canvi. El feminisme de la classe mitjana o el moviment de dones cultes o intel·lectuals es va transformar en una mena d’afirmació genèrica de l’alliberament de la dona, i, a més a més, són el puntal per explicar molts altres canvis socials i culturals que es donen: “(...) eso porque el feminismo específico de clase media, aunque a veces no tuviera en cuenta las preocupaciones de las demás mujeres occidentales, planteó cuestiones que las afectaban a todas; y esas cuestiones se convirtieron en urgentes al generar las convulsiones sociales que hemos esbozado, una profunda, y en muchos aspectos repentina, revolución moral y cultural, una transformación drástica de las pautas convencionales de conducta social e individual. Las mujeres fueron un elemento crucial de esta revolución cultural, ya que ésta encontró su eje central, así como su expresión, en los cambios experimentados por la familia y el hogar tradicionales, de los que las mujeres siempre habían sido componente central.” (Hobsbawm 2005: 321).

És, doncs, a mitjans del segle XX, concretament en els anys 60, que s’instaura el feminisme de la igualtat. Al feminisme radical, caracteritzat per la seva aversió al liberalisme, és el que li correspon el veritable protagonisme. Per les feministes de la igualtat, el més important era la lluita per la igualtat en particular, la igualtat de drets en relació amb els homes: dret de vot, dret al treball, dret d’estudiar, etc. I, concretament, segons les radicals l’opressió de les dones no és una simple conseqüència del sistema, sinó un sistema específic de dominació patriarcal. Les radicals van identificar com a centres de la dominació patriarcal esferes de la vida que fins aleshores es consideraven “privades”. A elles, els correspon el mèrit d’haver revolucionat la teoria política i d’haver analitzat les relacions de poder que estructuren la família i la sexualitat: allò personal és polític (Federación de Mujeres Progresistas 2008).

La reivindicació d’aquest nou feminisme dóna lloc a una crítica de la institució del matrimoni i de la dona com a cuidadora mare, perquè no permet la possibilitat de realització personal i culpabilitza totes aquelles dones que no són felices vivint només pels altres. En aquest sentit, s’argumentava que la criança dels fills era la responsable de la divisió sexual del treball i de la posició de subordinació de les dones. Si les dones havien de ser alliberades i aconseguir la igualtat amb els homes, aleshores els llaços de la maternitat que lligaven les dones a l’esfera domèstica havien de ser trencats (Federación de Mujeres Progresistas 2008). Cid López (2002) sosté que va ser el

qüestionament d'aquesta concepció de la funció maternal el que va permetre a les dones prendre consciència del seu paper dintre de l'ordre patriarcal, orientat a mantenir la dominació masculina.

Els primers grups de lesbianes tenen a veure amb el moviment de feministes radicals, tot i que en ocasions se'n desmarquen, destacant que la sexualitat té un paper de gran importància com a reivindicació davant del patriarcat. Segons aquest corrent, les dones que estimen les dones, les lesbianes, transgredeixen aquest mandat històric de subordinació al que és masculí i tenen la potencialitat de sanejar-se de la pròpia misogínia i de resimbolitzar-se no en funció d'altres, sinó per elles mateixes. Assumir i viure una identitat lèsbica té el sentit polític de qüestionament o de ruptura de l'heterosexualitat obligatòria.(Pisano 2008).

Pel fet de mostrar-se en contra la institució patriarcal i l'heterosexualitat, la maternitat no apareix com un element important, sinó que en moltes ocasions és considerada un element totalment repressor. La següent cita destaca la importància d'entendre els motius pels quals el feminisme lèsbic no accepta la maternitat, però, a la vegada, destaca que no totes les maternitats lèsbiques poden ser considerades com una reproducció dels models heterossexuals: "Las feministas y las lesbianas feministas han criticado con dureza y razón a la familia como institución y han fundamentado los modos represivos en que estas construyen la edad, el sexo/género y la organización genérica del trabajo y, aunque considero que la familia puede tener diversos significados que dependen de la persona y contexto histórico en que se vive, tampoco se pueden soslayar las críticas de algunos sectores de la comunidad lésbica feminista reacia a aceptar la maternidad de estas mujeres como una elección y cuestión política planteando que repiten el modelo heterosexista que ellas rechazan, en especial la necesaria consanguinidad para la crianza y convivencia con niños o niñas. No es errado que algunas -en especial las lesbianas feministas- vean a las madres lesbianas como mujeres que tienen mayor facilidad de encajar dentro de una sociedad heterosexista, pero también, sin un análisis a detalle, puede tacharse a las maternidades lésbicas y las relaciones de las madres lesbianas sólo como conservaduristas, producto del reflejo o imitación de lo normativamente existente sin considerar que las madres lesbianas y lesbianas madres, constituyen también modelos y discursos más amplios y que paradójicamente, desde el papel tradicional de la maternidad, cuestionan las interpretaciones habituales del parentesco." (Viñuales 2006:164).

Rowbotham en relació al feminisme de la igualtat (1981 citat a Solé i Parella 2004) apunta que aquests plantejaments, no obstant això,

no perseguien tant el rebuig directe de la maternitat com el fet de poder expressar obertament els seus aspectes negatius.

A partir dels Fets del Maig de 1968 a França, apareix tant a Europa com als EE.UU. un feminisme que canvia la recerca de la igualtat per una afirmació de la diferència. L'objectiu principal de les noves feministes ja no és ser considerades com a sers igual a l'home, sinó ser reconegudes com a gènere diferent, amb necessitats diferents, però amb les mateixes oportunitats. El seu lema és "ser dona és preciós" i volien que es reconegués la seva particularitat com a gènere sense que això s'associï al "fracàs" de la dona.

Aquest corrent no mostra un negativisme davant de la maternitat, sinó que considera que la dona és naturalesa i que posseir la capacitat de ser mare comporta la possessió de qualitats molt positives, la funció maternal entesa com una via de poder femení i de diferenciació ; a més a més, pensen que la maternitat té a veure amb la idea de salvació i cura del planeta, idea que desenvoluparà l'ecofeminisme. Consideren que la sexualitat masculina és agressiva i la femenina difusa, tendre i orientada a les relacions interpersonals. Davant d'aquesta realitat, consideren que el model masculí no s'ha de voler imitar i, per tant, creuen que l'opressió de la dona és, en moltes ocasions, la supressió de l'essència femenina. Gràcies al moviment feminista de la diferència es deixa de veure la maternitat com a fórmula d'opressió i es passa a fer una crítica de com les institucions socials i la cultura patriarcal controlen la pràctica de la maternitat (Federación de Mujeres Progresistas 2008). Des d'aquesta perspectiva, el problema no era la maternitat en si, sinó que la font principal d'opressió i desigualtat era l'exclusivitat de les dones en la cura dels fills i l'esfera domèstica.

1.3 La concepció de la maternitat a partir de la dècada dels 80

Davant de les manifestacions de força i vitalitat del feminisme i altres moviments socials i polítics durant els anys 70, la dècada dels 80 sembla entrar a la història com una dècada especialment conservadora, amb la combinació d'una economia de lliure mercat més forta i un neolliberalisme més evident. Destaquem que això és possible per la crisi econòmica que es produeix, la pèrdua de força de l'Estat del Benestar, la caiguda del bloc comunista, que establia un cert equilibri a nivell mundial, i l'esgotament de les ideologies que havien pres molta força al llarg del segle XX.

El moviment feminista no quedava exempt d'aquesta realitat i el feminisme com a moviment social anava perdent força. Els fruits

de la lluita feminista del segle XX i una institucionalització del feminisme provoca que el moviment feminista com a contracultura perdi certa força. Una expressió de la institucionalització del feminisme ha estat que les dones han arribat de forma més clara a llocs de poder polític. Però les reivindicacions de les dones continuen encara latents en les nostres societats: mesures per la igualtat de salari, la lluita contra la violència de gènere, la demanda de places d'escola bressol, etc. Tot i que els moviments feministes vagin perdent el caràcter contracultural i que se'ns presenti una societat amb moltes més llibertats pel que fa a la família, la sexualitat, la dona, etc., l'opressió de la dona, continua latent en les nostres societats, encara que, en molts casos de forma simbòlica i, tot i els canvis en la cultura de la dona, el feminisme no ha permès encara un canvi cultural en l'home (Pisano 2008).

Així, doncs, podríem parlar d'una tercera onada de feminisme, en què la majoria de dones estan conscienciades sobre la importància de la igualtat de drets i, per tant, busquen un canvi radical en les funcions domèstiques i la criança dels fills/es, i una igualtat en el mercat laboral, en els espais públics, etc. És a dir, el nou feminisme no busca renunciar a la criança dels fills/es, sinó que busca la manera de poder realitzar-se en la maternitat sense renunciar a l'èxit professional.(Federación de Mujeres Progresistas 2008). La maternitat no constitueix inexcusablement, com abans, l'objectiu últim d'una dona. Existeixen altres tipus de trajectòries i projectes, que no neguen el desig de tenir fills, però que el posposen fins a haver assolit aspiracions de diversa índole, com realitzar estudis o desenvolupar-se professionalment, el que seria difícil d'aconseguir amb fills a càrrec, donada la manca d'estructures de suport a les famílies. Alberdi, Escario i Mates (2000) denominen a aquestes dones *postmodernes* i les defineixen com aquelles que assumeixen més directament l'orientació de la seva pròpia vida i que constitueixen un col·lectiu d'avantguarda en termes d'estils de vida i de preparació cultural. A través del plantejament d'alternatives, contribueixen a la transformació del sentit de la maternitat, ja que afavoreixen l'aparició d'altres formes menys convencionals.

S'ha de remarcar que a Espanya, a causa de la dictadura franquista, el moviment feminista es presenta a deshora en relació amb la resta d'Europa. Per tant, en el moment que els moviments feministes van perdent força a Europa, a Espanya es comença a parlar de feminisme tant des de la societat civil com ben aviat des del govern. L'emancipació de la dona donada a partir dels anys 60 i, la conseqüent pèrdua de legitimitat del patriarcat; més una aparent llibertat que ens presenta el neoliberalisme i la societat de consum permet l'aparició de noves estructures familiars més lliures. La desconsolidació de

l'estructura ordenada de les empreses i la pèrdua de la seva identitat ha donat lloc a un capitalisme líquid i a un mercat laboral que es veu reflectit en les noves formes familiars postmodernes.

Entre els denominats nous models familiars es poden esmentar, entre d'altres, les famílies després de la separació o el divorci, les famílies reconstituïdes, les parelles que acudeixen a l'adopció internacional, els progenitors homosexuals i les dones que opten per la maternitat en solitari. I com a grans canvis podem remarcar: les relacions legals de filiació no passen pel matrimoni home-dona (una dona pot tenir fills mitjançant la reproducció assistida, una parella homosexual pot adoptar, una parella que cohabita pot tenir un fill, etc.); una nova visió de la infància per la qual el fet de tenir fills es converteix en un desig i, en alguns casos, es reclama com a dret; les relacions d'aliança matrimonial i la idea de família unitària per tota la vida desapareix donant lloc a noves formes familiars no convencionals i més diverses. Però, enfront d'aquestes formes familiars més lliures, apareixen factors desestabilitzadors que creen malestar i conflictes. D'una banda, la falta d'un estat protector que permeti unes relacions més democràtiques i l'accés a uns drets culturals i educatius que permetin que les relacions familiars puguin ser madurades i reflexionades. De l'altra, la reestructuració de rols en les relacions home-dona, per la qual l'home vagi trobant un nou paper no basat en l'autoritat i el domini.

Per tant, les noves estructures familiars ens poden presentar tant la seva vessant positiva com negativa. La seva vessant positiva és que apareix una millor garantia dels drets de les persones; que els homes i les dones assumeixin la seva autorealització com un dels valors fonamentals; i que la família i la pròpia vida es configuren mitjançant els afectes i el benestar emocional. La seva vessant negativa és el perill de desaparició de solidaritats i vincles emocionals necessaris pel desenvolupament de les persones i d'aquells, sobretot, que es troben en edats més vulnerables: els infants i la vellesa. I aquests canvis en el moviment feminista i en la societat en general també tenen unes clares repercussions en la cultura lesbiana. I, com que el lesbianisme es deixa de veure com una opció i se'n produeix una despolitització, les lesbianes s'allunyen del feminisme i s'acosten al moviment d'alliberament homosexual i apareix la maternitat com a una reivindicació del mateix moviment. Els elements del context social que fan possible aquesta reclamació per part del col·lectiu de gais i lesbianes són: llibertat en les estructures familiars, un canvi de rols en les figures de pare i mare, avenços tecnològics que van donar lloc a diverses formes de reproducció assistida, una més gran acceptació de les persones gais i lesbianes i una tolerància enfront de

l'homosexualitat en gran part de la societat... (Johnson i O'Connor 2005: 13).

Però a Espanya, una vegada més, el fet de que gais i lesbianes reclamin el dret de ser pares es dona uns anys més tard.

2. LA MATERNITAT EN SOLITARI COM OPCIÓ. FORMAR FAMÍLIA SENSE PARELLA

Com ja apuntàvem en el punt anterior formar família sense parella comença a ser una de les noves formes que prenen les estructures familiars. Quan parlem de monoparentalitat posem l'accent en el fet que, en referir-se a famílies monoparentals, s'al·ludeix fonamentalment a llars encapçalades per una dona sense parella ja que, com manté Lefaucheur, "les famílies monoparentals segueixen sent històries de dones" (1988 citat a Vicente i Royo 2006). Segons les mateixes autores, el caràcter majoritàriament femení de les famílies monoparentals respon fonamentalment a un major nivell de l'esperança de vida de les dones (pel que hi hauria més vídues que vidus) i a una major tendència per part de les dones a cuidar dels membres dependents després d'un procés de divorci, separació o cohabitació. Aquesta circumstància ha afavorit l'ocupació del terme *monomarental* per a fer referència a un col·lectiu representat essencialment per dones.

El concepte *monoparental*, per la seva banda, sorgeix els anys setanta, promogut per les feministes franceses i impregnat d'un caràcter reivindicatiu que intenta superar les concepcions negatives de famílies amb un únic progenitor i establir-se com alternativa a la família conjugal amb fills. Aquest terme és, però, una mica imprecís, ja que engloba situacions que presenten com a element comú la cura

dels fills assumida per un únic progenitor però no recull moltes altres característiques que les diferencien substancialment (Fernández i Tobío 1997).

Abans d'iniciar-nos en la temàtica de l'opcionalitat de la maternitat en solitari farem un repàs de les possibles causes de la monomarentalitat. Iglesias de Ussel (1988) elabora una classificació que permet adonar-nos de l'heterogeneïtat d'aquest col·lectiu: vinculades a la natalitat (mares solteres amb fills extramatrimonials o bé fruit d'una parella de fet, separada); vinculades a la relació matrimonial (mares a càrrec dels seus fills després de l'abandó, anul·lació del matrimoni, separació de fet o legal, divorci o viduitat); vinculades a situacions socials (hospitalització, migració, empresonament, etc. les quals no suposen necessàriament una ruptura conjugal però sí l'absència d'un dels progenitors) i vinculades a l'ordenament jurídic (adopció i inseminació artificial). S'ha de considerar, igualment, que algunes formes de monomarentalitat presenten una existència més o menys remota en termes temporals, sent les més arrelades la viduitat i la procreació fora del matrimoni (Ocón 2006). La novetat que s'introdueix els últims anys dintre de les noves formes de família, i entre elles, les monomarentals, consisteix fonamentalment en què el seu origen respon a un desig conscient, voluntari i exprés (Ruiz Becerril 2004 citat a Ocón 2006).

Al treball *Las familias de madres solteras solas* (2005) es diferencien les dones que mai han conviscut amb un altre progenitor i les mares soles en general, entenent per aquestes les dones divorciades, separades o vídues que poden tenir o no contacte amb el pare, però que disposen d'una figura paterna referencial. Aquesta distinció es basa en el fet que cadascuna d'aquestes situacions implica processos molt diferents en aspectes com el grau de voluntarietat de la monomarentalitat, la situació econòmica, la consideració social, els suports disponibles, etc.

No obstant això, la monomarentalitat sense parella no és una elecció de les dones solteres exclusivament. La particularitat de qui encapçala les famílies monomarentals per opció no radica en el seu estat civil, sinó en el fet que han decidit tirar endavant la seva maternitat sota la seva única responsabilitat. Això és aplicable també a altres situacions en les quals tampoc es disposa d'un progenitor de referència. Es dona el cas, per exemple, de dones divorciades, separades o de vídues sense fills, que han optat per aquest tipus de projecte de maternitat i que també institueixen famílies monomarentals per opció.

Pilar Cernuda (2006), per la seva banda, sosté que un dels objectius de la dona del segle XX ha estat la recerca de la seva independència, no només econòmica, sinó també d'aquella que li permeti

desenvolupar la seva personalitat. Aquesta voluntat és la que ha donat lloc a que les dones hagin decidit ser mares en solitari. En primer lloc, per que volen tenir fills, en segon lloc per que volen fer-ho soles ja que consideren que poden fer-ho sense un home i, en tercer i últim lloc, per que ser mares solteres significa assumir el repte social de demostrar que poden treure als seus fills endavant, afectiva, social i econòmicament, sense que se sentin en inferioritat de condicions pel fet de no tenir una parella. Aquesta autora, des de la pròpia experiència com a mare soltera adoptant, parla de les mares soles per opció com un grup de dones que, sense haver perdut mai la solteria o després d'un divorci o en la viduitat, volen tenir fills sense que ningú intervingui en les responsabilitats de la seva maternitat i compartint les seves emocions única i exclusivament amb els seus fills.

Però altres autors/es, dintre del grup de les famílies monomarentals per opció, denoten diferències importants en relació en com es decideix el fet de ser mare sola. Mannis (1999 citat a Jiménez et al. 2005) ressalta que la decisió de ser mare sola serà diferent en funció de la posició des de la qual es pren la decisió de maternitat individual. Segons Mannis es pot tractar d'una perspectiva d'“empoderament” (capacitat sobirana de maternitat en solitari); pot correspondre's amb una qüestió de “calendari biològic”; pot vincular-se amb aspectes relacionats a la centralitat de la maternitat a la identitat femenina o, finalment, pot tenir a veure amb la falta de perspectives de comptar amb una parella estable per a compartir el projecte.

Jiménez et al. (2005) sostenen que es poden establir dues tipologies de mares soles per opció, depenent del fet que aquest projecte sigui assumit com una alternativa (decideixen continuar amb la seva maternitat en solitari encara que aquesta no era la seva idea originària), o bé sigui un projecte constituït en aquests termes des de l'inici. Emprant termes provinents de la bibliografia anglosaxona, les autores han denominat a aquest últim grup com *mothers by choice* (mares per elecció). Es tracta del conjunt de dones que són mares soles per que així ho han triat des del primer moment i l'aparició de les quals, visualització i creixement venen determinats, en gran mesura pels canvis socials en la concepció de família, del matrimoni i dels rols de gènere.

Altres autors/es remarquen la variable temps com un element decisor de la maternitat en solitari. Anderson i Stewart (1997) sostenen que és l'arribada de la maduresa el que duria a aquestes dones a realitzar una anàlisi profunda dels seus sentiments i replantejar-se les seves opcions. Segons aquestes autores, arribar a la meitat de les seves vides significa per a moltes dones l'esperó necessari per a plantejar-se la maternitat com una opció lliure del prerequisit del matrimoni.

Solé i Parella (2004) afirmen que entre aquestes dones la maternitat ja forma part del seu projecte vital i que, amb el pas del temps, la pressió de l'edat les empeny a prendre aquesta decisió. En aquesta decisió, a més, hi intervé un altre factor relacionat amb el fet que es tracta de dones que ja han materialitzat totes o bona part de les seves aspiracions professionals i que han gaudit de totes les possibilitats que ofereix l'estil de vida, en les seves paraules, de "dona professional i sense lligams". Citant Beck (1998), expliquen que és llavors quan "la maternitat se'ls presenta com un aspecte bàsic per a una vida completa com una exigència de felicitat". Comencen llavors a prioritzar altres valors basats en satisfaccions d'índole afectiva, i la maternitat es planteja en termes d'estratègia per a erigir un vincle emotiu sòlid i permanent: el matern filial.

Solé i Parella (2004) afirmen que la *gineparentalitat* o les mares solteres voluntàries incideixen directament en l'esvaïment de la divisió sexual del treball com a eix estructurador de les relacions familiars, en la mesura en què són elles les qui, lliurement, assumeixen la funció materna i el paper del manteniment econòmic, tradicionalment masculí. Segons aquestes autores, l'aportació més important d'aquest nou tipus de maternitat és la deconstrucció de l'oposició públic-privat al voltant de la maternitat. Es tracta de projectes unilaterals en els quals són les dones exclusivament les qui decideixen quan, com i amb qui volen tenir, criar o educar als seus fills. Aquestes dones autogestionen la seva maternitat amb independència de qualsevol relació conjugal, constituint una nova perspectiva de maternitat totalment desvinculada de l'obligatorietat i basada en una elecció personal. Habitualment són dones independents econòmicament, ben situades professionalment i majors de trenta anys. Respecte a la convivència, poden existir relacions de parella però no institucionalitzades, pel que es tracta, sovint, de vincles provisionals i no estables. Jiménez et al. (2005) sostenen que aquestes dones, en principi, semblen clarament les més avantatjades de tots els tipus de mares soles ja que són adultes, tenen bones ocupacions, bons salaris, nivells educatius alts, estan implicades en xarxes socials àmplies i, molt especialment, pel desig de ser mares i la planificació que aquesta situació requereix.

Les mares soles per elecció, independentment que això es degui a una decisió formulada amb antelació o resolta posteriorment, presenten algunes peculiaritats que resulten específiques d'aquest grup. D'altra banda, pel fet de ser dones soles a càrrec dels seus fills, també comparteixen certes característiques amb la resta de famílies monomarentals. Mc Lanahan i Booth (1989 citat a Jiménez et al. 2005), per exemple, assenyalen que una de les principals dificultats de les mares soles per opció ve determinada per l'absència de suport

econòmic d'un altre progenitor i per l'escassetat d'ajudes públiques. Aquest últim element, en realitat, afecta tot el conjunt de famílies monomarentals i afavoreix la persistència del que la sociòloga italiana Laura Balbo (1979 citat a Solé i Parella 2004) denomina *dobles presència femenina* que dona compte de la duplicitat simultània de funcions laborals i domèstiques. La dificultat per a compaginar aquests àmbits fa que les mares treballadores es vegin obligades a delegar, normalment en altres dones, el treball reproductiu i l'atenció directa dels seus fills.

Les xarxes familiars suposen una font de suport per a les famílies monomarentals i, en el cas de poder comptar amb elles, presenten com a beneficis la gratuïtat de la tasca i la disminució del sentiment de culpa (Solé i Parella 2004), ja que delegar la cura dels fills en persones de l'entorn pròxim resulta menys frustrant que fer-ho en un servei privat. A diferència d'altres societats de la resta d'Europa, on és l'Estat el qui, mitjançant polítiques i programes específics, cobreix gran part de les necessitats del col·lectiu monomarental, l'estratègia familiar és un pilar distintiu del règim mediterrani (Moreno 2002).

Tot i que s'ha produït una progressiva emancipació de les dones que ha permès la seva incorporació a l'esfera pública, a l'imaginari social persisteix l'ideal de maternitat tradicional entès com una dedicació absoluta. Aquesta incompatibilitat de rols i aspiracions genera un fort sentiment de frustració, estrès, angoixa i culpabilitat.

En el cas de les famílies monomarentals per opció, la vivència de la monomarentalitat i la conciliació d'aquests àmbits mostra diferències. Amato (2000 citat a Jiménez et al. 2005) va trobar que aquestes dones eren "tan felices" com les divorciades o vídues i més que les separades. D'altra banda, presentaven menys símptomes depressius que les divorciades o vídues i significativament menys que les separades. Mannis (1999 citat a Jiménez et al. 2005) ofereix una explicació a aquesta circumstància argumentant que les mares solteres soles mantenen com una avantatge de la seva situació el fet que, malgrat les dificultats, elles mai van esperar una altra ajuda que la que elles mateixes poguessin procurar-se, el que evita part de les decepcions per expectatives no complertes.

La manera en què cada dona percep la seva pròpia vida depèn, així, de molts factors. En el cas de les mares solteres soles, els models o esdeveniments mediàtics o socials, tenen una influència directa com a font de suport de la pròpia decisió i com a referents que mantenen la força de la mateixa, més enllà dels inconvenients (Anderson i Stewart 1997).

L'opció escollida per a consumir la maternitat sense parella representa un altre element de diversitat dintre del conjunt de les

famílies monomarentals per opció. Recórrer a l'adopció, a la inseminació artificial o bé a una relació ocasional depèn, entre d'altres, de qüestions relacionades amb la pròpia concepció d'aquestes dones sobre la maternitat i suposa reptes específics en cada cas. La maternitat i el parentiu, tal com han estat entesos fins ara, estaven fonamentats biològicament. Això ha anat canviant en les últimes dècades, encara que de forma molt lenta, i l'adopció i la reproducció assistida es consoliden per a les dones soles com la forma d'accedir a la maternitat social, o la manera d'accedir a la maternitat biològica.

La motivació d'accés a la maternitat d'una o altra manera ha estat objecte d'anàlisis i debat; un esbós de les diferents aportacions correspondria a la dels següents autors:

Per a Solé i Parella (2004), donada la importància atorgada als vincles biològics, les limitacions físiques serien els motius que empenyerien a una dona que ha decidit ser mare sense parella, a adoptar.

D'una altra manera, Grange (2005) apunta al desequilibri que es dona entre els esforços científics i econòmics en els països occidentals per a desenvolupar Tècniques de Reproducció Assistida, i la quantitat de nens de la resta del món que no tenen les seves necessitats cobertes, i es pregunta si aquesta situació és ètica. En referència a això Anderson i Stewart (1997) expliquen les motivacions de les dones adoptants en termes més altruistes. Opinen que moltes dones no consideren imprescindible la gestació d'un fill propi i per voler oferir una vida millor als nens que viuen en institucions o que és troben en altres països que no poden proveir-los la cobertura dels seves necessitats més bàsiques.

En mi caso, yo no necesitaba estar embarazada... Hay gente, yo conozco gente que le hace ilusión estar embarazada, ¿no? Vivir la experiencia de estar embarazada y sentir una vida que crece en ellas y esas cosas. Yo no las sentía esa necesidad. Entonces me pareció absurdo traer otra persona más al mundo habiendo ya muchísimas que no tenían familia. Me pareció muchísimo más lógico optar por la adopción que optar por una inseminación... (TERESA VILLOS).

Afegeixen que el factor impersonal o la manca d'informació sobre el progenitor en la inseminació artificial també impulsen moltes dones a descartar aquestes vies i a optar per l'adopció.

En la mateixa línia, altres autors sostenen respecte a la inseminació artificial, que aquesta alternativa es veu descartada per considerar que són qüestions molt diferents portar al món a un nen que no tindrà pare que adoptar-ne un que ja existeix i que no té ni pare ni mare (Mirabent i Ricard 2005).

D'altra banda, la inseminació natural mitjançant una relació ocasional, amb o sense coneixement per part del progenitor, pot donar lloc a situacions de conflicte futurs si el pare de la criatura reclama el dret a exercir la seva paternitat (Cernuda 2006).

No tengo ni idea ¿hay mucha, hay poca?. No lo sé. Creo que está bastante poco reglamentada la reproducción asistida ¿no?. Yo sé que viene gente de Inglaterra aquí a hacerse alguna inseminación porque ahí no dejan hacerlo a mujeres solas, pero la verdad es que no tengo ni idea, no te puedo contestar. Lo que me interesaría saber es si los padres biológicos tienen algún derecho sobre las criaturas. Una vez alguien me pregunta: "...el padre de su hija es una persona anónima pero ¿si se pone a rebuscar tiene algún derecho?...". Es una buena pregunta pero no lo sé. Supongo que ellos renuncian de alguna manera pero no sé si a pesar de eso... Una vez las lesbianas feministas hicieron una charla sobre eso, estuvo una abogada y lo único que recuerdo es que era peligroso tener una criatura con un donante conocido, porque aunque el donante renunciara explícitamente y firmara un documento de que él no quería saber nada de la paternidad, él podía cambiar de opinión y por el simple hecho de ser el padre biológico tenía algún derecho de visita o de lo que fuera, no mucho pero algo, o igual más porque no recuerdo. Entonces yo no sé como, yo en particular, estoy protegida contra eso. No me preocupa mucho porque no creo que pase, pero no lo sé... (AURORA).

Adoptar també pot convertir-se en l'opció assumida per aquelles dones que, després de ser animades per algú que comparteix una experiència positiva pròpia o aliena, comencen a considerar aquesta via com una possibilitat real i viable (Revista Niños de hoy 2004). Però una de les interpretacions més interessants sobre la inclinació per l'adopció és la que apunta Cernuda (2006), explica que l'elecció de l'adopció també pot ser resultat de la incidència dels propis prejudicis socials de les dones envers les mares biològiques solteres com restes d'una educació opressiva. En relació a aquesta representació, Solé i Parella (2004) afirmen que l'adopció es constitueix així en una alternativa que allibera aquestes dones de subjugar-se al perfil de mare soltera, que encara és socialment estigmatitzat en determinats contextos tradicionals.

Molts dels autors i autores que s'han interessat més específicament per les dones que opten per la inseminació artificial argumenten, en gran mesura, que aquesta opció és escollida perquè preval el

desig de ser mare al de tenir un fill. El desig de ser mare implica el fet de voler adquirir un nou estatus, un nou rol, una nova identitat, i el fill o filla apareixeria com el mitjà per a arribar a aquesta categoria, seria allò que satisfà el desig de ser mare (Lozano 2004 i Tubert 1991). I el vincle biològic amb el fill/a es busca per a obtenir un major grau de vinculació amb la descendència, una major satisfacció narcisista i per a dotar el seu accés a la maternitat d'una major significació social. Per a Marta Llepis (2003), el fet que majoritàriament les persones que adopten vulguin adoptar nadons nounats, segueix una pauta semblant a aquesta. Òbviament el vincle biològic i genètic no existeix però ajuda a sentir el nen/a en major mesura "com a propi".

En definitiva, tant el desig d'un fill com el desig de ser mare són desitjos de caràcter social, però encara entenem les relacions de filiació sobre la base de termes genètics i les TRA s'erigeixen com el mètode que permet accedir a les dues dimensions de la maternitat, (Bestard, 2003) independentment de ser estèril, no tenir parella o ser lesbiana. Per a aquest autor, que tracta el tema des d'una perspectiva antropològica, aquest és un dels elements més nous i interessants que introdueixen les NTR, i és que aquestes tècniques transcendeixen el marc cultural del parentiu en fer-nos pensar en la naturalesa del vincle, una qüestió que fins a ara no havia estat necessària.

En aquest sentit, per a Marta Llepis, és un moment idoni per a reflexionar seriosament sobre la tasca de tenir i criar fills/es d'una forma responsable, i desprendre's de les connotacions de propietat que configuren les relacions pare/mare- fill/filla.

De totes maneres, per a aquesta mateixa autora, les TRA no suposen un canvi en la significació de la maternitat perquè:

... ser madre es una función simbólica, surgida del deseo de tener un hijo. No es la madre la que gesta y pare, y menos aún la que dona un óvulo, sino la que brinda afecto y protección (...). Por eso la maternidad es, ante todo, una práctica...

Per això creu necessari desmitificar l'origen biològic, que atorga a l'embaràs la centralitat de la maternitat per a moltes dones i donar-li tota la importància a la pràctica social, a la criança. En la seva opinió això encara no s'ha produït perquè l'ètica no ha evolucionat al mateix ritme que la ciència i la tecnologia.

Sobre la base de les entrevistes realitzades per a aquest estudi es pot corroborar la teoria que el procés de l'embaràs i la vinculació biològica és important per a moltes dones per a desenvolupar una major implicació amb el nadó i que és el desig de ser mare el que preval sobre el dret al nen.

No, perquè a mi tampoc m'agradaven gaire les criatures, no era "niñera". Jo ho vaig decidir perquè creia que havia

arribat el moment, perquè tenia la necessitat de transmetre, i al no ser criaturera vaig pensar: "...no,no,no, he de viure el procés sencer...". I que per conseqüència amb les meves idees podria haver adoptat perquè en aquest món hi ha moltes criatures que han vingut al món i no tenen a ningú que els cuidi, però clar, necessitava fer l'evolució sencera. Per altre banda una vegada has provat ser mare realment lo de las hormones.... Hi ha senyores, hi ha mares que diuen que l'instint maternal no existeix, jo crec que sí. Es manifesta o no es manifesta però hi és, i a mi m'ha guiat en la cura d'ell des del dia que va néixer... (TXULA).

Però més enllà del pla teòric i analític, també sobre la base de les entrevistes realitzades, s'ha pogut observar que hi ha elements molt més pràctics, i que atenen a les característiques polítiques, econòmiques i socials de l'entorn de cada dona i que configuren la decisió per l'adopció o per la reproducció assistida. Són, per exemple, els elevats costos en, termes econòmics i temporals, del procés d'adopció.

Pues ahora espero tener otro niño, lo he intentado un par de veces de hecho, y ahora voy a ver si consigo una adopción. Pero es una cosa a muy largo término porque por lo que yo he estado consultando puede ser de dos a tres años. Y además de eso es bastante costoso, o sea que tengo o que ahorrar bastante dinero o pedir una ampliación de hipoteca. A lo mejor esto a mucha gente le parece una tontería, pero para mí la economía también es fundamental. A lo mejor si no fuera tan caro habría más gente que se animaría a adoptar, porque para mí encuentro que es un poco prohibitivo. Si es una pareja es más fácil, no es tan pesado... (KORTATU).

Oscar Jordana Pröpper en la seva tesi "La maternitat voluntàriament sola a Barcelona: una aproximació antropològica" (2001), realitza també un important treball de camp i en base a aquest determina que la via de l'adopció és més accessible per a les dones sense parella ja que les TRA impliquen majors riscos físics. I una relació sexual ocasional amb fins reproductius resulta problemàtica, en primer lloc perquè no és senzill trobar un home disposat a tenir una relació en aquests termes, en segon lloc perquè la por que en un futur aquest home vulgui exercir com a pare i reivindiqui determinats drets pesa massa en la decisió, i en tercer lloc perquè hi ha dones que només acceptarien una maternitat biològica si és compartida amb una parella.

Sembla ser, doncs, que un complex entramat d'elements com la necessitat o no d'una vivència completa de la maternitat en la qual hi entra el vincle biològic de l'embaràs, valors que conformen una mirada cap al món, i qüestions contextuais en termes de temps, diners, burocràcia, possibilitats físiques.... conformen l'elecció d'una dona entre reproducció assistida o adopció.

3. FAMÍLIES MONOMARENTALS PER OPCIO: L'ADOPCIO

3.1 Estat de la qüestió: per una revisió de la bibliografia

Poc a poc, la monoparentalitat es va “normalitzant” com a estructura familiar, i de la mateixa manera, encara que més lentament, la monoparentalitat per elecció es va alliberant de prejudicis i estigmes. I com ja s’ha dit, la manera d’accedir a la monoparentalitat influeix en la categorització atorgada socialment. L’adopció és la via més legitimada, no obstant això, tampoc està exempta de prejudicis. Prejudicis que han de sortejar les dones que opten per aquest camí i els obstacles burocràtics que suposa (Anderson i Stewart 1997).

A Espanya el procediment de l’adopció, ja sigui de tipus intern com transnacional, suposa la compareixença dels interessats a les dependències de Serveis Socials que li corresponguin per lloc de residència. Per a iniciar el procediment cal presentar una instància d’adopció juntament amb documentació específica davant l’entitat pública competent. Posteriorment un equip multiprofessional, integrat per un psicòleg, un treballador social i un psicopedagog, s’encarregarà de la preparació dels sol·licitants, el seguiment de la seva evolució i la realització de l’informe psico-social per a valorar les seves capacitats per a l’exercici de la pàtria potestat. Del resultat d’aquest informe dependrà la concessió del certificat d’idoneïtat necessari per a dur a terme la tramitació.

A Catalunya, el procés de formació i valoració de les persones o famílies adoptants, és dut a terme per l'equip tècnic de l'ICIF, la Institució Col·laboradora d'Integració Familiar. En cas de dur a terme una adopció internacional, les majoritàries des d'inicis dels anys 90, una vegada obtingut el certificat d'idoneïtat s'inicia la tramitació de l'expedient d'adopció. Aquest tràmit el poden realitzar directament els interessats, pot gestionar-se a l'Institut Català de l'Acol·lida i l'Adopció (ICAA), o bé pot encarregar-se a l'Entitat Col·laboradora d'Adopció Internacional (ECAI). L'expedient amb tota la documentació sol·licitada pel país d'origen, un cop rebut i avaluat, si la resposta és favorable, és retornat amb una proposta d'adopció. Si l'assignació és acceptada per la persona o persones adoptants, aquests haurien de desplaçar-se al país amb el qual formalitzaran el procés d'adopció i realitzar allí els tràmits pertinents. Una vegada a Catalunya, si la legislació del país amb el qual es va formalitzar l'adopció ho exigeix, la família se sotmetrà a un període de seguiment a fi d'avaluar les condicions de l'adaptació familiar.

Mirabent i Ricard, integrants del ICIF de la Fundació Vidal i Barraquer, al treball *Adopció i vincle familiar: criança, escolaritat i adolescència en l'adopció internacional* (2005), sostenen que la idoneïtat és una mesura de protecció cap al menor i els seus drets a tenir una família que garanteixi la seva seguretat i un adequat desenvolupament. L'objectiu central de la valoració seria el poder determinar que les persones que sol·liciten una adopció tenen un projecte adoptiu que va a favor del creixement i benestar de tots els membres de la família, i prevenir, així, factors de risc. Segons aquestes autores, els professionals de les ICIFs ocupen una funció pedagògico-informativa a través de la qual intenten orientar els sol·licitants. En el cas de les famílies monomarentals, al·ludeixen a la necessitat de conscienciar-les de les dificultats que suposa aquesta elecció de maternitat. La intenció no és desanimar-les sinó que siguin coneixedores del que significa afrontar la criança i educació dels nens sense una parella (tant per als fills i filles com per a elles) amb l'objectiu d'ajudar-les a conèixer millor les situacions amb les quals es poden trobar, i que disposin dels recursos per a dur-les a terme.

Una de les qüestions més preocupants per a les mares, per a Mirabent i Ricard, és el qüestionament per part dels seus fills de l'absència del pare. Quan els nens comencen a ampliar el seu cercle de relacions acostumen a plantejar inquietuds i interrogants referents en aquest tema. La manera en què la mare resoldrà aquesta situació està en estreta relació amb la vivència personal d'aquesta absència. Per aquest motiu pensen que és positiu que les persones que duen a terme una adopció individual disposin d'una xarxa de suport per part

de la seva família i del seu entorn social. Això, a més, és útil per al menor ja que li permetrà establir relacions amb altres adults i comptar amb altres figures femenines o masculines amb qui fer identificacions emocionals, ampliant la relació mare-nen.

Anderson i Stewart (1997), sostenen que una de les dificultats que han de superar les dones que opten per la maternitat en solitari és la pròpia ambivalència. El desconeixement de les dificultats que pugui plantejar la situació genera dubtes sobre les seves capacitats per a cuidar i educar un fill sense comptar amb una altra persona. Les autores sostenen que són dubtes normals tenint en compte que adoptar és com “citar-se a cegues” amb una persona que, a partir d’aleshores, dependrà exclusivament d’elles. Segons Solé i Parella (2004) és la seva condició de mares adoptives la que facilita que admetin obertament les dificultats que suposa la criança dels seus fills ja que entre les mares biològiques es pressuposa la maternitat com quelcom d’instintiu i no com quelcom que requereix de coneixements i aprenentatge.

En el treball de Pilar Cernuda *Madres solas. Una decisión voluntaria* (2006) es recull que les dones que han decidit ser mares en solitari, educades en uns conceptes de família tradicional, són conscients que han de suplir absències i espais ocupats generalment pel pare i que per aquest motiu dediquen als seus fills una cura per sobre del promig. Si bé matisa que sempre hi ha excepcions, l’assumpció total de responsabilitats per part d’aquestes dones donaria lloc a que els llaços entre elles i els seus fills siguin summament estrets i sòlids. Aquesta autora afirma que, encara que des del camp de la psicologia i la psiquiatria no existeixen estudis rigorosos sobre el comportament dels fills de mares solteres, es podria suposar que el fet que hagi estat una decisió voluntària, i no fruit del fracàs d’una història sentimental prèvia o d’un embaràs inoportú, fa que creixin en un ambient en el qual no existeix el dolor per una separació traumàtica i que interioritzin la idea que han estat molt desitjats. Cernuda afegeix que les noves línies d’investigació, que intenten analitzar el comportament dels fills que es van educar sense la presència masculina, han comprovat que els homes que han crescut sense pare, al moment d’assumir la seva paternitat, feminitzen la figura paterna ja que reproduïxen la seva pròpia vivència amb una mare que cap al paper de mare i pare. L’autora fa referència al llibre de Flaquer *La estrella menguante* on s’afirma que “al futur, la figura del pare ja no estarà exclusivament associada amb la llei, l’ordre i l’autoritat, i la mare amb la tendresa, l’afecte i l’expressivitat. Les figures del pare i de la mare aniran difuminant progressivament els seus perfils, que deixaran de ser nítids i formaran combinacions d’acord amb la personalitat dels qui les encarnin,

siguin homes o dones". Segons aquest sociòleg, el resultat final dependrà de l'habilitat i maduresa de la mare.

En aquesta línia, altres autors/es també sostenen que les famílies monomarentals ofereixen als seus fills un model flexible de comportament de rol relatiu al gènere. El fet que una mare sola hagi d'enfrontar les responsabilitats que tradicionalment s'assignen a ambdós pares fa que els seus fills tinguin una menor propensió a suposar que existeixen certes oportunitats inaccessibles segons el sexe. Una altre avantatge és que les famílies monoparentals per opció ofereixen als seus fills un model de progenitor fort i independent. Aquesta circumstància promou que els fills desenvolupin un caràcter madur i autònom des d'edats primerenques.

Per contra, des d'altres estudis consideren que la vinculació exclusiva mare-fill a les famílies monomarentals pot donar lloc a una tendència a la sobreprotecció. Anderson i Stewart (1997) sostenen que és recomanable per al benestar de la família (i de les pròpies dones) que trobin alternatives de cura i puguin disposar de temps per a estar amb altres adults. En relació a les repercussions que pot ocasionar la falta d'espais per a l'esplai personal de les mares, aquestes autores afirmen que "si no es disposa d'algun tipus d'estímul, almenys de forma ocasional, és pràcticament impossible dur a terme, almenys de forma satisfactòria, la tasca de cuidar els fills".

D'altra banda, segons Solé i Parella (2004), les mares per opció són dones que habitualment pertanyen a associacions, la finalitat de les quals, és l'ajuda mútua, la sensibilització social i l'enfortiment de vincles culturals i identitaris dels seus fills. El creixement del col·lectiu de dones que opten per l'adopció en solitari d'un menor procedent d'un altre país ha donat lloc a la configuració d'un grup amb característiques pròpies. Les noves tecnologies faciliten el contacte i la comunicació col·lectiva, el que permet que a la xarxa es puguin trobar diversos espais virtuals de suport emocional i recomanacions pràctiques relacionades amb aquesta alternativa de filiació. Aquest fenomen s'inscriu dintre del que Marre (2004) denomina *nous moviments socials i formes d'organització de la societat civil*. A *La adopción internacional y las asociaciones de familias adoptants* aquesta autora afirma que aquests grups mantenen relacions fonamentalment de tipus virtual que es complementen amb trobades eventuais. Dintre d'aquestes comunitats, d'altra banda, s'han generat subgrups promoguts, en paraules de Howell (2002 citat a Marre 2004), per a emfatitzar l'experiència comuna. Les persones que han adoptat de forma individual, des d'aquesta perspectiva, constitueixen un subconjunt definit per elements que els són propis i que els diferencien de la resta de perfils adoptants. No obstant això, també existeixen aspectes

en comú. El seu origen, per exemple, normalment està relacionat amb algun tipus d'episodi de conflicte amb l'administració pública, la qual cosa els ha impulsat a organitzar-se per a poder subministrar la informació que l'estat no proporciona o proporciona de manera insuficient o esbiaixada.

A més d'aquesta funció informativa, complementària a la de l'administració, aquestes entitats també busquen compartir la seva experiència amb els qui han viscut la mateixa situació o estan en procés. Marre sosté que aquest element confereix una capacitat d'empatia que la major part d'ells no troben en l'àmbit de la família o els amics més propers. Tal com afirma Pérez Dias (1998 citat a Marre 2004), el desenvolupament d'una esfera pública depèn del desenvolupament d'un sentiment de pertinença a una comunitat particular. Un altre objectiu que també cerquen aquestes associacions és poder configurar per als seus fills un entorn on puguin trobar altres nens amb experiències semblants. La unió de les famílies monomarentals en associacions els permet, d'altra banda, trobar una font de representació col·lectiva davant de l'administració pública. La seva emergència com a grup els converteix en un element de pressió per a lluitar pel seu reconeixement i els seus drets davant de l'estat.

Reprenent el tema de les dificultats de les famílies monomarentals, a més de les complicacions de disposició de temps personal, les dones que adopten han de compatibilitzar també les exigències de l'entorn laboral que sovint no està preparat per a aquest tipus de famílies. Les descripcions efectuades en diferents treballs permeten confirmar que les dones adoptants presenten un nivell d'ingressos suficient i desenvolupen activitats de tipus professional. Aquest esdevé un requisit imprescindible si es té en compte que és un element determinant per part dels fiscals i jutges en el moment d'autoritzar el procés d'adopció. En relació a això, Solè i Parella (2004), donen compte de les particularitats amb les que es troben les mares la situació laboral de les quals no presenta només un caràcter instrumental sinó també vocacional. Segons aquestes autores, els problemes de conciliació de vida laboral i familiar s'aguditzen en el cas de les dones amb carreres professionals d'èxit (definint "èxit" des de les pautes valoratives masculinitzades de promoció i dedicació horària) ja que han de demostrar de forma permanent les seves capacitats en àmbits laborals que acostumen a ser summament absorbents i competitius.

La principal font d'estrès per a aquestes dones vindria donada pel que denomina "maternitat intensiva", entenent per aquesta la pràctica femenina de cura completa i exclusiva dels seus fills en termes temporals. El dilema entre les aspiracions professionals i les familiars, que normalment resulten incompatibles per a aquestes dones,

dóna lloc a situacions de conflictes morals i psicològics. Per tal de no ser jutjades socialment com a “mares dolentes” han de bolcar-se a la cura dels seus fills encara que això impliqui renunciar a les seves expectatives professionals. La família, si es compta amb ella, es converteix en un suport indispensable per a poder organitzar la vida familiar, laboral, personal i social (Cernuda 2006). Les dones que no poden recórrer a la seva xarxa primària de suport (família o amics), han d'acudir a l'àmbit privat.

En el cas de les famílies monomarentals, l'economia de la llar de les quals depèn exclusivament d'un progenitor, aquesta circumstància està en estreta relació amb l'estabilitat emocional. A aquestes dificultats logístiques i econòmiques se sumen els problemes propis de la criança dels fills, que sovint poden resultar psicològicament més estressants donada l'absència d'un altre progenitor igualment involucrat amb qui compartir-los (Anderson i Stewart 1997).

Una de les qüestions més importants en el cas de les mares adoptants és el tractament de l'origen del menor. Des de l'àmbit de la psicologia s'afirma que és important que es tracti d'una informació que estigui sempre al seu abast i sense artificis. El com fer-ho dependrà de la capacitat de comprensió del nen en funció de l'etapa evolutiva en què es trobi, per que caldran enfocaments i paraules diferents segons l'edat que tingui. D'altra banda, l'obertura de l'adopció internacional, afegeix un altre element al tractament de l'adopció, com és la diferència ètnica. En relació a això alguns autors assenyalen que és elemental que les famílies, sigui quina sigui la seva composició, sàpiguen ajudar als seus fills a acceptar aquesta diferència i emfatitzin les similituds. També és positiu que puguin ajudar els seus fills a trobar eines per a plantar cara de manera adequada a les possibles actituds discriminatòries que sofreixin per part dels altres. L'adolescència constitueix també un motiu d'inquietud per a les famílies adoptants. Per a qualsevol jove representa una etapa en què es realitza un profund qüestionament de la pròpia identitat i, en el cas dels fills adoptats, s'afegeix la qüestió de l'origen i l'ètnia (Mirabent i Ricart 2005). Segons l'especialista en psiquiatria De la Gándara (citada a Cernuda 2006), és en l'adolescència quan sorgeixen els problemes i les mares solteres han d'estar especialment preparades emocionalment per que en aquest període els fills poden recriminar l'absència d'un pare.

Respecte a la integració dels nens adoptats per dones soles, *Las Adopciones Truncadas y en Riesgo en la Comunidad Autónoma de Madrid* (2003), constitueix una publicació de referència en l'àmbit espanyol. La seva autora, Ana Berástegui, relaciona en aquest treball les dades referides a la composició familiar amb el nivell de risc d'inadaptació i ruptura de l'adopció. En el mateix es descriu la situació

actual dels nens adoptats que han estat posteriorment abandonats i/o tutelats per la Comunitat de Madrid, donades les dificultats que es plantejaven a la família adoptiva i la dels nens que han estat detectats com “en risc” de ser-ho. Els resultats del seu estudi revelen que determinades configuracions familiars troben majors dificultats per a l’adaptació i protagonitzen la major part de les ruptures adoptives. La interrupció de la convivència i la sortida del menor del nucli familiar presentarien una major taxa de risc entre les famílies biparentales amb fills, seguides de les monoparentals, de les biparentales majors sense fills i de les biparentales joves sense fills, on es trobarien les taxes més baixes de ruptura. Berástegui sosté que els pares que rebutgen els seus fills adoptats solen culpabilitzar les institucions o el país d’origen per que no els han donat el tipus de nen que demanaven o per que se senten enganyats. Jesús Palacios afegeix altres qüestions i explica que els rebutjos solen estar motivats per la frustració de les expectatives dels pares i pels problemes de conducta dels fills (Navarro n.d.).

En *La adaptación familiar en la adopción internacional: Una muestra de adoptados mayores de tres años en la Comunidad de Madrid* (2004), Berástegui presenta una revisió d’estudis sobre l’adopció corresponents al camp de la psicologia i observa que la monoparentalitat ha estat analitzada com una variable de la composició familiar. Aquests estudis, segons l’autora, han provat d’avaluar fins a quin punt les adopcions dutes a terme per persones soles ofereixen al nen un entorn de creixement i desenvolupament igual d’eficaç que aquelles dutes a terme per una parella. A partir de la bibliografia revisada, Berástegui afirma que els resultats majoritàriament indiquen que no existeixen diferències en l’estabilitat de l’adopció entre aquests dos tipus de famílies. També fa referència a una revisió d’estudis duta a terme per Shireman (1996 a Berástegui 2004) en la qual aquest autor tampoc havia identificat diferències respecte a l’adaptació en l’àmbit escolar dels menors de famílies monoparentals. Altres estudis, no obstant això, han demostrat que els menors adoptats per famílies biparentales presenten un millor funcionament psico-social que els nens adoptats per famílies monoparentals (Mc Donald i cols. 2001 a Berástegui 2004) i que els nens tenen un pitjor funcionament psico-social quan són adoptats per famílies monoparentals que quan no ho són (Miller i cols. 2000 a Berástegui 2004). Els estudis de Kagan i Reid (1986 a Berástegui 2004) apunten una possible interacció entre el sexe de l’adoptant i de l’adoptat, de manera que les mares solteres que van adoptar barons tingueren una pitjor adaptació, mentre que no passava el mateix quan adoptaven nenes.

A l’estudi que presenta Berástegui en aquest treball, la mostra

estava constituïda per 167 famílies de la Comunitat Autònoma de Madrid que van dur a terme una adopció internacional entre els anys 1999 i 2001. Alguns criteris de selecció aplicats van ser que els nens tinguessin més de 3 anys, que disposin d'una estada mínima amb la família d'un any i que romanguin amb la família. Un 20,61% del percentatge total de la població d'estudi corresponia a famílies monoparentals, del qual un 20% estaven encapçalades per una dona i el 0,61% per un home. L'edat promig d'aquest grup estava situada al voltant dels 45 anys i la dels nens adoptats en 5,87 anys. Els resultats de la investigació assenyalen que les famílies monoparentals mostraven majors nivells d'estrès associats a la cura en solitari del menor i buscaven més suport social com a estratègia per a afrontar-ho que les famílies tradicionals. El grau d'adaptació del menor sembla dependre no només de la seva condició d'adoptat o del seu entorn de desenvolupament previ a l'adopció, sinó també de la capacitat de l'entorn adoptiu de compensar els riscos que provenen de la història del menor i regular el desenvolupament del nen cap a una millor adaptació (Mc Guinnes i Pallanch, 2000 citat a Berástegui 2004). Una aportació significativa en aquest sentit és la que ofereixen Anderson i Stewart (1997), que afirmen que, malgrat les dificultats que suposa l'educació d'un fill sense compartir-la amb una parella, l'experiència de la monomarentalitat fa que emergeixin en les dones qualitats de la seva personalitat que desconeixien ja que posa a prova les seves capacitats. En paraules de Jiménez et al. (2005), "les mares soles no subestimen com és de complicada la seva situació en molts aspectes, sinó que semblen també capaces d'extreure el que els aporta de positiu".

En l'actualitat, els estudis i la bibliografia sobre l'adopció per part de dones sense parella no resulten abundants. Això queda en particular evidència en comparar-los amb els que focalitzen el seu estudi en l'adopció des de la biparentalitat. És factible que aquesta desproporció correspongui a la relativa novetat d'aquest tipus de maternitat. No obstant això, el que no resulta nou és l'existència d'un fenomen, fins ara pràcticament ignorat i tan obvi, com és el de les famílies que lliuren els seus fills en adopció. Tal com manté Eva Giberti (1981) citant a Bachelard (n.d.), "si no hi ha un no, no hi ha un si". És el fet que una dona renunciï a la seva maternitat el que dóna lloc a que una altra pugui accedir a ella. Malgrat que els avenços en l'emancipació femenina han permès desmitificar la pràctica de la maternitat, en l'imaginari social persisteixen els estereotips de mares "bones i dolentes". Aquests són definits des de concepcions que plantegen l'existència d'un instint matern, considerat com quelcom d'ineludible, filogenèticament instal·lat, i ignoren el component cultural

i històric (Giberti, Gore i Taborda 1997). En aquest marc ideològic, el lliurament d'un fill en adopció, constitueix una de les transgressions més rellevants del mite de l'amor maternal, ja que la renúncia implica la negació de l'esperit de sacrifici que el caracteritza (Altamirano 2002).

Pel que fa a les mares que lliuren els seus fills, una anàlisi superficial dels processos d'adopció evidencia una clara relació entre mares del primer i tercer món. Madres excluidas de Giberti, Gore i Taborda (1997), constitueix una bibliografia de referència, si bé aquest estudi realitza i analitza l'adopció en el context d'un país concret. Moltes de les seves aportacions sobre les famílies biològiques que lliuren els seus fills en adopció poden ser extrapolades ja que plantegen qüestions que es repeteixen indistintament del país d'origen. Entre aquests assumptes, una aportació significativa és que aquestes dones majoritàriament pertanyen a sectors pobres i que aquesta variable es creua amb d'altres com la joventut i, fonamentalment, amb la seva condició de gènere. Una altra qüestió rellevant és la indiferència que pesa sobre aquestes dones i la invisibilitat en què les situa. Segons les seves autores, "les institucions (...) no tenen interès en aquestes dones com a persones, sinó com a ventres productors de nens. (...). Una vegada que les criatures han estat lliurades a les famílies adoptants, les institucions que les reberen se'n desenten". Violència invisible, concepte encunyat per Bordieu (1983 citat a Giberti, Gore i Taborda 1997), és el terme que definiria el tracte que reben aquestes dones. En aquesta línia, les autores conclouen que "les polítiques en favor de l'adopció, necessàries i eficaces en la producció de seguretat per a nens que manquen d'ella, insisteixen en el major interès del nen, al que consideren la única víctima de la separació original, sense advertir que la dona de la qual és fill també és una víctima".

Niñez, pobreza y adopción ¿una entrega social? de Florencia Altamirano (2002) constitueix un altre treball que aborda aquesta temàtica. La seva autora sosté que les motivacions per les quals un nen és lliurat en adopció "constitueixen gairebé sempre circumstàncies preexistents al naixement (...) que es converteixen ràpidament en obstacles de pes a l'hora d'assumir la criança, generant en ocasions la ruptura del vincle entre els pares i el noutat". Entre aquestes circumstàncies es pot esmentar tant conflictes d'índole emocional com condicions socioeconòmiques encara que, com assenyala Altamirano, les motivacions no acostumen a ser unidimensionals sinó que es caracteritzen per la seva diversitat, multicausalitat i complexitat. En relació a això Giberti, Gore i Taborda (1997) assenyalen que "l'elecció d'aquestes dones no sempre reproduceix un acte de llibertat, sinó que

acostumen a lliurar al seu nadó per que no poden mantenir la seva criança”.

Allò que configura el desig maternal, d'aquesta manera, és allò específic de la vivència individual i social, que està determinada per un entramat de factors complexes en el marc d'un context determinat. És interessant comprovar com la persistència de la concepció social de maternitat ideal ignora aquests elements i continua generant judicis en relació a les dones que transgredeixen les creences. Quan una dona no pot o vol (o ambdues) criar als seus fills es considera que disposa d'una “fertilitat il·legítima” (Altamirano 2002). A l'altre extrem de l'adopció, si bé en l'actualitat constitueix una via socialment acceptada de filiació, quan és duta a terme per una dona sense parella, persisteix la manifestació de certes reticències socials. Qualsevol trencament d'allò considerat “maternitat normal” és reprovat, de vegades per que lliuren els seus fills i d'altres per que ho accepten sense disposar de l'entorn considerat idoni, és a dir, d'una família amb una mare i un pare.

3.2 Desenvolupament sociohistòric de l'adopció

El concepte d'adopció no pot contemplar-se des d'un enfocament ahistòric, universal i natural. No ha romàs estàtic en el temps sinó que ha anat variant, depenent de la conjuntura històrica i social. Aquests canvis, alhora, han generat modificacions sobre les seves motivacions i sobre la noció mateixa de l'adopció, així com també en la percepció que en les societats s'ha anat configurant al voltant d'aquest tipus de filiació. Dintre de l'abundant bibliografia sobre l'adopció a Espanya, els treballs en els quals ha estat possible trobar referències al col·lectiu monomarental, el situen com un grup emergent des dels últims anys dintre d'un altre fenomen també nou i creixent com és el de l'adopció internacional.

Des de principis dels anys noranta, la majoria de les adopcions dutes a terme a l'Estat Espanyol es corresponen a processos de tipus transnacional. És per aquest motiu que, en parlar d'adopció a Espanya, cal referir-se gairebé exclusivament a la que s'ha formalitzat amb un altre país. El sociòleg José Ocón Domingo (2002) realitza una revisió d'antecedents en aquesta matèria i situa el seu origen en la història contemporània després de la Segona Guerra Mundial. Una de les greus conseqüències del conflicte va ser l'immens nombre de nens abandonats i en situació d'orfandat que va provocar. Mogudes per sentiments altruistes, entre el 1948 i el 1962, les famílies nord-americanes van adoptar al voltant de 2000 nens alemanys i 3000 japonesos.

Seguint la ressenya històrica, José Ocón apunta que l'increment

de les demandes d'adopció internacional sofrirà un repunt en les seves xifres des de mitjans de la dècada del setanta. A partir d'aleshores seran els països del nord d'Europa, principalment Suècia, Dinamarca, Holanda i Bèlgica els que se sumaran als Estats Units en la formalització d'adopcions internacionals. Un altre canvi significatiu en aquest període és la procedència dels menors. Des del 1975 serà Amèrica Llatina el principal lloc d'origen dels nens susceptibles d'adopció. Aquesta modificació estaria relacionada amb l'establiment de polítiques més restrictives per part dels països que tradicionalment lliuraven nens per a l'adopció, com Vietnam i Corea. Serà a partir d'aleshores quan les causes de l'adopció internacional començaran a estar relacionades amb el desequilibri demogràfic i socio-econòmic del món actual. Segons Mateo (2005) "las políticas sociales encaminadas y dirigidas al apoyo de la familia, así como el acceso más generalizado a la contracepción, darán lugar a un importante descenso de los niños susceptibles de ser adoptados, hecho éste que a su vez coincide con un notable aumento de su demanda, debido principalmente al incremento de la esterilidad (atribuible tanto a causas físicas como psíquicas) en una sociedad moderna en la que el stress, la ansiedad y la fatiga son los elementos que mejor la definen".

Un altre element que incidiria en aquesta tendència seria la millor acceptació d'un únic progenitor (Goldberg i Mircovitch 1997 citat a Ocón, 2002). En aquest sentit, els autors assenyalen que l'adopció individual era una possibilitat que començava a inscriure's en l'imaginari col·lectiu de la població dels països del nord d'Europa. Tot i que no s'aprofundeix en els motius i característiques d'aquest avanç, podria considerar-se que s'enquadra dintre d'un context més ampli de transformació social i econòmica en les societats occidentals iniciat amb el Maig Francès. El qüestionament de la institució tradicional de la família iniciat en aquest context s'estendrà a altres països i donarà lloc a l'aparició dels nous models familiars com les llars unipersonals, les parelles de fet i les famílies monoparentals. El creixement quantitatiu que mostrava l'adopció internacional des dels seixanta-setanta es mantindrà fins a finals dels vuitanta quan, degut fonamentalment a la implantació de polítiques de foment a la natalitat dintre dels països nordeuropeus, tindrà lloc un descens considerable de les sol·licituds d'adopció (Polaino, Nebot i Rodríguez 2001). Una altra causa d'aquesta desacceleració estaria vinculada amb un major i millor coneixement sobre els problemes psicològics associats a l'adopció internacional (Hoksbergen 1997 citat a Polaino et al. 2001).

Des de principis dels noranta, Estats Units i Austràlia assumeixen el paper principal en les demandes d'adopció internacional. S'incorporaran també alguns països del sud d'Europa, com Itàlia i

Espanya, promoguts, principalment, pels baixos índexs de natalitat interna i les dificultats per a poder dur a terme una adopció de caràcter nacional (Polaino et al. 2001).

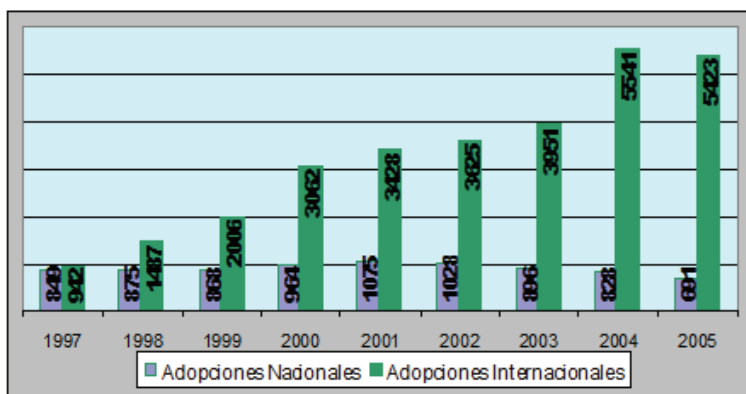
En el cas d'Espanya, segons indiquen dades de l'Institut de Política Familiar (2007), a mitjan la dècada dels vuitanta els índexs de natalitat superaven la mitjana europea. Des d'aleshores els nivells descendirien fins a situar-se l'any 2006 entre els més baixos de l'Europa dels quinze, al costat de Grècia i Itàlia.

En el llibre *¿Por qué adoptar en otro país?* la seva autora, María R. Mateo Pérez (1996) psicòloga clínica, terapeuta familiar i adoptant a Bolívia, exposa que les dificultats que es donaven en l'adopció nacional van propiciar que, des dels anys noranta, es produís a Espanya un notable increment de sol·licituds d'adopció internacional. Entre les causes que justificarien les dificultats en l'adopció nacional cal esmentar novament José Ocón (2002), qui sosté que la raó fonamental estaria en el desenvolupament experimentat en tots els àmbits del nivell de vida dels espanyols, al costat de les polítiques de benestar social, que havien originat en els últims anys una reducció de menors en situació d'abandó i susceptibles de ser adoptats.

3.3 Referències estadístiques sobre adopcions monoparentals

A partir del 1995 les sol·licituds d'adopció de menors estrangers col·lapsen les administracions públiques. En *Las Migraciones silenciosas*, Diana Marre (2004), recull que l'emissió del documental "Las habitaciones de la muerte" realitzat per Channel Four del Regne Unit, en el qual es reflectien les condicions de vida en alguns orfenats xinesos, destaparia el boom de l'adopció internacional a Espanya. D'altra banda, el 1997, les comunitats de Catalunya i Madrid van paralitzar la recepció de sol·licituds d'adopció nacional donada l'absència de menors en situació de ser adoptats. Des d'aleshores, el nombre d'adopcions internacionals s'incrementaria fins a situar a Espanya l'any 2004 en el segon lloc mundial, per darrere dels Estats Units, i en el primer de tota Europa, seguit de França, segons dades del Ministeri de Treball i Assumptes Socials (ABC 08/05/2005). Aquesta tendència arribarà a el seu punt àlgid l'any 2005 quan s'arriba a la xifra record de 12,3 adopcions per cada 100.000 habitants (Ministeri de Treball i Assumptes Socials 2005).

Taula 1 - ADOPCIONS INTERNACIONALS ESPANYA (1997 – 2005)

Font: Ministeri de Treball i Assumptes Socials (Anuari 2002 i 2006). *Elaboració pròpia.*

Quant als països de procedència dels nens, es dona un canvi de tendència relacionat amb l'establiment de nous criteris per a la formalització de les adopcions. D'aquesta manera, si des de la dècada del noranta la majoria de nens adoptats procedia d'Amèrica Llatina, amb Colòmbia al capdavant, a partir del 2000 seran els països de l'est d'Europa, especialment Rússia, Romania i Ucraïna, i d'Àsia, principalment Xinesa, amb els quals es formalitzaran el major nombre de processos (El País 18/07/2001). L'any 2006, l'aplicació de noves normes de protecció a la infància, farà canviar novament el comportament en les adopcions internacionals que començaran a dirigir-se a països d'Àfrica (El Dia.es 19/07/2007).

Tot i que existeixen moltes publicacions que ofereixen dades sobre l'augment de les adopcions internacionals a Espanya, no s'han pogut trobar estudis que mostressin a nivell estatal el percentatge de processos d'adopció duts a terme per dones sense parella. Una referència estadística es pot trobar en el llibre *Adopción: aspectos psicopedagógicos y marco jurídico* (Polaino et al. 2002). En aquest treball es presenta un estudi sobre les adopcions internacionals desenvolupat a la Comunitat de Madrid entre el 1992 i el 1998. D'una mostra de 120 famílies consultades el 13% eren de tipus monoparental, principalment dones. L'edat d'aquest col·lectiu situa a la franja majoritària entre els 40 i 45 anys. Segons indiquen els autors, "es tracta de dones solteres, sense fills (el 95%) i que desitgen, preferentment adoptar a una nena".

En La adaptació familiar en adopció internacional d'Ana Berástegui (2004) l'autora afirma, en relació al perfil dels sol·licitants d'adopció, que aquest continua sent majoritàriament el de la parella

heterosexual encara que els canvis socials van facilitar que altres configuracions familiars optessin per l'adopció per a arribar a la paternitat o maternitat. Per donar suport a aquesta afirmació, Berástegui inclou un estudi realitzat per Dávalos a la Comunitat de Madrid l'any 2002. En ell, l'autor assenyala que el 15,9% de les sol·licituds van ser realitzades per persones soles i que els barons solters són encara una clara excepció dintre del grup. El canvi en la valoració social de les famílies monoparentals havia fet que aquesta pogués ser una opció desitjable de constitució familiar per a un grup important de persones de manera independent a la formació de la parella (Rosser i Moya 2001 citat a Berástegui 2004).

Adopción Internacional en España: un nuevo país, una nueva vida (Palacios, Sánchez i León 2000) és el primer treball sobre adopció internacional a Espanya fruit d'una investigació duta a terme durant el període 1997 – 2000, encomanada pel Ministeri de Treball i Assumptes Socials. Hi participen la Comunitat de Madrid, la Comunitat Andalus i la Comunitat Valenciana. Catalunya, que també representava una de les comunitats amb major nombre d'adopcions internacionals realitzades, no formaria part de la mostra per falta de dades oficials al moment de la realització de l'estudi.

Sobre un total de 181 famílies adoptants, les monoparentals representen un 12,7%. Es tracta, en la seva majoria, de dones (19 dones i 1 home) i solteres (2 vídues i 1 separada). En relació a la variable de les característiques dels pares segons el país on van dur a terme l'adopció, els autors assenyalen que destaca el nombre de persones soles que adopten a Xina. Si un 12,7% del total de la mostra correspon a famílies monoparentals, aquesta xifra s'elevava a 27,5% entre les que van realitzar l'adopció en aquest país. També a Romania un important percentatge de les adopcions (20%) van ser realitzades per persones en solitari. En relació al nombre i gènere dels nens adoptats, a l'estudi s'indica que era més freqüent que les famílies que es van dirigir a Xina adoptessin a un únic menor, normalment una nena, i en casos molt aïllats, a un nen. Segons l'estudi, les motivacions per a l'adopció de les famílies que van adoptar a Xina estaven promogudes, principalment, pel desig d'adoptar nens amb determinades característiques i per la major facilitat per a adoptants amb un determinat perfil.

Tot i que les particularitats que presentaven els nens adoptats per famílies monoparentals eren inicialment més complexes, els autors afirmen que no mostraven més problemes cognitius, emocionals o de conducta que la resta dels de la mostra de l'estudi. D'altra banda, tampoc es van observar diferències significatives referents a la comunicació sobre l'adopció i en el tractament de les qüestions

ètniques i culturals entre les famílies monoparentals i les biparentals. Els autors apunten que un dels pocs trets que diferencien les persones soles de les parelles és que les primeres reben després d'adoptar més suport per part de les seves famílies. Sobre les situacions de fracàs en l'adopció, en el cas de famílies monoparentals, els autors adverteixen que les causes no estarien relacionades especialment amb el tipus d'estructura familiar sinó amb certes característiques dels nens al moment de ser adoptats (edat, temps en institucions, experiències de maltractament, etc.).

Les últimes xifres ofertes pel Ministeri de Treball i Assumptes socials sobre adopció internacional a Espanya apunten que dels 4472 processos d'adopció duts a terme el 2006 a Espanya, un 11,6% corresponien a famílies monoparentals (Vivir.es 19/07/2007).

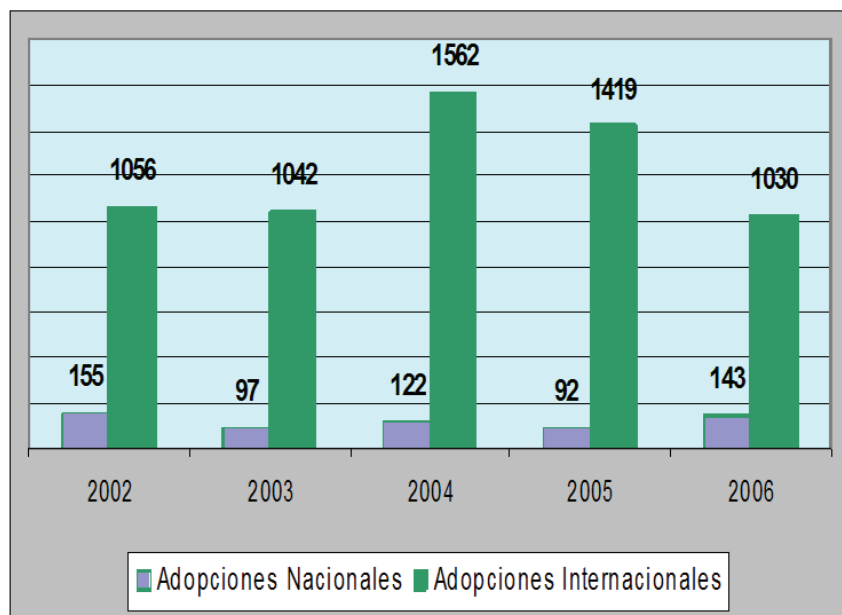
Tot i que no ha estat possible trobar treballs exhaustius de tipus qualitatiu sobre el perfil de dona soltera adoptant, algunes de les aportacions que Gérard-François Dumont, filòsof de la Universitat de Solsona, realitza en el seu llibre *Invierno demográfico de Occidente* (1997) desvetllen certes particularitats sobre els canvis de tendències de les dones d'Europa. Segons aquest autor, en el període 1975 – 1988 es va produir un descens del 14% en el nombre de matrimonis celebrats a l'Europa dels Quinze. L'any 1993 es van arribar els nivells mínims (5,3 per mil contra 7,9 per mil el 1960). L'Índex Sintètic de Primera Nupcialitat Femenina revelava, d'altra banda, una disminució de la tendència de les solteres a casar-se, sobretot en els països del nord d'Europa. Dumont explica que "los cambios en la nupcialidad modifican el número de matrimonios y, en consecuencia, la significación del matrimonio en la sociedad". L'autor assenyala, no obstant això, que segons el que reflecteixen les enquestes, aquests canvis no afectarien a les aspiracions de formar família per part dels individus. Una de les conseqüències és l'augment de llars monoparentals com a opció personal degut, fonamentalment, a "la tendencia a creer que un adulto sólo puede asegurar la educación de un niño tan bien como puede hacerlo una pareja".

Dumont conclou que els canvis en l'actitud esdevinguts en les societats europees responen principalment a una postura negligent per part dels poders públics davant el matrimoni i que són conseqüència de la implantació de polítiques familiars inadequades. Amb ommissió al dictamen que realitza aquest autor, allò que no es pot negar a partir del seu treball és que des dels anys setanta s'havia desenvolupat i consolidat una nova perspectiva de maternitat-paternitat que s'allunyava del vincle matrimonial tradicional.

3.3.1 El cas de Catalunya

Dintre del panorama estatal de creixement de les adopcions internacionals que s'inicia els anys noranta a Espanya, Catalunya és la Comunitat Autònoma que ha experimentat el major increment. La demanda d'adopció internacional a Catalunya va començar a intensificar-se a partir del 1991 i ha anat progressant en nombre fins a superar l'adopció nacional (Muzelle i de Cara 1997). De 17 adopcions internacionals dutes a terme el 1991 es creix fins a 376 el 1999. La tendència es va mantenir fins a arribar al seu punt àlgid el 2004 amb 1562 adopcions internacionals segons dades del Departament de Benestar i Família de la Generalitat de Catalunya (2004). Aquest any Catalunya es constituïa en el lloc en el món amb major nombre de menors adoptats, amb una densitat de 23 nenes/us per 100.000 habitants (Marre, 2004) superant a països com França, Dinamarca i Suècia (Departament de Benestar i Família. Butlletí informatiu 28/07/2004)

Taula 2- ADOPCIONS CATALUNYA (2002 – 2006)

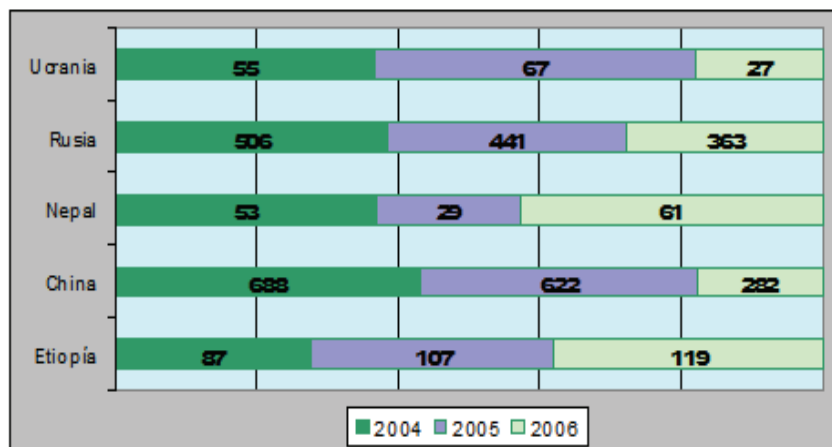

Font: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar i Família (Memòries 2002 – 2006). *Elaboració pròpia.*

Durant el 2005 Catalunya continua situant-se per davant de la resta de comunitats espanyoles en relació a la tramitació d'adopcions

internacionals, amb un total de 1419 processos formalitzats. Les dades de l'informe sobre adopcions de la Generalitat de Catalunya del 2006 indiquen que el nombre de processos de tipus internacional havia augmentat a 1532 aquest any, situant a Catalunya per davant de Madrid (841) i Andalusia (647). Quant als llocs de procedència dels nens, els països han variat depenent de l'augment en les mesures de control que s'han anat aplicant per part de les administracions dels estats d'origen.

Taula 3- ADOPCIÓ INTERNACIONAL EN CATALUNYA PER PAÏSOS (2005 – 2006)

Font: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar i Família (Memòries 2004 – 2006). *Elaboració pròpia.*

Diferents treballs permeten observar que, paral·lelament a l'increment del nombre d'adopcions internacionals a Catalunya s'ha produït el creixement del col·lectiu monomarental adoptant. Panchón i Iglesias (1999) en *El estado de la adopción en Cataluña*, sosté que, d'un total de 249 famílies que van adoptar entre el 1998 i el 1999, un 3,6% corresponia a famílies monoparentals (8 encapçalades per dones i 1 per homes). Inés Brancós Coll (2004), per la seva banda, assenyalava que les adopcions dutes a terme per dones soles a Catalunya havien incrementat significativament el seu nombre des dels anys 90. En termes relatius, les sol·licituds unipersonals havien augmentat més que les demandes de parelles, passant de representar el 3% de 1992 al 12% del total l'any 2000. L'estudi assenyalava que el 79% dels expedients tramitats per persones soles correspon a dones solteres i que la mitjana d'edat d'aquest grup és superior al de les sol·licitants amb parella. Segons Coll "se trata de un proceso de constitución

familiar de distinta índole, en la que la idea de la maternidad y de la adopción se pospone un poco más en el tiempo (cerca de los 42 años de media frente a los 38 para las mujeres en pareja), siendo la adopción una vía para no tener que renunciar a la maternidad a pesar de no tener pareja y quizás mejor aceptada socialmente que la maternidad biológica en solitario (ya sea a través de técnicas de reproducción asistida o no)". L'autora, tenint en compte la dinàmica demogràfica de Catalunya des de mitjans dels noranta, preveu que les demandes d'adopció unipersonals podrien intensificar-se donat el creixement del percentatge de solteres i solters en aquesta Comunitat Autònoma.

El nombre d'adopcions internacionals formalitzades per persones soles, tal com preveia Brancós Coll, continuaria creixent des de llavors.

Taula 4- ADOPCIONS CATALUNYA FAMÍLIES MONOMARENTALS (2000 – 2004)

ANY	2000	2001	2002	2003	2004
TOTAL ADOPCIONS	648	1158	1154	1121	1692
ADOPCIONS INDIVIDUALS	12,3%	12%	12.8%	12%	16%

Font: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar i Família (2005).

L'últim informe sobre l'adopció nacional i internacional a Catalunya correspon al període juliol 2006 – juliol 2007. En ell s'assenyala que, sobre un total de 1863 sol·licituds d'adopció valorades:

- El 11,94 % eren famílies monomarentals.

El col·lectiu monomarental se situa en segon lloc, darrere de les parelles heterosexuales (82,09%) i per davant de les parelles reconstituïdes (4,25%), els monoparentals (1,02%), les parelles homoparentals (0,7%).

- El 10% eren famílies monomarentals sense fills/es.

El col·lectiu monomarentals se situa en segon lloc, darrere de les parelles heterosexuales (44,73%) i per davant de les parelles reconstituïdes (1,08%), els monoparentals (0,81%) i les parelles homoparentals (0,65%).

- L'1,89% eren famílies monomarentals amb fills/es.

Un 1,08% té fills/es adoptats/des, un 0,76% té fills/es biològics/ques i un 0,05% té fills/es biològics/ques i o adoptats/des.

- El 10,87% eren famílies monomarentals que adoptaven per primera vegada.

El col·lectiu monomarental se situa en segon lloc, per darrere de les parelles heterosexuales (65,90%) i per davant de les parelles reconstituïdes (3,77%), els monoparentals (0,80%) i les parelles homoparentals (0,64%)

- El 1,08% eren famílies monomarentals que ja havien adoptat.

El col·lectiu monomarental se situa en segon lloc, darrere de les parelles heterosexuales (16,19%) i per davant de les parelles reconstituïdes (0,48%), els monoparentals (0,22%) i les parelles homoparentals (0,27%)

- El 4,30% eren famílies monomarentals que adoptaven motivades per l'adopció en si.

El col·lectiu monomarental se situa en segon lloc, darrere de les parelles heterosexuales (12,08%) i per davant de les parelles reconstituïdes (0,32%), els monoparentals (0,21%) i les parelles homoparentals (0,05%).

- El 0,64% eren famílies monomarentals que adoptaven motivades per infertilitat.

El col·lectiu monomarental se situa en tercer lloc, darrere de les parelles heterosexuales (48,68%) i de les parelles reconstituïdes (2,74%).

- El 4,29% eren famílies monomarentals que no s'havien sotmès a tècniques de reproducció assistida.

El col·lectiu monomarental se situa en segon lloc, darrere de les parelles heterosexuales (11,22%) i per davant de les parelles reconstituïdes (0,32%) i les homoparentals (0,05%)

- El 0,65% eren famílies monomarentals que havien utilitzat tècniques de reproducció assistida.

El col·lectiu monomarental se situa en tercer lloc, per darrere de les parelles heterosexuales (33,28%) i les parelles reconstituïdes (1,6%).

A partir de la informació facilitada en aquest estudi sobre les famílies monomarentals a Catalunya es poden extreure a les següents conclusions:

El col·lectiu monomarental presenta un creixement sostingut en nombre des de la seva irrupció a principis dels anys noranta. Cal destacar, a més, que es tracta del segon grup adoptant en importància. De les dones adoptants la majoria no tenen fills/es. De les que ja tenen fills/es en adoptar, el grup que repeteix l'experiència d'adopció supera en nombre les que tenen fills/es biològics/ques o d'ambdós tipus (biològics i adoptats).

Entre els motius per a l'adopció, hi ha més dones que adopten pel fet en si que per problemes de fecunditat. En aquest aspecte es produïx la tendència oposada que en el grup de parelles heterosexuals. De les dones que adopten per motius de infertilitat, són minoria les que s'han sotmès prèviament a tècniques de reproducció assistida. En aquest cas també es produeix un comportament invers al del grup de dones en parelles heterosexuals.

Si bé en aquest estudi no es presenten dades sobre els ingressos econòmics, el nivell d'estudis i l'edat mitjana del col·lectiu monomarental, poden realitzar-se algunes inferències. Les persones o parelles que iniciïn un procés d'adopció haurien de sotmetre's a un estudi pre-adoptiu en el que es valoraran aspectes de l'àrea psicològica i de l'àrea social. Dintre de l'últim grup, l'estabilitat econòmica i laboral són elements determinants. En aquest sentit, les dones adoptants han de presentar una solvència econòmica que garanteixi el benestar material del grup familiar.

D'altra banda, cal considerar que les xifres a Catalunya dels últims anys assenyalen que, inqüestionablement, l'adopció internacional continua sent la principal alternativa per a aquelles persones que decideixen constituir una família per aquest mitjà. A més de les complexitats pròpies d'un procés d'aquestes dimensions, l'adopció en un altre país suposa un desembors monetari summament significatiu. Les dades ofertes per ICAA el 2006 reflectien que el cost de l'adopció internacional a Catalunya varia depenent del lloc d'origen del menor, oscil·lant entre els 9.000 i 29.000 euros (Xina: 24/29.000e; Rússia: 24.000e; Kazakhstan: 20.000e; Índia: 15.000e) (Institut Català de l'Acollida i l'Adopció 2006). A aquestes quantitats cal sumar-li el desplaçament al país d'origen, l'estada, les despeses burocràtiques, etc. Tot això indueix a pensar que els ingressos econòmics de les persones que adopten sense parella han de ser, tal com s'ha indicat en estudis anteriors, de tipus mig – alt.

Aquest nivell d'ingressos, alhora, es correspon normalment amb categories laborals professionals que requereixen titulació universitària o tècnica. Es manté el perfil assenyalat pels informes elaborats fins al moment: dona, amb un nivell d'ingressos econòmics mitjà – alt i amb estudis superiors.

Respecte a l'edat, tots els estudis i dades trobades sobre adopció individual assenyalen que les dones que duen a terme aquest procés sense parella se situen entre els 35 i els 45 anys, a causa de qüestions que varien segons el cas.

3.4 Repàs general de la legislació: internacional, estatal i autònoma

Les normes relatives a l'àmbit de l'adopció han experimentat nombroses reformes com a resultat de les transformacions que s'han anat succeint en l'estructura familiar espanyola. Inversament, les reformulacions jurídiques sobre adopció han suscitat canvis en la seva pràctica i percepció. Aquí es presenten les normes que configuren l'actual marc jurídic sobre adopció a Espanya i Catalunya, amb especial interès en aquelles que introdueixen modificacions en els requisits dels sol·licitants d'adopció i possibiliten l'accés a l'adopció de persones soles. I tenint en compte, també, les regulacions recents.

Legislació internacional

A partir de la dècada dels noranta, els Organismes de la Comunitat Internacional van promulgar un conjunt de normes, mesures i garanties dirigides a la regulació de les diferents fases que conformen el procés d'adopció amb la intenció d'afavorir la protecció dels menors i garantir el respecte dels seus drets.

El primer document relacionat amb el consens internacional en matèria d'adopció és la Declaració de l'Organització de les Nacions Unides sobre principis socials i jurídics aplicables a la protecció i benestar dels nens, amb especial referència a les pràctiques en matèria d'acollida familiar i adopció, tant nacional com internacional, del 3 de desembre de 1986 (Mateo 1996). Aquestes recomanacions constituïran gran part de la base de la Convenció dels Drets del Nen adoptada per l'Assemblea General de l'ONU el 20 de novembre de 1989. En relació a l'adopció internacional, l'article 21 institueix els preceptes generals pels quals aquesta ha de regir-se:

Els Estats Parts que reconeixen o permeten el sistema d'adopció vetllaran per que l'interès superior del nen sigui la consideració primordial i:

- Vetllaran per que l'adopció del nen només sigui autoritzada per les autoritats competents, les quals determinaran, conformement a les lleis i als procediments aplicables i sobre la base de tota la informació pertinent i fidedigna, que l'adopció és admissible en vista de la

situació jurídica del nen en relació amb els seus pares, parents i representants legals i que, quan així es requereixi, les persones interessades hagin donat amb coneixement de causa el seu consentiment a l'adopció sobre la base de l'assessorament que pugui ser necessari.

- Reconeixeran que l'adopció en un altre país pot ser considerada com un altre mitjà per a cuidar del nen, en el cas que aquest no pugui ser col·locat en una llar d'atenció infantil (hogar de guarda) o lliurat a una família adoptiva o no pugui ser atès de manera adequada en el seu país d'origen.

- Vetllaran per que el nen que hagi de ser adoptat en un altre país gaudeixi de salvaguardes i normes equivalents a les existents respecte de l'adopció en el país d'origen.

- Adoptaran totes les mesures apropiades per a garantir que, en el cas d'adopció en un altre país, la col·locació no doni lloc a beneficis financers indeguts per als que participen en ella.

- Promouran, quan correspongui, els objectius del present article mitjançant la concertació d'arranjaments o d'acords bilaterals o multilaterals, i s'esforçaran, dintre d'aquest marc, per garantir que la col·locació del nen en un altre país s'efectuï per mitjà de les autoritats o organismes competents.

Una altra normativa de caràcter internacional és el Conveni de L'Haya relatiu a la protecció del nen i a la cooperació en matèria d'adopció internacional, del 29 de Maig de 1993. L'increment del nombre d'adopcions internacionals entre el Primer i el Tercer Món havia donat lloc a nombroses pràctiques il·legals i irregularitats en la tramitació de les adopcions. La denúncia de situacions de compra-venda i tràfic, de segrest, d'alteració de documents i de falsa filiació, entre d'altres, van fer innegable la necessitat d'una regularització dels ordenaments jurídics en matèria d'adopció a fi de salvaguardar la integritat dels menors (Ocón 2002). Aquesta circumstància, d'altra banda, donava lloc a una obertura de La Conferència de L'Haya a d'altres països no participants que, en ser aquells d'on provenien molts dels nens adoptats, era indispensable que intervinguessin (Giménez, Luque, Muzelle, Rossell i Tamayo 1998). Segons es recull en l'article 1, el Conveni té per objectiu:

- Establir garanties perquè les adopcions internacionals tinguin lloc en consideració a l'interès superior del nen i al respecte als drets fonamentals que li reconeix el Dret Internacional.

- Instaurar un sistema de cooperació entre els Estats contractants que asseguri el respecte a aquestes garanties i, en conseqüència, previngui la substracció, la venda o el tràfic de nens.

- Assegurar el reconeixement en els Estats contractants de les adopcions realitzades d'acord amb el Conveni.

El Conveni de L'Haya s'erigiria com a instrument fonamental per a garantir la legalitat dels processos d'adopció internacional a través del repartiment de responsabilitats entre l'Estat d'origen i el d'acollida (Mateo 1996). D'aquesta manera s'estableix la competència exclusiva de les Autoritats Centrals de cada estat interventor sobre els processos d'adopció, a fi d'acreditar la legitimitat en totes les seves etapes. Amb aquest objectiu es dissenya un sistema d'intercanvi d'informació entre els organismes públics competents que ofereixi garanties sobre:

- Al país d'origen del menor (Art. 4):
 - L'adoptabilitat del menor.
 - La impossibilitat de l'adopció del menor al seu país d'origen i la conveniència de l'adopció internacional.
 - Que existeix consentiment per part dels responsables del menor (família o tutors), que han estat degudament informats sobre els efectes d'aquest procés i l'han consentit voluntàriament i segons la forma legalment prevista.
- Al país de recepció del menor (Art. 5):
 - La idoneïtat dels futurs pares.
 - Que els futurs pares adoptius han estat convenientment assessorats i informats.
 - S'ha constatat que el nen ha estat o serà autoritzat a entrar i residir permanentment en dit Estat.

El Conveni de L'Haya consolida una concepció de tipus social sobre l'adopció internacional en impulsar el control públic del seu procediment a fi que aquest es desenvolupi tenint en compte l'interès superior del menor i la defensa dels seus drets fonamentals. En concordança amb la subscripció d'aquestes normatives es va imposar la necessitat d'un progressiu ajustament de la legislació en matèria de menors en els països signants de la Convenció així com també la incorporació de postulats que garanteixin els drets dels mateixos.

Legislació estatal

En l'àmbit jurídic nacional, les principals normes que regulen el procés d'adopció són el Codi Civil Espanyol i la Llei d'Enjudiciament Civil. Respecte als requisits per a l'adopció, cal assenyalar que el Codi Civil Espanyol establia des dels seus inicis el principi d'adopció

conjunta per als matrimonis. La única excepció a tal precepte es contemplava per a aquells casos que el cònjuge del consort adoptés al fill d'aquest (Pérez Álvarez 2001).

A partir dels anys 70, els canvis socials, la transformació de determinats valors i normes culturals, els progressos en el terreny de la sexualitat i la procreació, en l'estructura i funcionament de la família, els avanços en el coneixement de la infància i el reconeixement dels seus drets, entre altres factors, van tenir una gran influència sobre la pràctica de l'adopció nacional i internacional (Montané 1996 citat a Berástegui 2004).

Les lleis promulgades el 1981 a Espanya van suposar una modificació radical en la fisonomia del Codi Civil en relació al dret de família. Els especialistes no dubten que les dues principals lleis van ser la 11/1981, del 13 de maig, *de modificació del Codi Civil en matèria de filiació, pàtria potestat i règim econòmic del matrimoni*, i la Llei 30/1981, de 7 de juliol, *per la qual es modifica la regulació del matrimoni* en el Codi Civil (Portal de la Constitució Espanyola 2003). La primera estableix un nou model de pàtria potestat abolint la desigualtat existent entre fills naturals reconeguts o no (no matrimonials), fills legítims (matrimonials) i fills adoptius. La segona determina el procediment a seguir en les causes de nul·litat, separació i divorci.

Segons es recull en el Portal de la Constitució Espanyola, aquestes dues lleis s'aproven per l'impuls de la Unió de Centro Democràtic, i arriben juntament amb un gran debat social i polític que fa que es presentin i s'aprovin per les Corts Generals sense un preàmbul on s'expressessin les importants finalitats que tenien assignades (canviar el règim familiar a Espanya). Les reformes del Codi Civil obriran la via de l'adopció a persones separades legalment, divorciades o solteres, a més de les persones casades, que eren les úniques que gaudien fins llavors d'aital dret (Iglesias de Ussel 1988).

La sanció de la Llei 21/1987, de l'11 de novembre, per la qual es modifiquen determinats articles del Codi Civil i de la Llei d'Enjudiciament Civil en matèria d'adopció representarà, per la seva banda, la possibilitat que les capacitats dels cònjuges per a adoptar siguin també aplicables a l'home i la dona integrants d'una parella unida de forma permanent per relació d'efectivitat anàloga a la conjugal (Disposició Tercera). La Llei 21/1987 es constituïria en la norma fonamental en matèria d'adopció a Espanya. Els requisits legals per als adoptants que regeixen actualment són resultat de la modificació de criteris que va introduir aquesta llei i queden recollits en l'article 175 del Codi Civil. A partir d'aquesta norma, l'edat mínima per a adoptar s'estableix en vint-i-cinc anys (enlloc dels trenta anys demandats abans) i en el cas d'adopció conjunta n'hi ha prou que

una de les persones de la parella reuneixi aquesta edat mínima. En tot cas, la diferència d'edat entre els adoptants i l'adoptat no podrà obviar-se i s'Estableix en catorze anys (Art. 175.1). Tal com afirma Lete del Riu (1992) amb aquesta exigència el que es pretenia és imitar la filiació per naturalesa en la qual sempre existeix un límit mínim de diferència d'edat entre pares i fills.

Segons es recull al preàmbul, l'adopció es concep com "(...) un instrument d'integració familiar, referit essencialment als qui més ho necessiten, i el benefici de l'adoptat, que se sobreposa, amb el necessari equilibri, a qualsevol altre interès legítim subjacent en el procés de constitució".

Si tradicionalment l'adopció havia estat concebuda com un recurs privat i encaminat a satisfer els desitjos i necessitats dels adults en detriment de l'interès i benestar dels nens (Ocón 2002) a partir de la sanció de la Llei 21/1987 es produirà una judicialització del procediment constitutiu de l'adopció i la intervenció de l'Administració Pública. A partir d'aleshores, l'Estat actuarà com garant dels processos d'adopció mitjançant l'actuació dels Serveis Socials, que seran els encarregats de supervisar tot el procés d'adopció que s'inicia amb la selecció dels adoptants i finalitza amb el seguiment post-adoptiu (Art. 176).

A més d'aquesta reforma, la llei introduirà tot un conjunt de novetats que donaran lloc a un canvi radical sobre les figures jurídiques de guarda, tutela, l'acollida i l'adopció. Entre les més rellevants cal destacar:

- S'instaura la figura de la tutela automàtica per part de les institucions públiques responsables, en el seu territori, de la protecció de qualsevol menor d'edat en situació de desemparament, entenent per aquesta "(...) la que es produeix a causa de l'incompliment, o de l'impossible o inadequat exercici dels deures de protecció (...)" (Art. 172.1).

- S'estableix que l'entitat pública assumirà la guarda del menor de forma temporal quan els qui tenen la seva pàtria potestat ho sol·licitin o quan així es resolgui en els casos en què procedeixi legalment (Art. 172.2).

- S'introdueix la figura de l'acollida com a mesura temporal per a poder confiar els menors sota tutela o guarda d'una entitat pública a persones capaces de proporcionar-los un àmbit familiar. Això suposa la plena participació del menor en la vida de família i imposa a qui el rep les obligacions de vetllar per ell, tenir-lo en la seva companyia, alimentar-lo, educar-lo i procurar-li una formació integral (Art. 173).

- Se suprimeix la figura d'adopció simple pel que totes les

adopcions dutes a terme des de llavors suposen l'extinció, tret d'excepcions, de les relacions de l'adoptat amb la família d'origen (Art. 178).

- En el cas de les adopcions internacionals, si es constitueix per Jutge espanyol, es regirà per la llei espanyola i haurà d'observar-se la llei nacional de l'adoptant pel que fa a la seva capacitat i consentiments necessaris (Art. 9.4 i 9.5).

Amb el propòsit de poder dotar als menors d'un marc jurídic adequat a les noves necessitats i demandes socials, i com a resultat de la ratificació per part Espanya de Tractats Internacionals en matèria de menors, té lloc la sanció de la Llei Orgànica 1/1996, de 15 de gener, de *Protecció Jurídica del Menor, de modificació parcial del Codi Civil i de la Llei d'Enjudiciament Civil*. Aquesta llei adequa els continguts de la legislació espanyola en matèria d'adopció a la normativa internacional i pretén garantir els drets dels nens així com també la legalitat dels processos duts a terme (Ocón 2002).

Una de les modificacions establertes per la Llei 1/1996 és l'exigència del requisit d'idoneïtat en l'adopció internacional que haurà de ser apreciat per l'entitat pública, si és aquesta la que formula la proposta, o directament pel Jutge. Aquest requeriment apareix explícitament en la *Convenció dels Drets del Nen i en el Conveni de L'Haia sobre protecció de menors i cooperació en matèria d'adopció internacional*, ratificats per Espanya el 1990 i el 1995 respectivament. En els casos d'adopció internacional, la Llei 1/1996 exposa que no serà reconeguda a Espanya l'adopció constituïda a l'estranger per un adoptant espanyol, si els efectes d'aquella no es corresponen amb els previstos per la legislació espanyola. Tampoc ho serà fins que l'entitat pública competent no hagi declarat la idoneïtat, si l'adoptant fos espanyol i estigués domiciliat a Espanya al moment de l'adopció (Disposició Final Segona).

D'altra banda, dóna cabuda a l'actuació de les Entitats Col·laboradores d'Adopció Internacional (ECAIs) i estableix les condicions i requisits per a l'acreditació de les mateixes. Les Comunitats Autònomes són responsables de l'acreditació de les mateixes, a les quals se'ls encomana les funcions de mediació, assessorament, intervenció en la tramitació d'expedients i suport als sol·licitants en les gestions necessàries per a formalitzar una adopció internacional (Art. 25).

La Llei 39/1999, del 5 de novembre, de *conciliació de la vida laboral i familiar*, estableix els mateixos drets dels pares, tant biològics com adoptius, a un permís per maternitat, a gaudir d'una excedència i a la nul·litat de l'acomiadament per motius relacionats amb la

paternitat o la maternitat. L'any 2005 és aprovada la Llei 13/2005, d'1 de juliol, per la qual es modifica el Codi Civil en matèria de dret a contreure matrimoni. Aquesta normativa admet la nupcialitat a parelles del mateix sexe. En conseqüència, els efectes del matrimoni seran únics en tots els àmbits, el que suposa la possibilitat d'efectuar processos d'adopció per part de matrimonis homosexuals.

En relació a la flexibilització dels requisits per a les persones adoptants que es va anar produint en el marc jurídic espanyol, Diana Marre (2004), en *Migraciones Silenciosas* expressa "España es, por su parte, probablemente el país del mundo con la legislación más abierta. Así, pueden adoptar aquí familias heterosexuales y homosexuales, monoparentales y monomarentales (...) con o sin dificultades reproductivas (...) que hayan obtenido el certificado de idoneidad y respeten las limitaciones impuestas por la legislación del país de origen escogido". Una altra lectura sobre aquesta qüestió l'ofereix Martínez de Aguirre y Aldaz (2001), qui afirma que, com a regla, el millor per a un menor és integrar-se en una família completa (paremare) i no formar amb l'adoptant una família monoparental. Segons Martínez de Aguirre, per a l'adopció han de ser preferits els cònjuges sol·licitants al sol·licitant individual. En els casos en els quals, per les característiques del menor (edat, salut, deficiències psíquiques o físiques, etc.), el nombre de persones disposades a adoptar sigui reduït, si no hi ha un matrimoni idoni i disposat a adoptar, l'interès del menor aconsellaria que sigui donat en adopció a un sol·licitant individual.

L'última normativa sancionada a Espanya i relacionada a l'adopció és la Llei 54/2007, del 28 de desembre, d'Adopció internacional. Segons es recull en el seu preàmbul, la finalitat principal d'aquesta llei és regular d'una manera uniforme els processos d'adopció per part d'espanyols a l'estranger ja que fins al present cada comunitat autònoma aplica la seva pròpia legislació en aquest àmbit. Entre les novetats que introdueix la llei cal destacar:

- La prohibició de tramitar adopcions en països en conflicte o immersos en un desastre natural quan no existeixi una autoritat específica que controli i garanteixi l'adopció o quan en el país no es donin les garanties adequades (Art. 4).

- La modificació del període de vigència de la declaració d'idoneïtat dels adoptants. que estableix un terme màxim de tres anys per a totes les comunitats (Art. 10.3). Fins a l'entrada en vigor d'aquesta normativa la vigència de la idoneïtat oscil·lava entre tres i cinc anys, segons la comunitat autònoma que ho regulés.

- L'obligatorietat del compliment de mesures post-adoptives exigides per l'Entitat Pública de Protecció de Menors competent a

Espanya o per l'autoritat competent del país d'origen als adoptants (Art. 11).

- El dret dels menors adoptats a disposar d'informació sobre el seu origen biològic quan arribin a la majoria d'edat (Art. 12).- La conversió de les adopcions simples en adopcions plenes mitjançant el consentiment de les persones i institucions responsables de l'adopció estrangera (Art. 30.4). D'aquesta manera, quan es produeixi una adopció a l'estranger, es garanteix que l'adopció internacional constituïda a Espanya tindrà també efectes legals al país de procedència del menor adoptat.

Legislació autonòmica

Des de l'àmbit de la legislació espanyola, l'organització de l'Estat en Autonomies ha possibilitat el repartiment de competències, corresponent a les Comunitats Autònomes les actuacions en matèria de protecció de menors i la gestió i aplicació dels diferents recursos de protecció (mesures de suport a les famílies, internament en centres, acollida familiar i l'adopció).

A Catalunya, les principals normes desenvolupades sobre les competències delegades en matèria de protecció de menors són: la Llei 37/1991, del 30 de desembre, *sobre mesures de protecció dels menors desemparats i de l'adopció*. Aquesta llei regula totes les qüestions relatives a la protecció del menor des del moment en què l'organisme competent el declara desemparat i li aplica una mesura protectora.

Llei 8/1995, de 27 de juliol, *d'atenció i de protecció dels infants i els adolescents i de modificació de la Llei 37/1991, de 30 de desembre, sobre mesures de protecció*. Conté un marc indispensable per a exercir les polítiques de l'entorn de l'infant i de l'adolescent i possibilitar l'actuació de l'Administració pública per a garantir el respecte dels seus drets. L'objectiu és millorar la protecció efectiva dels infants i adolescents en situació de desemparament.

Decret 337/1995, de 28 de desembre, *sobre l'acreditació i el funcionament de les institucions col·laboradores d'integració familiar i de les Entitats Col·laboradores d'Adopció Internacional*. S'estableixen els criteris d'acreditació de les Entitats Col·laboradores d'Adopció Internacional i de les Institucions Col·laboradores d'Integració Familiar, que tenen com finalitat la integració dels infants i adolescents amb una persona o família.

Decret 2/1997, de 7 de gener, *pel qual s'aprova el Reglament de protecció dels menors desemparats i de l'adopció, modificat parcialment pel decret 127/1997, de 27 de maig*. Estableix el

procediment per a l'assumpció de funcions tutelars, l'exercici de la tutela i la guarda administrativa; disposa d'una classificació dels centres d'atenció a la infància; regula el procediment de l'acollida familiar simple i de l'acollida pre-adoptiva i, finalment, disposa el procediment per a l'adopció internacional. Es crea un Comitè d'atenció a les acollides familiars i a les adopcions, i un Comitè tècnic d'avaluació. Recull el règim de recursos i reclamacions contra les resolucions dictades en la tramitació dels procediments.

Llei 13/1997, de 19 de novembre, *de creació de l'Institut Català de l'Acollida i l'Adopció (ICAA)*, el qual neix amb la finalitat de contribuir a potenciar una política global d'acollides simples en família aliena i d'adopcions, nacionals i internacionals, i d'agilitar els procediments corresponents.

Decret 77/1998, de 17 de març, *pel qual es reestructura la Direcció general d'Atenció a la Infància i s'estableix l'estructura de l'organisme autònom administratiu Institut Català de l'Acollida i l'Adopció*. La creació de ICAA i el desplegament de la seva estructura comporten la modificació de l'estructura i les funcions atribuïdes a la Direcció general d'Atenció a la Infància.

Llei 9/1998, de 15 de juliol, *del Codi de Família*. Concep la filiació (biològica o per naturalesa i l'adoptiva) d'una manera global regularitzant la filiació adoptiva.

Decret 97/2001, de 3 d'abril, *sobre l'acreditació i el funcionament de les Entitats Col·laboradores d'Adopció Internacional*. Modifica el Decret 337/1995, de 28 de desembre, quant a la regulació de les Entitats Col·laboradores d'Adopció Internacional. El nou Decret se sanciona amb l'objectiu de millorar l'operativitat i el funcionament d'aquestes entitats establint un nou procediment per a la seva acreditació, mitjançant el sistema de concurs i simplificant les estructures.

Llei 8/2002, de 27 de maig, *de modificació de la Llei 37/1991, del 30 de desembre, sobre mesures de protecció dels menors desemparats i de l'adopció, i de regulació de l'atenció especial als adolescents amb conductes d'alt risc social*. Actualització de la Llei 37/1991, regula l'increment de respostes protectores i de recursos.

Llei 3/2005, de 8 d'abril, *de modificació de la Llei 9/1998, del Codi de Família, de la Llei 10/1998, d'unions estables de parella, i de la Llei 40/1991, del Codi de Successions per causa de mort en el Dret Civil de Catalunya, en matèria d'adopció i tutela*, aporta noves idees i elements molt importants en relació a l'adopció. En primer lloc l'adopció s'entén com una forma de protecció del menor, i el seu interès prioritari és aquest. Aquest interès de l'infant no ha de dependre a priori de l'orientació sexual dels adoptants sinó de si són persones idònies per adoptar, per ser pares i donar tot l'amor,

la seguretat, l'educació i els valors que el nen necessita. La llei, a la vegada, es centra en suprimir els obstacles legals que impedièren l'adopció per a persones del mateix sexe, i es va aprofitar també per permetre ser tutor a qui conviu en relació de parella homosexual. Amb aquesta regulació es pretenia legalitzar una situació de fet i reconèixer un vincle quan a la pràctica ja n'hi havia un amb el menor, així com poder fer efectives les responsabilitats i els drets envers el menor. S'ha de ressaltar que només quatre comunitats autònomes permeten l'adopció en parella per persones del mateix sexe. Totes ells tenen dret foral, són: País Basc, Navarra, Aragó i Cantàbria. (Navas 2006: 212). En les comunitats autònomes on no existeixen aquestes lleis, això no és possible fins l'aparició de la Llei 13/2005 de 1 de juliol per el qual es modifica el Codi Civil en matèria de dret de contreure matrimoni; des d'aleshores gais i lesbianes, si contrauen matrimoni, poden adoptar.

Llei 24/2005, de 18 de novembre, *de reformes per a l'impuls de la productivitat*. Aquesta Llei modifica l'article 16 de la Llei de 8 de juny de 1957, reguladora del Registre Civil. A partir d'aleshores els adoptants de menors a l'estranger poden sol·licitar la inscripció del naixement i l'anotació de l'adopció en el Registre Civil del seu domicili, des d'on es farà la corresponent comunicació al Registre Civil Central.

3.5 Informadores clau: professionals i entitats

a) Professionals

Núria Blanchard és treballadora social, psicòloga i pedagoga. Treballa per a l'Administració Pública des de fa més de 20 anys. Inicialment va ocupar funcions per al Departament de Justícia Juvenil i fa més de 12 anys que treballa a l'Institut Català de l'Acollida i l'Adopció. Dintre d'aquesta entitat, és la responsable de la Unitat d'Atenció a les Famílies on es du a terme el procés de formació i valoració d'aquelles persones que sol·liciten un menor en adopció. La informació transmesa va seguir en els següent termes.

El procés de formació i valoració

Actualment, el model de treball que se segueix en el procés de formació i valoració de les persones que sol·liciten un menor en adopció implica dos dies de preparació-formació i entrevistes. Amb aquesta preparació el que s'intenta és submergir a la família en el món de l'adopció de manera que puguin comprendre les diferències

que existeixen entre un fill biològic i un fill adoptat, la qüestió de l'abandó i com influeix en el nen els anys d'internament en una institució, les manques afectives, la falta d'estímul i la supervivència que han de desenvolupar per a poder sortir endavant. La formació que s'imparteix és la mateixa per a tot tipus de famílies i els grups que es constitueixen tenen un màxim de deu unitats familiars en el qual es combinen diferents tipus de composicions familiars.

El procés de preparació, per a tot tipus de famílies, ens agrada que fos més llarg en el temps i més intensiu, per a poder tocar més temes i amb més calma. En el model actual, són dos dies de preparació i després entrevistes al llarg de dos mesos. Actualment, com el temps d'espera de l'expedient del país pot ser d'entre 2 i 4 anys, per exemple, quan arriben al final ja no recorden el que es va treballar al principi. S'angoixen, se senten sols i per això estem pensant a muntar uns grups d'acompanyament per a aquesta espera. Així, a més, els coneixements s'aniran reforçant, tant si són sols com si és una parella. Una altra de les línies de canvi, a part de fer més extensiu en el temps el curs de formació, és que es pugui fer una formació prèvia abans de presentar la sol·licitud. D'aquesta manera, si la persona no es veu capaç, ho podrà deixar en aquest moment. Presentar la sol·licitud després de la formació, i després hi ha 6 mesos més per a parlar amb la persona. Que la valoració la dugui a terme un altre equip professional també podria ser. És quelcom que ho tenim una mica en debat. En països com Suècia tenen diferenciat l'equip de formació del de valoració. L'equip d'entrada és un i el de sortida és un altre.

A les famílies les hem d'informar, són nens que estan sota mesures de protecció, per tant són nens que han estat abandonats, nens que estan desnodrits, que han estat maltractats, que han tingut tot tipus de problemes. Si et trobes amb una parella que està pensant tenir aquell fill que no ha pogut tenir... no està bé, perquè no serà això. Potser podrien passar el procés sense massa dificultats, però en el moment que estan en la ECAI comencen a dir "... jo voldria un nen, jo voldria una nena..." o si la criatura té una malaltia que està relacionada amb la higiene, com la sarna, s'espanten. Han de saber d'on vénen aquests nens i quines condicions tenen en aquest país. Tu no vas a buscar a un fill perfecte. Quan tens un fill biològic pot ser que tampoc surti l'ideal que tu tens al cap. De vegades hi ha gent que s'acosta a l'adopció amb una idea equivocada i això s'ha de poder treballar perquè ho entenguin i si no ho entenen no seguirà endavant, perquè després el fracàs resulta molt dur per la família i per al nen.

Des de l'Administració no es pensa en el dret dels pares a tenir un fill sinó que l'adopció és contemplada com una mesura de

protecció al menor, per tant sempre s'han de valorar les seves necessitats en primer terme. En l'adopció es tracta de buscar una família per al nen i no al revés. Per aquest motiu, es donaran casos en els quals no importarà si es tracta d'una sola persona qui adopti si és competent per a fer-ho, si disposa del suport de la família i de recursos personals per a poder afrontar aquesta situació. No hi ha, a priori, una postura que estigui a favor de les parelles o de les famílies monoparentals. El model familiar a Catalunya s'ha anat diversificant i existeixen famílies de molts tipus pel que és necessària una flexibilització i valorar sobretot quin és el context en el qual entrarà el nen, per a intentar que l'adopció sigui viable. Tot depèn de les característiques del menor i de les seves necessitats i també de la persona que s'ofereix per a fer de pare o de mare.

Fins fa pocs anys havia una postura molt tancada, amb un model de família determinat provinent de la tradició judeo-cristiana, però en aquests moments hi ha una obertura. El govern català, en aquest sentit, està totalment obert a les noves formacions familiars. Les lleis es modifiquen a partir dels canvis que experimenta la societat. En aquest moment existeixen altres models familiars que poden ser vàlids, com persones vídues, persones solteres, persones divorciades, persones que com a opció de vida són singles i volen viure sols, com està passant a Anglaterra. Per aquest motiu s'ha de propiciar una obertura i adaptar-se al que la necessitat social marca. Encara que estem al servei de la societat, evidentment, també hi ha una responsabilitat i sempre sense perdre de vista que «l'usuari» d'aquest recurs que és la família és el nen.

Les famílies monomarentals adoptants

El col·lectiu de dones sense parella adoptants ha anat en augment en els últims anys. En aquest moment des de l'Institut Català de l'Acollida i l'Adopció ens trobem amb que, si bé les lleis nacionals permeten que les persones soles accedeixin a l'adopció, són els altres països els que comencen a posar límits. Hi ha països que tenen unes lleis molt restrictives i consideren que una dona o un home sol no poden adoptar, sinó que han de ser parelles. En països més conservadors, on les lleis són antigues, ho viuen com un fenomen estrany. En no tenir-ho regulat, i observant que les adopcions monoparentals van augmentant, han posat límits. A la Xina, per exemple, primer es van establir uns contingents per a les adopcions individuals i finalment han suspès aquesta possibilitat. Quan un país pren una mesura d'aquest tipus es dona un desplaçament cap a altres països i, aleshores es produeix un col·lapse en aquest. Normalment, quan

es produeix aquest tipus de situació, des del govern de l'altre país s'envia una nota, per exemple, al ICAA dient que si aquí està permès per llei, ho poden admetre, però que aquests expedients seran analitzats amb molta més profunditat que els altres, ja que es tracta d'una excepció. Això ha donat lloc a que en l'actualitat, hi hagi molt pocs països que acceptin l'adopció monoparental a nivell internacional.

Algunes de les famílies monoparentals adoptants comenten en algunes ocasions que se senten soles. Si és una parella, del tipus que sigui, és diferent perquè es disposa d'una persona al costat per a comentar qualsevol esdeveniment. Les persones soles expliquen que és més dur, que estan molt contents d'haver-ho fet, però que és difícil. Poden consultar o comentar amb amics o coneguts, però sempre queda diferit en el temps. Tenen aquest moment de no poder compartir, però és mínim en relació a la compensació que pot suposar continuar amb la seva vida i poder ser mares. Per aquest motiu des del ICAA es valora més detingudament, en el cas de les persones soles, el seu entorn, ja que el fet de ser la única persona de referència per al nen pot ser esgotador i estressant. Encara que es tracti d'un nen que no presenta problemes importants, els pares necessiten un espai propi. Des de l'equip de formació es recomana a la gent, sobretot, que intentin tenir temps per a ells sols.

En el cas de les persones que decideixen adoptar sense parella es valora molt especialment la motivació. En les entrevistes es parla amb la persona per a conèixer quines raons l'han dut a prendre aquesta decisió. Tots aquests aspectes es veuen en les entrevistes i es parlen, es valoren i s'intenta que les persones prenguin consciència de si es tracta d'un projecte on es donen tots els elements necessaris. Perquè la gent no arribi fins al final del procés d'adopció i es trobi amb que no se'ls concedeix el certificat d'idoneïtat, la qual cosa pot ser viscut com una desqualificació personal, moltes persones opten per retirar-se abans. Quan s'adonen que les coses no van pel camí que haurien d'anar i que el que s'espera d'ells no ho poden aportar, se'ls ofereix la possibilitat de deixar-ho en el moment que vulguin. El treball tècnic és fer conscient a les persones que el projecte realment és per a ells i que podran mantenir-lo. Amb les persones soles no hi ha elements preconcebuts. El que sí sabem és quins mínims es necessiten per a atendre les necessitats del menor.

Una particularitat de les famílies monoparentals és que, algunes d'elles, parlen de la por pel moment en què els fills plantegen l'absència d'un dels progenitors. Hi ha persones que pensen en això i es pregunten com abordaran aquest fet diferencial. En principi, si hi ha una bona vinculació, els nens ho entenen. De vegades fan preguntes, s'empipen, poden sortir frases ofensives, però mai s'ha de viure

com un atac personal sinó com una cosa que el nen es planteja i que la mare ha de saber donar-li la volta i donar al seu fill una explicació que el tranquil·litzi. Mentre la persona que s'acosta a l'adopció tingui les capacitats per a poder atendre al nen i donar-li el que necessita, no hi ha inconvenient. El fet de fer-ho de forma solitària, si correspon a una decisió personal assumida, pot resultar una tret molt positiu també. Si ho expliquen així, el nen ho viurà com un desig molt gran. Depèn de cadascú, de com ho hagi viscut i de com ho explicarà al nen.

Els fills

El que és important és que el menor tingui els elements que ha de tenir, per exemple, per a construir la seva identitat sexual. Si el qui adopta és un home, per exemple, sempre se li demanarà que tingui referents dones, amigues, una tia, una neboda, que pugui anar a buscar al nen. És necessari que el nen pugui tenir relacions amb persones de l'altre sexe per a disposar d'altres models i de l'altre gènere de referència. Per a l'equilibri del nen, perquè pugui desenvolupar la seva sexualitat necessita referents. Posteriorment el nen o nena optarà o sentirà una inclinació o altra, però ha de poder tenir al seu voltant les opcions de relacionar-se amb l'altre sexe. Hi ha homes i dones que ho estan fent molt bé i n'hi ha d'altres que tenen algunes dificultats. Depèn també de les característiques que presenti el menor i de les característiques de les persones que l'adoptin. Hi ha persones que tenen més recursos o més capacitats i a vegades aquestes es coneixen només quan s'han de posar en pràctica davant d'un conflicte.

A la primera etapa s'ha d'estar amb el nen, ja que durant el període de vinculació és important que el nen es senti segur i senti que hi ha un afecte i que no el tornaran a abandonar. Cada nen marca un temps determinat, hi ha nens que triguen bastant i altres menys. Per als pares aquest temps és el que costa d'aguantar perquè és molt intens. Els nens tenen molt present la por de l'abandó, és la seva experiència més traumàtica i és un fet recurrent.

El fet que el nen pugui tenir altres persones per a contrastar; que no sempre sigui la mare; que pugui parlar amb els avis, amb oncles, amb amics i pugui veure altres punts de vista és enriquidor per al nen i per tant pot ser una persona sana i equilibrada. No ens hem trobat amb que el fet que falti un dels pares pugui provocar dificultats. Els problemes més aviat poden venir de no saber enfocar-ho d'una manera adequada, la qual cosa dependrà de les característiques del menor i de l'edat que tingui. Si ha viscut des de molt petit en aquest

nucli familiar, per a ell serà el normal. Un dia preguntarà i si se li explica bé, amb naturalitat i sense angoixar-se, ho viurà com una cosa natural. És normal que compari i pregunti, però si té els elements bàsics que ha de tenir, en principi no hi ha d'haver cap inconvenient. Portem pocs anys encara. Quan els fills d'aquestes noves formacions familiars siguin adolescents i puguem veure com es desenvolupen es podrà analitzar, però gairebé segur que tindrà a veure amb la confluència dels factors personals dels adoptants i de l'adoptat i no tant amb el fet que sigui un o dos els que ho duguin a terme.

b) Entitats

Teresina Fons és la presidenta de l'Associació en Defensa del Dret de la Infància a la Família. El primer contacte amb ella es va efectuar el 2007, durant el procés de recerca de dones adoptants per a la realització de les entrevistes corresponents a l'apartat qualitatiu de la investigació sobre famílies monomarentals. Tant en aquell moment com quan es va tornar a contactar amb ella, va mostrar una predisposició i un sentit de la col·laboració immillorable. D'aquesta segona trobada realitzada amb la intenció de conèixer la seva opinió com a representant d'una entitat vinculada amb l'adopció, en relació a les famílies monomarentals hi ha sobretot dos aspectes que resulten interessants. El primer té relació amb l'adopció individual. Teresina sosté que des de l'associació s'intenta positivitzar l'opció d'aquelles dones que volen iniciar un procés d'adopció individual sempre que s'observin les capacitats necessàries per a assumir-la. Segons ha explicat, es tracta d'una decisió normalment molt meditada i que manifesta un temperament temperat i independent, pel que consideren que han de facilitar tota aquella informació que permeti a la persona disposar d'eines per a valorar adequadament l'opció que s'ha plantejat. La segona qüestió té a veure amb el procés administratiu de l'adopció. La seva trajectòria en aquest àmbit li permet afirmar que els processos de formació i valoració, realitzats sempre pel mateix equip tècnic, no estan sent del tot adequats ja que impedeix que els futurs adoptants expressin obertament els seus dubtes davant els mateixos professionals que realitzaran el certificat d'idoneïtat. De les seves aportacions en l'entrevista mantinguda, s'extreuen i aprofundeixen aquestes dues qüestions.

La monomarentalitat com opció personal

Segons Teresina, la criança en solitari per part de les dones és una activitat tan vella com el gènere humà. El pare ha estat "proveïdor

absent" en llargs períodes de la història, en molts casos ni tan sols proveïdor o només esporàdicament, i no obstant això la funció socialitzadora -l'assignació d'un lloc en el grup familiar i comunitari, en els negocis o en la milícia, la representació i la transmissió de l'autoritat- pertanyia al pare. Només en la mesura de la seva delegació (per mort o per absència) podia ser exercida per la mare.

A la majoria de les societats (de la tradició cultural greco-mediterrània, eslava, xinesa, àrab-musulmana, etc.) la dona ha assumit el paper de criadora-cuidadora i ha acceptat el seu caràcter secundari i subordinat al "principal": l'adquisició de béns i territoris, ja fora per mitjans pacífics -comercials- o hostils, i en conseqüència l'establiment de normes i vincles. Només algunes dones van aconseguir tenir en la història un paper preponderant, ja sigui amb la complicitat dels seus marits o pares, o a causa de situacions extraordinàries, sovint fent-se passar per baró.

Els últims dos segles, progressivament i amb grans dificultats, es va aconseguint la visibilització de la dona com a membre actiu de la societat, el que comporta, i s'està només al principi, la dignificació de les tasques de criança i cura (acceptant els barons, també progressivament, algun nivell d'implicació en elles) i el reconeixement de la infància com una etapa de la vida amb drets diferenciats i descriptibles. Només en aquest context pot plantejar-se la criança en solitari com una opció personal, sense sentiment de manca del pare absent. Paral·lelament, també alguns barons s'arrisquen a exercir la funció "maternal" en solitari, posant en dubte el paper que la tradició els assignava.

Com a novetat històrica en fase experimental, aquesta situació comporta, per descomptat, alguns riscos. El primer: és lògic que la societat com bloc, més amant de la seguretat que d'allò nou, qüestionï la possibilitat que arribi a bon port un projecte de vida no homologat per la història (això val també per a les famílies homoparentals) i tendeix a dificultar el seu exercici, el que obliga a les persones involucrades a un esforç constant d'explicació-justificació que va en detriment de la necessària dedicació a l'èxit del projecte. El segon: la dona (i si s'escau l'home) que ha escollit la criança en solitari pot caure en la temptació de sobrevalorar la seva opció a força de desacreditar la "clàssica", fins al punt de crear en el seu fill/a alguna confusió sobre el paper de la biologia en el procés de la vida. El tercer: la temptació de creure's "superdona" i no crear un entorn de complicitats, tan útils per a solucionar dificultats conjunturals com per a oferir al fill/a un context social amb experiències vitals enriquidores.

La resistència dels grups socials "conservadors" a acceptar les noves formes de família es manifesten en els mateixos termes que

altres resistències: rebuig de les opcions personals lliurement manifestades versus acceptació resignada d'allò que no ha estat escollit. En aquest sentit, és simptomàtic que s'aplaudeixi la monomarentalitat causada per un embaràs no desitjat després de la renúncia a l'avortament, mentre es qüestiona la monomarentalitat buscada lliurement, i encara més, la biparentalitat homosexual.

La formació-selecció dels aspirants a pares adoptius

L'adopció és un procés molt delicat que no pot plantejar-se, i molt menys resoldre's, a la lleugera. Una vegada aclimatat el fenomen social que ha suposat l'adopció internacional al llarg dels últims quinze anys, comencen a sortir les veus crítiques, ja sigui en forma de notícies sobre el nombre d'adopcions fallides -i per tant, de nens sotmesos a un segon abandó-, ja sigui en llibres escrits per professionals, com els recents *L'altra cara de l'adopció* (C. Vilaginés) o *El fracaso en la adopción* (J. Galli & al.).

D'altra banda, gairebé no s'escolten argumentacions del tipus "per a què tanta valoració, els pares biològics no els examina ningú", encara que moltes persones segueixin afirmant, per poc que tinguin ocasió, que entre ser pares biològics i adoptius no hi ha cap diferència. En el rerafons d'aquesta afirmació està el nen adoptable "ideal": un nadó gairebé noutat i saníssim, abandonat per causes no traumàtiques, preferentment per una mamà que el volia però no el podia mantenir (és a dir, per pobresa: així, els occidentals ens convertiríem, idealment, en salvadors dels pobres a través del pro-afillament dels seus nadons).

La història, fins i tot la curta història de quinze anys, va posant les coses en el seu lloc. Altres països europeus, que van tenir el seu gran moment adoptiu fa gairebé cinquanta anys, ja han après a seleccionar amb rigor els seus adoptants. La veritat és que els nens adoptables tenen problemes diversos, des de desnutrició a hipo-estimulació -aquests, corregibles amb certa facilitat si no han durat molt-, a trastorns prenats com l'alcoholisme fetal o fins a maltractaments i abandons perllongats. I, per descomptat, tenen una ferida comuna: la "fractura biogràfica", el fet mateix de no haver pogut ser criats per la persona que els va donar la vida, un dolor que només pot ser minimitzat per qui és incapaç d'imaginar-lo.

Els aspirants a pares adoptius han fet la seva opció a través d'un procés positiu: el desig de ser pares, i normalment també a través d'un negatiu: la renúncia al fill biològic que no tindran, ja sigui perquè ho han intentat infructuosament (sovint amb una història de medicalització bastant agressiva per a la dona), o bé ja sigui perquè

l'opció personal de vida ho descarta, que és el cas de moltes famílies monomarentals.

Elaborar aquesta pèrdua o manca, de la qual de vegades ni tan sols s'és conscient, duu un temps, per descomptat una mica més de dues sessions; i si aquestes dues sessions cal dedicar-les a mostrar la cara més alegre i menys problemàtica a la persona que ens vol ajudar a resoldre dubtes, però que alhora està avaluant les nostres capacitats per a ser bona mare/bons pares... realment és massa complicat perquè pugui ser eficaç.

A més, en aquestes sessions cal aprendre algunes coses pràctiques sobre els diferents països als quals es pot acudir, sobre documentació i paperassa, sobre la funció de les ECAIs... i, encara que aquestes coses són les que corren menys pressa, ja que no tindran vigència mentre no es tingui el certificat d'idoneïtat, són també les més reals, les menys etèries, les que més connecten amb el desig d'acudir allà on ens espera un nen que serà el nostre fill... Com escoltarem la inacabable lletania de possibles dificultats, si al nostre nen el guarirà l'amor? (Això és el que creuen molts pares adoptius, i així ha de ser, doncs si no creguessin que "són capaços" mai s'embarcarien en aquesta aventura).

Per tant, només hi ha una manera real de posar sobre la taula les preguntes fonamentals, i és poder-ho fer en un context de lliure expressió, no condicionada per la concessió del "permís per a ser pares", que no és altra cosa que el certificat d'idoneïtat (i ho és fins a tal punt, que algunes infertilitats psicològiques han cedit en aquest moment, donant pas al tan buscat embaràs). A hores d'ara, ja ningú a l'Administració posa en dubte la necessitat del procés desdoblament, i únicament les dificultats que hi ha en tot canvi de protocols ho està retardant.

4. FAMÍLIES MONOMARENTALS PER OPCIÓ: LA REPRODUCCIÓ ASSISTIDA

4.1 Estat de la qüestió: per una revisió de la bibliografia

Les Tècniques de Reproducció Assistida (TRA) han generat un intens debat i una encesa polèmica. El seu significat, el seu desenvolupament, la seva aplicació, la seva potencialitat, la seva implicació... tot allò referent a aquestes tècniques ha estat objecte de discussió i un reflex d'això és la vasta producció literària referent al tema. L'interès generat per aquesta tecnologia també és definit per la varietat de disciplines des de la qual s'ha produït aquesta extensa bibliografia. Des del Feminisme, el Dret, l'Antropologia, la Filosofia, la Religió, l'Ètica, la Sociologia, la Psicologia i la Medicina, entre altres matèries, s'han polemitzat diferents aspectes de les TRA, no sempre defensant la mateixa postura, però sempre de forma intensa. I és que no és fàcil, ni recomanable, romandre neutral davant un fenomen complex i nou que trasbalsa construccions socials tan arrelades com la maternitat, la relació sexualitat-reproducció o la filiació.

La complexitat del tema és majúscula ja que s'entrelliguen elements qüestionats per molts sectors com els usos de la tecnologia, el simbolisme del cos, els drets i llibertats individuals vs repercussions socials o, com no, l'origen de la vida. I no només això sinó que les

TRA suposen la primera intervenció tecnològica en el sí de la procreació humana i això genera una controvèrsia ètico-moral molt important. Precisament per aquesta inferència tecnològica en “la sacralitat” de la concepció, els sectors més conservadors i catòlics de diferents disciplines, especialment de la Filosofia i el Dret, han estat dels més prolífics quant a obres publicades.

En ocasions de forma més rigorosa i en unes altres clarament tendenciosa i moralista, els aspectes més tractats des d’aquesta postura són el tracte jurídic i humà donat als concebuts no nascuts, a l’existència o no del dret reproductiu i el reconeixement de la parella heterosexual com a únic àmbit familiar òptim, i per tant a l’únic que se li pot permetre l’accés a les TRA, en el cas que l’autor o autora legítimi la seva existència.

En aquests termes parla Rafael Junquera de Estéfani (1998) i recolzant-se en la psicologia evolutiva argumenta en contra que dones sense parella puguin accedir a la maternitat. Sota aquesta mirada defensa que en les famílies on no hi ha un referent masculí: *“... se ha observado: menor rendimiento escolar, menor internalización moral y mayores desajustes psicológicos; el desarrollo de la identidad sexual en los hijos varones es deficiente; en las hijas, este desarrollo deficiente de la identidad sexual se manifiesta en una ansiedad sexual excesiva, vergüenza y desconfianza hacia los varones...”*.

Tal com fa María Dolores Vila-Coro a Huérfanos biológicos (1997), Junquera fonamenta la seva contrarietat a l’accés a la maternitat a les dones sense parella en el dret dels nens. Afirmen que preval el dret del fill/a a tenir una família i que el concebin i l’eduquin en un entorn adequat per al seu desenvolupament, i aquestes expectatives només les compliria una parella heterosexual. I més encara, Junquera, tot i que sense afirmar-ho, apunta que possiblement una parella heterosexual estable, però no casada, tampoc sigui l’espai de criança idoni, ja que demostren immaduresa i contradicció en renegar de les institucions socials (el matrimoni) i alhora focalitzar les seves exigències en elles (l’assistència reproductiva). No obstant això aquelles persones que creuen i opten pel matrimoni, seguint aquesta “lògica”, demostren un major compromís social i poden dotar als seus fills/es d’un entorn més estable, unit i segur.

De l’accés a dones soles i/o lesbianes no només s’ha parlat des de la permissibilitat moral, també en estudis analítics de la primera llei sobre TRA de l’Estat espanyol – 35/1988- es qüestiona o s’avalua la seva legalitat.

Així doncs, Jaime Vidal Martínez (1998) a Derechos reproductivos y técnicas de reproducción asistida, no només nega la seva legitimitat sinó també la seva legalitat, àdhuc pressuposant que existissin

drets reproductius ja que: *"atentaría contra el principio de igualdad que consagra el artículo 14 C.E. siendo que este niño tiene un padre biológico real y se ha hecho dejación de la obligación que la C.E. impone a los poderes públicos sobre la protección integral de los hijos en el artículo 39"*. Drets reproductius i tècniques de reproducció assistida, no només nega la seva legitimitat sinó també la seva legalitat, àdhuc pressuposant que existissin drets reproductius ja que: *"atemptaria contra el principi d'igualtat que consagra l'article 14 C.I. sent que aquest nen té un pare biològic real i s'ha fet abandó de l'obligació que la C.I. imposa als poders públics sobre la protecció integral dels fills en l'article 39"*. Són moltes les obres i recerques que s'oposen en els mateixos termes a que qualsevol dona accedeixi a les TRA per a conformar una família fora d'allò tradicional, però comentar-les no aportarien res de nou al que s'ha dit fins a ara.

No obstant això Carlos Lema (2001) sí reflexiona sobre la llei originària d'una forma nova. Desenvolupa un interessant anàlisi crític entorn el fonament que regeix l'accessibilitat a les TRA a la llei estatal 35/1988 sobre Noves Tecnologies de Reproducció Assistida (NTRA), l'esterilitat. Atorgant-li una funció terapèutica la llei legitima l'ús de les NTRA. Aquest autor no considera encertat que el pressupòsit de l'esterilitat sigui el conformador de sentit de l'accessibilitat perquè l'esterilitat és un concepte construït socialment en què intervé la voluntarietat d'evitar-la. Això determina una diferència important amb el tractament d'una malaltia comuna, amb el que no es pot qüestionar l'accés a una dona sola perquè es consideri *"un desig capritxós"* (Junquera, 1998) ja que les ànsies de superar l'esterilitat en una parella també poden ser enteses com la necessitat de satisfer un desig, donada la seva significació social i que no existeixen riscos físics per superar.

Allò important, també, d'aquest discurs de l'esterilitat és que traspassa la responsabilitat i el poder de determinació de l'accés als cossos tècnics, basats en els supòsits dubtosos que l'esterilitat és una malaltia i que les TRA són mitjans terapèutics, quan el tema que tractem es compona de diverses dimensions més que la pròpiament tècnica. El poder simbòlic del metge en aquest procés, també és molt important en els plantejaments feministes, com veurem més endavant, ja que s'erigeix com creador, com la figura central, mentre que el cos i la capacitat de la dona passa a un segon pla, es buida de contingut i es cosifica.

Però encara i interpretant la situació de la dona sola en els termes del pressupost de l'esterilitat, Lema veu que la dona sense parella està discriminada, perquè : *"... el concepto de esterilidad lejos de remitir directamente a un hecho natural es una construcción que*

presupone como mínimo unas determinadas pautas familiares y de comportamiento sexual", i això fa molt complicat determinar l'esterilitat. I àdhuc en el cas de poder demostrar-ho, serien necessàries una sèrie de proves que implicarien tal atac a la intimitat de la dona que no poden ser justificades de cap manera. En definitiva, veu la justificació terapèutica de les TRA com el pretext per a no concretar legalment les limitacions d'accés, i jugar així amb l'ambigüitat que li permet afirmar aquestes finalitats terapèutiques i d'altra banda afirmar que tota dona major d'edat amb plenes facultats pot ser usuària de les TRA. Límits que, sens dubte, creu que han d'establir-se *"dada la penetración indiscriminada del mercado y del imaginario del consumo en la reproducción"*.

Independentment d'això, en el que coincideixen diversos/es autors/es és que moralment no és acceptable concebre fills/es orfes voluntàriament. En aquest sentit Junquera (1998) i Vila-Cor (1997) no equiparen la inseminació d'una dona sola a l'adopció d'una dona sola (encara que tampoc la legitimin) ja que l'adoptant no promou aquesta situació d'orfandat i perquè hi ha un element d'ajuda i caritat que en el cas anterior no es dona. Aquesta idea és compartida per gran part de la societat i es reflecteix en una major acceptació social de la dona sola adoptant, segons algunes de les dones entrevistades per a aquest estudi.

Sí, posiblemente del peor visto es la lesbiana por inseminación. Porque los otros caben dentro de un esquema en el que entienden lo que ha pasado, y luego es más complejo que esto, porque luego, una persona que..., no, si, ya... (duda) Aquí se ve muy bien la adopción y todo el resto, el problema sería la discriminación contra niños adoptados de fuera del país, porque hay mucho racismo. Pero, en general, yo creo que está mejor visto..., bueno, es que no lo sé. Una madre soltera, yo que sé, tiene sus connotaciones, ¿no?... (BERTHA).

Pero yo supongo que está mejor visto que adoptes que no que te embaraces de no se sabe cómo: sea en una clínica o sea no sé quién o... Porque yo cuando lo tengo que explicar digo que mi hija no tiene padre y algunos me dicen: "... mira es que eso es imposible...". Pues no, no es imposible, tendrá padre biológico pero padre no tiene. Y es que no tiene, y no es que se haya muerto. En cambio si es adoptada pues dices: "... es que la he adoptado yo sola...", es diferente; y ya está, ya saben que tiene padre y madre biológico y que tú no lo eres. Yo para explicar esto tengo que decir: "... no es que...". Y suelen preguntar y a mí, sí supongo que me cuesta un poco, bueno me cuesta, me cuesta

pero lo digo un montón de veces. Pero es un punto de ¿por qué me tienen que preguntar cómo lo hecho? alguien que no...¿que cómo lo he hecho? Pues que más les da...

Altres situacions d'accés a les TRA injustificades per a aquests autors són la inseminació post-mortem – pel fet de concebre voluntàriament un fill/a orfe/a – i en el cas de dona lesbiana – per ser la família tradicional l'única garant d'un espai idoni per al desenvolupament personal i social - . En els tres casos descrits, per a Rafael Junquera, el que es dona és “un desig capritxós” al que no pot atendre ni el sistema sanitari ni l'aparell legal. També hi ha veus que reconeixen el dret de les dones soles i de les dones lesbianes a sotmetre's a un tractament d'aquestes característiques. Ho defensen argumentant que no es pot discriminar per l'orientació sexual o per l'estat civil, perquè sempre hi ha hagut famílies monoparentals i les conseqüències no són tràgiques com les anteriorment descrites i perquè el fet de ser mare és un dret de tota dona. Gran part de la polèmica en termes filosòfics i jurídics gira al voltant d'aquesta última afirmació. Existeix realment un dret a la reproducció?

Si és un dret en ell mateix i amb naturalesa pròpia, i no el desenvolupament d'un dret superior, com pot ser el de la salut o el de formar una família, es pot defensar el seu vessant negatiu, és a dir, no pot negar-se a cap dona que desenvolupi la seva capacitat reproductora, i el seu vessant positiu, això és, que s'ha de dotar de tots els mitjans per a materialitzar aquest dret. Els arguments utilitzats en la defensa de l'existència dels drets sexuals i reproductius (els quals van ser reconeguts a la Conferència Mundial sobre Població i Desenvolupament de El Cairo, 1994) acostumen a fonamentar-se en un dret a la salut (TRA com teràpia), en un dret basat en el desig i en les necessitats, un dret al lliure desenvolupament de la personalitat i en el dret a la intimitat i a fundar una família.

O simplement és una capacitat humana que pot o no desenvolupar-se? Aquesta consideració va estretament lligada a la qüestió dels drets del no nascut/da, perquè segons s'afirma, el dret a un fill implica la cosificació d'aquest. El nadó és un valor en ell mateix, és un subjecte de drets i per tant no pot ser objecte de drets de ningú sense perdre la categoria humana. Aquest en un dels arguments més utilitzats pels autors (Maria Dolores Vila-Coro, 1997; Vega J. Vega M., Martínez Basa P. 1995; o Junquera 1998) que no consideren ètic que dones soles i lesbianes puguin tenir fills i accedir a les TRA, i menys encara que l'Estat financi i promogui aquesta situació.

Per a Ana Mª Vega Gutiérrez (1998) la problemàtica dels drets reproductius prové de la seva interpretació com un dret a la salut

des de l'individualisme, conseqüència de la secularitat, l'utilitarisme i la manca de referents morals que caracteritza la postmodernitat. En la qüestió reproductora sempre intervenen un mínim de dues persones (parella, mare-fill) i la individualitat d'aquest dret es converteix en una agressió a l'altre, una invasió dels seus drets, com considera que succeeix amb l'avortament. I aquesta perspectiva individualista, lluny de dotar de major autonomia les dones sobre la seva capacitat reproductora, possibilita un major aïllament i responsabilitat quant a la criança.

Interpreta que el lliure desenvolupament de la sexualitat condueix al rebuig dels fills, a concebre'ls com "riscos o danys". Aquesta deshumanització de la reproducció facilita l'"artificialitat" dels mitjans per a aconseguir-la o per a evitar-la i facilita la seva categorització com a un valor de mercat. Les TRA serien un clar exemple d'aquest rígid control: *"...Bajo este nuevo perfil cultural la procreación ya no es un valor en sí sino un valor de consumo: el hijo no es un bien incondicional o una inversión humana que un cierto cálculo de costes hace más o menos accesible, sino un objeto que entra a formar parte, a la par que otros, de una escala de preferencias contingentes valoradas por los ciudadanos, o incluso, por el propio Estado."*

Es parla molt de la deshumanització de la reproducció; certament cada vegada hi ha una major medicalització dels processos vitals (Juan M. i Rodríguez J. 1994) i les tècniques que assisteixen la reproducció, lluny de dur allò personal al terreny polític, com defensava Firestone (1976), consoliden la privatització de les opcions reproductives (Lozano, 2004). No obstant això, l'experiència maternal que defineixen les dones entrevistades en aquest estudi són experiències carregades d'emotivitat, d'afecte i de satisfacció personal.

Pues es complicado, es que para mí ser madre era un deseo de hace muchísimo tiempo. No lo sé explicar. Es alguien con quien tienes una vinculación fortísima, no sé es el amor. Para mí es la emoción más bonita y más importante. Es que he dado vida a una persona que es lo más importante de mi vida, y es alguien con quien me encanta estar, con quien tengo ilusiones y pienso en un futuro. Me ha dado vida en todos los sentidos: me hace reír cada día, me hace querer mejorar en todo, en mi vida, el mundo, me hace querer seguir viviendo ¿sabes?, es el motor. Para mí es muy importante... (AURORA).

És important assenyalar que quan parlen de la seva experiència maternal ho fan en termes de maternitat social, però són dones que han donat importància a la maternitat biològica, ja que la seva

primera opció per a accedir a la maternitat van ser les TRA. L'elecció d'aquesta via, com s'ha vist anteriorment, varia depenent de la singularitat de la dona i del seu context. Com tot comportament que es desenvolupa fora de la norma i tota persona que ho realitza, la monoparentalitat per elecció és objecte d'estudi de la Psicologia. La dona sense parella que busca la maternitat, sigui de la forma que sigui, trenca un dels fonaments bàsics del patriarcat, i aquesta condició d'alteradora de l'ordre social fa que es patologitzi la seva figura i el seu comportament. I les TRA, com tot procés clínic, també té un seguiment de la disciplina psicològica.

La infertilitat, aquí, torna a ser un tema clau perquè gran part de la bibliografia s'ocupa d'explicar les repercussions psicològiques que suposa no poder complir amb un dels mandats socials tàcits més importants, que és el de procrear i formar una família. La maternitat i la paternitat concedeix un estatus diferent, reformula molts vincles socials i en determinats moments vitals és -tot i que cada vegada menys- poc més que un mandat. És a dir, culturalment, desenvolupar el rol de mare i pare és molt important, hi ha una gran significació de la maternitat social, i no poder desenvolupar i complir aquestes expectatives quan es desitja, pot ser molt frustrant, i més encara quan culturalment se li atorga tanta importància a la maternitat biològica. Seguint aquests desitjos de la maternitat biològica o genètica, dones soles i parelles acudeixen a les clíniques i se sotmeten a tractaments de fertilitat. En ocasions els tractaments són durs a nivell físic, perquè se sotmet a la dona a forts tractaments hormonals, i, òbviament, psicològics. I en aquest sentit hi ha una gran quantitat de publicacions que en forma de guia aconsellen, adverteixen i analitzen les experiències de les usuàries d'una IA i una FIV (Doreen Nagle 2002; Victoria López-Rodó 1999, Cristina Serret 2005 o Mariël Croon 2004) que acostumen a caracteritzar-se per un gran estrès i ansietat, que va en augment a mida que passa el temps –moltes vegades comptat en cicles menstruals- i no s'aconsegueix l'embaràs. Encara que a la literatura mèdica, als mitjans de comunicació, o fins i tot les nostres pròpies entrevistes, els testimonis recollits sempre són els de les dones que han aconseguit el fill/a desitjat/da, cal recordar que, en termes probabilístics, el fracàs de la tècnica és molt més probable. I estudis futurs podrien apuntar en aquest sentit.

Majoritàriament es defensa que la manera de viure la infertilitat és diferent entre homes i dones, de la mateixa manera que viuen diferent la intervenció d'un tercer, un donant, en la IAD o la FIVD, un element d'anàlisi importantíssim, també, per a la psicologia vinculada a les TRA. Generalment als homes els condiona la seva esterilitat perquè inconscientment ho relacionen amb una manca de masculinitat,

i molts estan poc inclinats a la inseminació de les seves parelles amb semen d'un donant perquè és entès com un adulteri encobert. Per a ells en moltes ocasions l'adopció és menys problemàtica perquè el nen/a no està vinculat genèticament a cap dels dos.

La dona, per la seva banda, acostuma a viure'l amb més duresa, ja que la significació social de la maternitat és més profunda, considerant-se fins i tot com una qüestió natural, el denominat instint maternal. La maternitat, com ja hem dit, ha anat perdent la seva centralitat a la vida de les dones però segueix sent un dels rols principals a desenvolupar i els mitjans que han servit per a dotar de major llibertat i autonomia sexual i reproductiva, com a contrapartida generen un major estrès emocional per la responsabilitat que atorguen. En aquest sentit Doreen Nagle (2002) afirma que les dones que han estat prenent anticonceptius i evitant l'embaràs durant molt temps, senten un major estrès quan el desitgen i no l'aconsegueixen.

El factor edat és fonamental a l'hora de viure l'espera de l'embaràs i la infertilitat. En les societats occidentals és característic el retard de la maternitat, i moltes dones i parelles se senten amenaçades pel "rellotge biològic" quan es decideixen a tenir descendència i en un curt període de temps no aconsegueixen l'embaràs. Aquest és un dels motius principals d'angoixes i tensions en la parella i un dels motius pels quals cada vegada més dones sense parella decideixen acudir a una clínica d'inseminació assistida. Però les TRA no sempre solucionen aquestes tensions emocionals, atès que la taxa d'èxit no és molt alta, fins i tot, per a moltes dones aquestes tècniques lluny d'alliberar-les, generen un agut sentiment de culpa i responsabilitat per no aconseguir quedar-se embarassada, ja que la ciència ja ha posat a l'abast la tecnologia necessària, així que la responsabilitat de no assolir ser mare o de no desitjar ser-ho es focalitza en la dona i en el seu cos. Com diria Tubert, conceben el seu cos com un obstacle.

No obstant això, les dones amb parella no es veuen tan afectades psicològicament com els homes per la participació d'un donant (ja sigui de semen o d'ovaris) ja que la dona viu l'embaràs i això genera un vincle biològic que dilueix la percepció d'allò aliè. Vinculat al tema de les donacions de gàmetes, des de la psicologia també s'ha prioritzat l'estudi de les possibles repercussions que en els fills pot tenir el fet de no conèixer els orígens biològics i/o el saber-se "producte" d'una concepció fora dels marges de la normalitat.

Regina Bayo-Borrás considera que conèixer aquests orígens és un element imprescindible per a la conformació de la identitat de tota persona, i no fer-ho pot comportar greus desequilibris emocionals. A més d'això com hem dit, aquest desconeixement dels progenitors genètics, valgui la redundància, per a altres autors no és només una

situació problemàtica en termes psicològics sinó que també és un atac als drets del/la fill/a. Per aquestes raons ja hi ha països, com Alemanya, Àustria, Suïssa i Suècia, en els quals la legislació no salvaguarda l'anonimat de la persona donant, sense que això comporti una relació filial en termes legals.

Pienso que en España se garantiza el anonimato de los donantes pero yo pienso que esa ley cambiará. Y pienso que los chicos donantes deberían pensárselo dos veces porque se pueden encontrar un día con una fila de hijos en la puerta (risas) queriendo conocerlos. Están viniendo gente del extranjero precisamente por eso, porque es sus países las leyes han cambiado... (M. LÓPEZ, membre de l'associació Caps).

D'altra banda, les raons que apunten a seguir mantenint l'anonimat atenen bàsicament a mantenir el nombre de donants, ja que es pressuposa que el nombre de persones disposats a donar els seus òrgans de forma no anònima es reduiria moltíssim, i això no beneficiaria ni al mercat que existeix entorn a les clíniques de reproducció assistida ni als interessos que genera la investigació genètica. En aquest sentit hi ha veus que defensen una major regulació de les donacions perquè realment atenguin a motius altruistes i no es converteixin en un mercat més (Lyndon Shaley, 2001). Un altre motiu per a seguir mantenint l'anonimat, encara que de menor importància, respon al fet que la gran majoria de les persones usuàries d'aquestes tècniques prefereixen o, directament, busquen aquest anonimat, ja que es vol mantenir el secret en nom de l'estabilitat familiar i per la seguretat que no pugui establir-se una relació entre la persona donant i el fill/a i que d'aquest vincle genètic pugui desenvolupar-se un vincle més emotiu i de caràcter social. Això ocorre quan són persones que atorguen gran importància al vincle genètic en les relacions de filiació.

De manera contrària al que s'apuntava anteriorment, hi ha estudis que han realitzat un treball de seguiment a famílies en les quals els/les fills/es han estat concebuts a través de TRA o han estat adoptats/des, per a dilucidar si s'estableixen relacions més conflictives de les habituals pel trastorn generat per la manca del vincle genètic, com el promogut per la European Comission Party on Ethical and Legal Aspects of New Reproductive Technologies: l'Estudi Europeu de Famílies de Reproducció Assistida desenvolupat a Espanya, Itàlia, Gran Bretanya i Holanda, apunten a que no només no s'estableixen relacions més problemàtiques entre pares i fills sinó que comparant-les amb famílies tradicionals, es percep un major equilibri i relacions filials més properes. Aquests resultats s'atribueixen a que els fills/es

concebuts/des per TRA i els adoptats/des són fills/es molt desitjats/des i fruit d'un dur procés mèdic i burocràtic. En definitiva, la història que hi ha darrere d'aquesta família estableix uns vincles més forts i cohesiona el nucli familiar.

No obstant això, és molt important destacar que aquest mateix estudi reflectia que si bé la immensa majoria de les parelles no havia explicat als/les fills/es el seu origen, sí que en major mesura s'explica que la concepció va ser assistida per tècniques reproductives però no que un, o ambdós gàmetes, procedien d'un donant. Això demostra la importància que s'atorga socialment a la paternitat genètica, àdhuc existeix l'idea que la falta d'aquest vincle afebleix la relació social establerta pel parentiu. El manteniment del "secret familiar" suposaria una font més d'inquietud i estrès producte d'aquestes tecnologies que s'ha d'implicar al llarg de tota la vida. (McWhinnie, 2001).

En aquest sentit la dona sola és més sincera amb els fills/es ja que la seva situació civil ajuda a normalitzar l'existència d'un donant. I en el cas de la dona lesbiana, com s'especificarà més endavant, el fet de no tenir parella, de forma contrària, ajuda, si es desitja, a mantenir en secret la seva orientació sexual, ja que se li pot atorgar la "presumpció d'heterosexualitat".

L'esforç explicatiu i analític fet pel feminisme requereix un esment especial. No hi ha una postura consensuada davant les TRA, però la polèmica enriqueix el debat, un debat fonamental per a l'aproximació a la realitat que acompanya aquesta tecnologia. Fonamental perquè, si bé és cert que allò relatiu a les transformacions en la reproducció tenen una transcendència social col·lectiva, la incidència és principalment sobre la dona: el seu cos, la seva vida, la seva activitat, el seu entorn... I per això és imprescindible escoltar la veu de les dones, una veu que ha estat pràcticament absent en el debat oficial i vinculant de les comissions especials d'estudi de la fecundació in vitro, però que són de rellevància quantitativa i qualitativa en la problematització social de les tècniques reproductives.

Veus que es proclamen fèrries defensores de les TRA o destructoras igualment contundents. A la dècada dels anys 70, amb el desenvolupament d'aquestes tècniques i el naixement de la primera nena fecundada a través d'una FIV es va aixecar molta expectació i optimisme. El referent més clar i important en la defensa feminista de les NTRA és Shulamith Firestone (1970). En el seu llibre *La dialèctica dels sexes* afirma que les TRA alliberaran a la dona de l'opressió patriarcal, ja que aquesta opressió està fonamentada en les peculiaritats biològiques que diferencien homes i dones. En difuminar-se les diferències biològiques la dona es deslligarà del seu element repressor, deixarà d'estar relegada a l'àmbit privat, es donarà un can

vi en les relacions entre gèneres i una redistribució de les responsabilitats de la criança i farà perdre el sentit a l'estructura familiar heterosexual ja que les TRA separen sexualitat i reproducció.

Però aquesta reflexió va tenir moltíssimes crítiques i les feministes coetànies a Firestone van donar perspectives totalment diferents; Mónica Nadal i Anmella recull algunes d'elles a la Revista Catalana de Sociologia. Per a diverses autores, el significat de les TRA és l'intent del patriarcat d'ocupar un lloc preferent en la reproducció, ja que els homes se saben sense poder en aquest sentit, amb referència a la dona, i necessiten apropiar-se de la maternitat.

Adrienne Rich considera, com Firestone, que la significació que el patriarcat ha donat a la maternitat la fa opressiva però, per contra, no creu que la solució passi per tecnològitzar-la, sinó per redefinir el seu sistema de valors.

Als anys 70 i 80, donat el caràcter novedós de la FIV, les postures van ser molt extremes, des de pensar que les TRA permetrien la reproducció fora del cos i en conseqüència les dones accedirien de la mateixa manera a l'espai públic i es conformaria una societat asexuada en què la responsabilitat de la criança seria compartida (Firestone), fins a la premonició de Gena Coreja en què la FIV precediria a la construcció d'úters artificials per a despullar a les dones definitivament del seu poder reproductor, i en ser la maternitat la seva última parcel·la de poder, aquestes acabarien desapareixent o serien relegades encara més a la marginació.

Postures més recents també han criticat aquests arguments "tecnòfils" i "tecnofòbics" (Nadal, 2000) perquè el fet de considerar que les dones desapareixeran o seran alliberades totalment amb l'arribada de les TRA és equiparar maternitat i feminitat, i maternitat amb l'embaràs i el part, a més d'obviar la resta d'elements de submissió a la dona.

Però en general l'apropiació del cos de la dona i la seva instrumentalització són l'objecte de la majoria de les crítiques: *"...se trata de una tecnología pensada, desarrollada y controlada exclusivamente por mentes, deseos, sueños, frustraciones y conflictos masculinos aplicada exclusivamente sobre cuerpos, mentes, deseos, sueños, frustraciones y conflictos de mujeres..."* (Taboada, 1986), encara que amb diferent intensitat, i sense analitzar el futur sobre la base d'un determinisme tecnològic absolut, perquè moltes dones tenen cada vegada més en compte que en aquest context opressiu existeixen espais de resistència i de redefinició, i que el mateix cos, a més de ser objecte de control i dominació, pot ser entès i utilitzat com a eina de resistència i rebel·lia.

En aquest sentit, María Lozano apunta que en un context de

resignificacions lliure de biaixos de dominació, aquestes tècniques poden significar una oportunitat per a les dones, però mentrestant, creu que les TRA perpetuen l'opressió patriarcal, atès que la seva aplicació es dona en un context de desequilibri de poders i d'apoderament real i imaginari del cos femení. L'autora té en compte elements que les feministes radicals dels anys 70 passaven per alt, i és que les variables de desigualtat no es limiten al gènere. Ja que la perspectiva que configura el discurs hegemònic sobre allò que és "la veritat" i el "coneixement" és la perspectiva androcèntrica, i per això reclama un discurs i una anàlisi des del feminisme més global (en el qual es tingui en compte l'ètnia, la classe social...) per a poder visualitzar les relacions de poder implícites en les NTR. I de la mateixa manera poder visualitzar les seves possibilitats, per a no caure en discursos basats en el determinisme tecnològic, ni desvaloritzar la decisió lliure i meditada de les dones que decideixen sotmetre's a aquestes tècniques:

Negar a las mujeres que deciden someterse a las NTR la capacidad de decisión es excluirlas tanto de la responsabilidad sobre sus acciones como de la posibilidad de redefinir su propia autonomía.

Un element fonamental del poder hegemònic del que parla Lozano en la legitimació i la perpetuació de la tecnologia reproductiva és el discurs mèdic-científic. Aquest discurs s'apropia del monopoli del coneixement mèdic i sanitari, estableix la sexualitat com un saber i en conseqüència "como campo de dominio" (Tubert, 2001). Com tota ciència té el seu llenguatge, aquest llenguatge i les seves conseqüències han estat criticades rotundament per María Lozano, Silvia Tubert i Joan Bestard. El discurs mèdic, presentat com objectiu, focalitza l'atenció en la tècnica i en el resultat, i d'aquesta manera desplaça del focus d'interès la història de la dona, les seves frustracions, els seus desitjos, les seves peculiaritats, les causes que li van fer acudir a una clínica de reproducció assistida... es dessubjectivitza. El llenguatge asèptic i presentat com objectiu neutralitza la figura de la dona com a cos que allotja aquests desitjos i frustracions. I no només això, sinó que el llenguatge també tendeix a culpabilitzar a la dona quan les tècniques fracassen (al voltant del 70% dels casos); quan això succeeix, justifiquen el resultat al fet que les usuàries són massa grans -les tres clíniques que han facilitat les dades per a estudi han justificat la baixa "taxa d'èxit" d'una IAD en les dones soles en aquests termes- perquè els òvuls són vells, perquè la matriu rebutja l'embrió... El cos de la dona és el que no possibilita que tingui èxit el procés d'una FIV o d'una IA, però en el cas que l'embaràs es materialitzi, el discurs no atorga al cos de la dona aital responsabilitat. En aquest cas el metge es presenta com el mediador del miracle, com el proveïdor

de vida, perpetuant així, segons Tubert, la figura masculina com a imprescindible i sustentadora de poder en la reproducció humana.

Queda latent com la infertilitat és un aspecte recurrent quan es parla de les TRA des de diferents disciplines. La Psicologia tracta el conflicte intern i de parella que comporta aquesta incapacitat; l'Antropologia com diferents cultures l'han significat, i el Dret i la Medicina la utilitza com a justificació i legitimació de les tecnologies reproductives.

El tema de l'esterilitat podria no semblar molt important en relació a la monoparentalitat ja que l'accés de les dones soles a les NTR està motivat per la manca d'un donant de semen i no per un problema d'esterilitat (excepte algun cas concret). Però, com s'ha dit, el discurs mèdic que legitima la seva actuació en aquesta qüestió és el que és considerat com posseïdor de la veritat, i això considerem que és molt important en el que es refereix a l'acceptació social de les dones sense parella que s'inseminen, perquè, encara que sigui de forma indirecta, aquest discurs teòricament neutre, també té connotacions morals. En conseqüència sembla que les parelles que acudeixen a les clíniques de reproducció assistida per problemes d'esterilitat gaudeixen d'una àmplia acceptació social, però en el cas de dones soles i lesbianes hi ha molt més rebuig, ja que la seva demanda no atén a motius terapèutics.

La importància social de la maternitat biològica i de no poder desenvolupar-la és molt profunda, no obstant això, sobre la base de la bibliografia revisada és més acceptat fins i tot pels sectors més conservadors, que les dones sense parella adoptin. És a dir, sembla que les pautes morals exigeixin a la dona sola que renunciï a la seva capacitat de tenir fills/es biològics/ques, encara que la ciència pugui atendre als seus desitjos -independentment que sigui legítim o no una "medicina del desig"-. Sembla ser una mena de càstig o retret social per no acatar les normes socials establertes.

Èxits, fracassos, possibilitats, en aquests termes es parla en el discurs mèdic, la qual cosa ajuda a cosificar el cos de la dona i a entendre la relació usuària-mèdic com una relació mercantil. Aquesta és sens dubte una altra de les grans crítiques fetes a les NTRA, amb l'aplicació d'aquesta tecnologia es mercantilitza, es capitalitza, l'esfera més personal que escapava a les tensions del mercat i s'eleva a la categoria de valor de mercat.

Control sobre la descendencia, propiedad sobre la corporeidad de los hijos futuros y el culto al mercado. En cualquier caso, una vuelta de tuerca a las relaciones asimétricas entre los seres humanos. La posibilidad de entender los bebés como productos de consumo a la carta y la desvinculación de la madre

en el proceso de creación de una nueva vida convergen en una suerte de estrategia de redefinición de la maternidad que no resuelve los conflictos generados hasta el momento...

(Lozano, 2004)

La medicina reproductiva, recolzada en la tecnología, ha suposat, segons Mónica Nadal i Anmella, la creació d'una indústria de serveis, en què l'accés a la maternitat es ven i es compra com qualsevol altre bé. Els interessos científics relacionats amb les TRA, argumenta Silvia Tubert, són de caràcter econòmic i no ètic o moral. En aquesta línia, s'assegura que amb les TRA l'accés a la maternitat entra dintre de la lògica capitalista; l'existència de les tècniques torna a exigir a les dones que siguin mares i facilita que ho facin compaginant capacitat productora i reproductora. Seguint aquest esquema, les NTRA tindrien funcions de perpetuació, de reproducció i de control social. Control social de la sexualitat de la dona i de la seva capacitat reproductora; perpetuació dels rols femenins tradicionals i reproducció del sistema capitalista ja que és el sistema productiu el que marca els temps vitals i personals.

Tanmateix, no només els mitjans d'accés a la maternitat haurien entrat en la lògica del mercat capitalista, sinó que el desig en ell mateix atendria també a aquest ordre. El capitalisme pràcticament "converteix el desig en norma moral", el mateix sistema genera una sèrie de falses necessitats que són de fàcil satisfacció i de contínua renovació, això fa que l'actitud davant el fracàs i la no obtenció d'allò desitjat es converteixi en ràbia i frustració. Aquesta incapacitat d'assumir les limitacions té la seva traducció o representació en el cos, sembla que hi ha molta resistència a assumir les limitacions corporals i l'envelliment, i el cas concret de no aconseguir l'embaràs desitjat, que segurament s'ha estat evitant durant anys, pot convertir-se en un autèntic drama personal.

Si algún recelo tenía por las clínicas es por el negocio que se están montando con la historia de la fertilización. A mí es que me resultaba más práctico y tampoco me pareció que estuvieron haciendo un gran negocio. Ahora, mirado en términos generales, lo que están haciendo con parejas o gente que quieren tener hijos y no pueden de forma fácil, esa cantidad de tratamientos médicos y de... me parece que abusan un poco. Tampoco está muy claro, hay gente a la que le han engañado vaya, les han ofrecido cosas que no eran necesarias y creo que también hay otras opciones. Y que yo deseaba mucho la maternidad pero también podría no haber tenido una criatura, se puede vivir con criaturas o sin criaturas. Estamos muy mal criados en esta vida, queremos una cosa y tiene que ser a toda

costa, todo lo que puedas comprar lo compras. Te estoy diciendo esto cuando yo en realidad lo he comprado ¿no?, porque he ido a pagar una clínica para que hagan eso, pero a veces también hay que saber renunciar. Antes yo creo que no me hubiera sometido a un tratamiento hormonal y a una in vitro, yo creo que no... (AURORA).

Però dintre d'aquest fil discursiu, que no manca de lògica, fins i tot les feministes acostumen a obviar l'alternativa que suposa per a les dones soles i lesbianes aquestes tècniques, i en aquest cas, el seu ús no respondria a la perpetuació de la família patriarcal tradicional com a unitat bàsica de sosteniment del sistema capitalista, com a unitat productora i de consum, sinó com una subversió de l'ordre tradicional i d'un augment real de l'autonomia d'aquestes dones, en matèria sexual i reproductiva.

Les crítiques des del feminisme a les TRA, com es veu, són múltiples. Un altre objecte de crítica són les diferents pràctiques desenvolupades. No totes elles són considerades de la mateixa manera perquè les seves repercussions sobre el cos de la dona i sobre el simbolisme de la maternitat són diferents. D'aquesta manera, la inseminació artificial és la menys qüestionada ja que les implicacions físiques i la instrumentalització del cos de la dona són escasses, encara que des de les clíniques habitualment aconsellen l'estimulació hormonal tot i saber que no existeixen problemes d'esterilitat. De fet és una tècnica que pot ser realitzada sense intervenció mèdica; les dones sense cap problema d'esterilitat poden autogestionar-se la inseminació, posant així en qüestió el discurs mèdic hegemònic.

La FIV és una intervenció molt més complexa i agressiva, i en conseqüència, molt més criticada. Les dones són sotmeses a intensos tractaments hormonals per a estimular la producció ovàrica, llavors es passa a l'extracció de l'òvul, que és el que està considerat com més perillós per a la dona i que pot tenir conseqüències greus per a la seva salut, com estrips i sagnats, infeccions, esterilitat permanent i fins i tot en algun cas la mort. (Revista Mujer y Salud, 2006). La unió dels gàmetes es produeix en el laboratori, fora del cos de la dona, el que fa que aquesta tècnica també sigui més qüestionada que la IA pels sectors més tradicionals i reaccionaris.

La donació d'òvuls també és molt controvertida, ja que a més dels riscos físics i potser emocionals que provoca l'extracció dels òvuls, és una expressió més de les relacions de poder que caracteritzen aquestes pràctiques. Lozano apunta que: *"...la división sexual del trabajo en el capitalismo patriarcal y la feminización de la pobreza aseguran que una práctica de este tipo pueda parecer atractiva a las*

mujeres con menos recursos...". Tot això agreujat per la desinformació sobre aquestes intervencions a la qual les usuàries i els donants estan sotmesos.

Així que el debat feminista, a grosso modo, es caracteritza per la defensa de les TRA com eines alliberadores, que doten d'autonomia per a poder decidir el moment de la maternitat, per a poder prescindir de la figura masculina en la reproducció i per a tenir, en general, un major control del propi cos. Mentre que la postura crítica, de forma contrària, afirma que aquestes tècniques infereixen física i simbòlicament sobre els cossos femenins exercint cada vegada un control major sobre els moments vitals de les dones. Quan l'anàlisi no és només des de la perspectiva de gènere sinó no androcèntric els arguments abasten més dimensions i es critica la condició reproductora del sistema capitalista d'aquestes tècniques, en el qual la reproducció és entesa com un valor de consum, i en el qual les tècniques afavoreixen que les dones adaptin els seus temps personals als laborals.

4.2 Desenvolupament socio-històric de la reproducció assistida

Els darrers anys s'ha desenvolupat increïblement la ciència mèdica i especialment l'enginyeria genètica. Entre aquests canvis trobem l'evolució de mètodes i tècniques que en el seu inici ajudaven a les parelles que no podien tenir fills per problemes d'esterilitat, i que en l'actualitat, segons la legislació del país, serveixen d'ajuda, també, a dones sense parella i/o lesbianes. A aquest ràpid desenvolupament científic se l'ha denominat "la tercera ona". La inseminació artificial no estaria tan emmarcada en aquesta etapa com la fecundació in Vitro o la transferència intratobàrica de gàmetes, ja que és una pràctica molt més antiga, que s'ha realitzat tant en animals com en éssers humans.

El Dr. Manuel Cobas fa un petit repàs sobre l'evolució de les tècniques de reproducció assistida. El 1785, Tauret va realitzar per primera vegada una inseminació artificial a una dona, però no va ser fins el 1864 quan, Hunter, assoleix amb aquest mètode una gestació. Un altre esdeveniment clau va ocórrer el 1887, quan el doctor Dickinson va començar a assajar amb semen de donant. Un altre avanç important es dona el 1932, ja que es coneixen finalment les fases del cicle menstrual, ampliant, així, les possibilitats d'èxit de la inseminació artificial. Però, tal com assenyala Raúl Ruiz Canizalez, la Segona Guerra Mundial va ser el moment fonamental perquè aquesta pràctica es legitimés i es desenvolupés. Durant aquests anys els soldats van enviar semen a les seves dones perquè poguessin inseminar-se, i

a partir d'aquí van evolucionar molt les tècniques de crioconservació i va augmentar l'interès científic per aquestes tècniques. Finalment l'any 1960, a Brussel·les, s'obre el primer banc de semen.

Quant a la FIV, el doctor recorda que el 1944 els biòlegs Rock i Menken van assolir quatre embrions mitjançant la unió d'esperma i un òvul extret; no van aconseguir que els embrions sobrevisquessin, però va ser base d'altres experimentacions més reeixides. Robert Edwards ha estat un dels doctors que més èxits va aconseguir en les seves aplicacions de la FIV, ell va introduir la variable de la maduració dels gàmetes, va aplicar els tractaments hormonals per a l'obtenció de més d'un òvul, i el 1970 assoleix finalment que òvuls fertilitzats in vitro es desenvolupin. Poc després assolirà que el desenvolupament sigui tal, que sigui possible transferir-los a un úter.

Després de diversos anys d'investigació, aquest ginecòleg anglès, va assolir, el 1978, que un dels tractaments culminés en el naixement de la primera persona concebuda a través d'una FIV, Louise Brown. També va ser una nena el primer nadó nascut a l'estat espanyol, va ser a Barcelona el 12 de Juliol del 1984. Independentment d'aquestes fites científiques, l'evolució socio-històrica va irremeiablement lligada a l'evolució de la legislació que la regula.

Els fonaments jurídics que han interpretat i considerat la pràctica de la reproducció assistida clínicament han variat en les dues últimes dècades. En els anys 80, anys en els quals les TRHA comencen a ser tècniques esteses i d'ús freqüent, són interpretades sota la perspectiva dels drets humans de segona generació, concretats en drets socio-econòmics individuals; d'aquesta manera el dret que preval és el dels pares (Juan José Puerto, 2000).

Amb el pas dels anys i l'augment de la informació, augmenta també la controvèrsia entorn al tema. El debat es fonamenta en gran mesura en l'afirmació de la llibertat d'investigació científica, d'una banda, i de l'altre en com la dignitat humana pot veure's afectada per aquests avanços tècnics.

Els anys 90 es consolida una perspectiva dels drets humans que inclou a generacions futures com a subjectes d'aïtals drets. Els actes del present han d'estar condicionats per les possibles repercussions en les generacions que vindran; a aquesta nova perspectiva se la denomina Tercera generació de drets humans. Aquest canvi té la seva empremta en la legislació de les tècniques de reproducció assistida, es demanda que tots/es els/les implicats/des en el procés siguin subjectes de drets (és a dir també el futur nadó) i es reclama un principi de responsabilitat en l'ús de les noves tecnologies i un principi de precaució (Juan José Puerto, 2000).

En no pocs països, el dilema inicial no era com legislar sinó si

legislar, ja que per a diversos autors la regularització implicava la normalització i institucionalització d'aquestes tècniques. En l'actualitat pràcticament la totalitat dels països europeus tenen una legislació positiva, ja que la mateixa pràctica i el seu desenvolupament ha anat generant cada vegada més polèmica, situacions noves -noves derivacions filials o la maternitat subrogada-, desacords... en definitiva, cada vegada més, la realitat i el debat social han evidenciat la necessitat d'una legislació específica. En aquest cas la pràctica ha precedit a la legislació.

En el cas concret de l'Estat espanyol, la primera llei que va regular l'ús de les Tècniques de Reproducció Assistida va ser la llei 35/1988 del 22 de Novembre. Va ser titllada per molts sectors com una de les lleis més progressistes de totes les vigents en aquest moment, i fins i tot es considera més progressista que les legislacions actuals d'altres països.

A mesura que incrementava el desenvolupament científic i tecnològic, incrementaven les situacions polèmiques, no tant pel que fa a les teràpies contra l'esterilitat, sinó, al referent a la diagnosi, a la investigació i molt especialment en el que tenia a veure amb els preembrions congelats excedents. Per a intentar pal·liar la problemàtica d'aquestes situacions, el 21 de Novembre es va promulgar una nova llei sobre tècniques de reproducció assistida, la llei 45/2003.

Les crítiques a aquesta llei van arribar des de diversos sectors; per a uns excessiva i permissible i per a uns altres seguia restringint el potencial científic. Fos com fos, tres anys més tard, el 26 de Maig del 2006, en nom de l'equilibri entre avanços científics i dret, i per a donar sortida a les noves situacions generades per l'aplicació de les TRHA, es va promulgar la llei 14/2006 sobre tècniques de reproducció humana assistida, llei que regeix en l'actualitat. Més endavant aprofundirem en aquesta llei, el que ara ens interessa és veure l'evolució entre aquestes lleis, que han estat els marcs reguladors més importants de les NTRHA a l'estat espanyol.

Els canvis més profunds que promou la llei 14/2006 són els referents a la investigació, la crioconservació i el diagnòstic per mitjà de TRHA. Així, per exemple, la llei 35/1988 permetia que el semen romangués en bancs de gàmetes durant un màxim de cinc anys, igual que els preembrions sobrants d'una FIV. Amb l'entrada en vigor de la llei 45/2003 aquest termini va augmentar fins que la persona donant visqués, i en el cas concret dels preembrions, durant tota la vida fèrtil de la dona i, aquesta mateixa llei permetia que, si aquest període transcorria, era possible donar aquests preembrions a una altra dona amb finalitats exclusivament reproductives. Això va canviar amb la llei vigent, ja que la donació d'aquests teixits poden tenir també fins

d'investigació (Carlos Pérez del Valle 2007).

Altres canvis significatius, i que han aixecat no poca polèmica, és que la llei 14/2006 permeti el diagnòstic preimplantacional per a detectar malalties hereditàries greus amb la finalitat de seleccionar els embrions que seran transferits a l'úter de la dona. Tot i les finalitats terapèutiques d'aquesta mesura, ha estat molt criticada, ja que èticament pot no resultar acceptable la selecció genètica dels pre-embrions que poden desenvolupar-se i els que no. I existeix el temor que aquesta decisió degeneri en la futura elecció del sexe del nadó o de característiques físiques del fill/a, una qüestió que ara per ara està totalment prohibit.

Tots els canvis legals significatius s'emmarcarien en aquesta línia; no obstant això, qüestions pròpies d'aquest estudi, com l'accés a les usuàries o les relacions de filiació que s'estableixen quan la fecundació ha estat assistida clínicament, no es veuen modificades per cap de les dues lleis que van seguir a la llei de 1988, i tampoc, com es veurà més endavant, són qüestions de les quals a nivell europeu es marquin directrius. Així que, bé per ser qüestions més polèmiques a nivell ètic, bé per interessos econòmics que l'envolten o bé pel propi dinamisme del canvi que ho requereix, sembla que el tema que genera més interès polític i legislatiu és el referent a la investigació, i que el tema de les TRHA a nivell d'usuària és un focus d'interès secundari.

No obstant això, aquest immobilisme legislatiu no és reflex d'un consens social sobre a qui s'ha de permetre accedir a les TRA. Com s'ha dit anteriorment, els sectors més reaccionaris no legitimen l'accés a dones sense parella i a dones lesbianes excusant-se que és un atac als drets bàsics del nen/a a l'hora de tenir una família i un entorn adequat per al seu desenvolupament. L'ocasió en què més clarament es va donar aquest debat en l'àmbit polític formal, amb la finalitat d'un canvi legislatiu que hagués restringit la possibilitat d'accedir a dones lesbianes i soles, va ser durant l'elaboració i aprovació de l'article 1.2 de la llei 35/1988. Aquest article deia: *"Las Técnicas de Reproducción Asistida tienen como finalidad fundamental la actuación médica ante la esterilidad humana, para facilitar la procreación cuando otras terapéuticas se hayan descartado por inadecuadas o ineficaces"*. El debat va girar entorn de la paraula "fonamental", ja que en el cas de no incloure's, exclouria qualsevol altra causa i a qualsevol altra persona (l'estèril) de l'ús legal de la tecnologia reproductiva. De fet la paraula va ser inclosa i eliminada de l'article en dues ocasions abans de la seva aprovació definitiva.

Els precedents ja apuntaven a que el terme "fonamental" romandria en l'article, i que el tema de fons era realment l'accés de dones sense parella (Lema 2001), ja que dos anys abans, el 1986 la

Comissió especial de l'estudi del Congrés dels Diputats va elaborar un informe sobre la FIV i l'IA en el qual es feia esment explícit a la peculiaritat de la dona sola. En l'informe es recomanava l'accés lliure de les dones sense parella a aquestes tècniques, i amb tractament finançat amb fons públics en el cas de la dona sola estèril; també es considerava necessari una valoració individualitzada de les seves capacitats econòmiques, educatives i psicològiques. Tot això va resultar molt novedós ja que ni tan sols en altres països europeus amb polítiques familiars més progressistes i amb una tradició catòlica molt menys important, es permetia legalment a les dones formar una família sense parella a través d'aquests mètodes.

4.3 Referències estadístiques sobre reproducció assistida

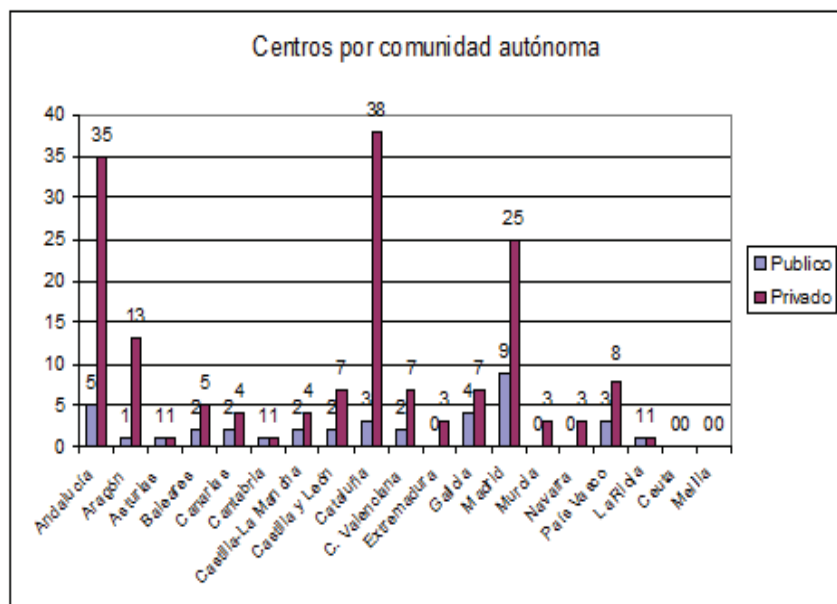
La qüestió del registre i del tractament de les dades obtingudes en activitats referents a les Tècniques de Reproducció Assistida tampoc escapa a la polèmica. Tot i que les dues lleis promulgades amb l'objectiu de regular les pràctiques reproductives que donen lloc a les noves TRA han previst l'existència de tres registres que s'encarreguin de la recollida i elaboració de les dades, aquests registres i la seva funció disten molt dels propòsits exposats.

Encara que de forma breu és important detallar com és la seva funció teòrica i la seva pràctica real actual.

Registre de donants: És l'únic que depèn directament de l'Administració Central, concretament del Ministeri de Sanitat i Consum, i el primer que preveia la Llei 35/1988. No obstant això, la seva funció està plena de mancances, així per exemple no és possible, encara avui, controlar que els gàmetes d'un mateix donant derivin en sis o més nadons vius, que és el màxim estipulat per la legislació actual.

Registre de centres: Les Comunitats Autònomes són les encarregades de concedir o denegar l'autorització per a poder desenvolupar tractaments amb tècniques de reproducció assistida. D'aquesta manera són les CCAA les encarregades de transmetre la informació a l'Administració Central, que configura el Registre de centres: Aquests centres es caracteritzen pel seu caràcter públic o privat, per les tècniques que legalment poden desenvolupar i per ser hospitalaris o extrahospitalaris.

Gràfica 1-Centros por Comunidad Autónoma

Font: Ministeri de Sanitat i Consum. 2003.

Registre de l'activitat dels centres: Si exercís en la pràctica la seva funció teòrica seria una font d'informació molt important però, malgrat el caràcter d'urgència del seu desenvolupament, segons el CNRHA, no existeix una adequada transmissió d'informació entre centres de reproducció assistida- Comunitat Autònoma- Administració Central. A més de les mancances en el procés de transferència d'informació a organismes oficials és importantíssima la manca de claredat i fins i tot la desinformació als/les usuaris/es sobre els riscos de les tècniques, les dades sobre l'evolució del procés tenint com a referència l'inici del tractament i no l'embaràs, o les taxes reals d'èxit, ja que en termes mèdics èxit significa que es doni un embaràs, però no un part amb nadó viu que, sens dubte, és el que és considerat èxit per les persones que busquen en aquestes tècniques la maternitat o la paternitat. Aquest desfasament i imprecisió fa que no es compleixi la finalitat d'oferir les dades, que és fer efectiu el dret a la informació de les usuàries i els usuaris. Perquè els requisits de decisió lliure i conscient de l'ús d'aquestes tècniques es compleixin és imprescindible una font d'informació nodrida i veraç (Diego López de Lera, 2001).

A Catalunya sí existeix un Registre d'activitat dels centres, que

des del 1994 recull les dades de les clíniques amb activitat a Catalunya i que voluntàriament es presten a transferir la informació. No obstant això, per a conèixer la situació de les mares sense parella, aquest registre no acaba de ser el més adequat com a font d'informació per a acostar-se a la realitat, ja que només registra les tècniques de FIV i ICSI i no les IA, que són les més utilitzades per aquestes dones.

De qualsevol manera, el sistema d'informació sobre reproducció humana assistida -FIVCAT.NET – dona a conèixer dades com: l'augment paulatí de l'activitat de totes les TRA registrades, la procedència del semen utilitzat, el resultat dels embarassos, l'edat, l'origen, la residència, l'estat civil, l'ocupació i el nivell d'estudis, tant de les usuàries com dels donants.

Taules 5 - Procedència i Dades sociodemogràfiques

PROCEDÈNCIA DE L'ESPERMA SEGONS TÈCNICA				
	FIV	ICSI	FIV-ICSI	TOTAL
Parella	1.166 86.3%	5.129 6,1%	1.110 91,3%	7.405 93.7%
Donant	185 13,7%	207 3,9%	106 8,7%	498 6.3%
TOTAL	1.351 100%	5.336 100%	1.216 100%	7.903 100%

DADES SOCIODEMOGRÀFIQUES			
EDAT	USUÀRIA		DONANT
15 - 19	1	0%	36 5.7%
20 - 24	25	0.4%	202 32.2%
25 - 29	474	7.6%	233 37.2%
30 - 34	2.062	33%	146 23.3%
35 - 39	2.221	35.6%	10 1.6%
40 - 44	1.141	18.3%	0 0%
45 - 49	290	4.7%	0 0%
50 - 54	27	0.4%	0 0%
TOTAL	6.241	100%	627 100%

DADES SOCIODEMOGRÀFIQUES						
LLOC RESIDÈNCIA				LLOC NAIXEMENT		
	USUÀRIA	DONANT			USUÀRIA	DONANT
Prov. Bcn	4.192 67.2%	554 8.4%	Prov. Bcn	4.008 4.2%	376 60%	
Prov. Girona	329 5.3%	17 2.7%	Prov. Girona	197 3.2%	11 1.8%	
Prov. Lleida	235 3.8%	2 0.3%	Prov. Lleida	221 3.5%	1 0.1%	
Prov. Trgna	477 7.6%	40 6.4%	Prov. Trgna	320 5.1%	6 1%	
Resta Estat	133 2.1%	4 0.6%	Resta Estat	437 7%	45 7.2%	
Estranger	733 11.7%	8 1.3%	Estranger	1.057 17%	182 29%	
No hi consta	142 2.3%	2 0.3%	No hi consta	1 0.0%	6 0.9%	
Total	6.241 100%	627 100%	Total	6.241 100%	627 100%	

DADES SOCIODEMOGRÀFIQUES						
ESTAT CIVIL				OCUPACIÓ LABORAL		
	USUÀRIA	DONANT			USUÀRIA	DONANT
				Empresària	282 4.5%	30 4.8%
				Assalariada	2.926 46.9%	270 43.1%
Soltera	252 4%	362 57.7%	Atur	32 0.5%	11 1.7%	
Casada	4.199 67.3%	162 25.9%	Maestressa Casa	272 4.4%	29 4.6%	
Vídua	3 0.1%	0 0.0%	Estudiant	10 0.1%	92 14.7%	
Separada	39 0.6%	7 1.1%	Altres	198 3.2%	3 0.5%	
No consta	1.748 28%	96 15.3%	No consta	2.521 40.4%	192 30.6%	
Total	6.241 100%	627 100%	Total	6.241 100%	627 100%	

Font: FIVCAT 2004

En resum, les dades del FIVCAT.NET del 2004 mostren que el nombre d'usuàries de TRHA ha augmentat a 6.241 dones. El perfil mig de les usuàries és el d'una dona casada d'entre 30 i 39 anys, assalariada i resident a Barcelona, encara que com el mateix informe reconeix, manca la informació de l'estat civil d'una quarta part dels casos.

També en aquest registre apareixen dades sobre els i les donants, i de la mateixa manera ajuden a dibuixar el perfil d'aquests, que correspondria a les següents característiques:

- En el cas de les dones, són residents a Barcelona, universitàries, solteres i tenen una mitjana d'edats d'entre 25 i 29 anys.

- En el cas dels homes, són estudiants d'entre 20 i 24 anys i solters

Una altra excepció dintre del descontrol de dades és el seguiment de la Societat d'Esterilitat i Fertilitat, que pel seu compte fa un registre de l'activitat dels centres adscrits. Tot i així ambdós disposen d'informació limitada ja que, ni tots els centres transmeten la informació ni es tenen en compte moltes dades de caràcter sociodemogràfic que podrien ser d'interès. Sota aquestes línies es pot veure una mostra de les dades mostrades el 2004 per la SEF.

Taula 6- Centres participants, acreditats, cicles i tasa mitjana d'embaràs per cicle per Comunitats Autònomes

	Centres Participants		Centres Acreditats		Cicles IAC		Cicles IAD		Total Cicles		Tassa mitjana d'embaràs per cicle		
Total Espanya	105		188		19.467		4.862		24.329		15.3	13.9	20.7
											TOTAL IAC IAD		
Autonomia	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	%	%	%
Andalucía	25	23.8	34	73.5	2786	14.3	812	16.7	3598	14.8	14	10.9	22.4
Aragón	2	1,9	15	13,3	582	3	73	1,5	655	2,7	12,8	10,8	30
Asturias	3	2,9	3	100	336	1,7	163	3,4	499	2,1	8,8	7,7	11
Navarra	1	1	3	33,3	384	2	0	0	384	1,6	14,6	14,6	
C. León	5	4,8	8	62,5	698	3,6	36	0,7	734	3	12,7	12	30
C. la Mancha	4	3,8	4	100	341	1,8	114	2,3	455	1,9	17,6	15	25,4
Catalunya	14	13,3	32	43,8	3.436	18	1257	25,9	4693	19,3	13,7	13,4	14,5
C.Valenciana	13	12,4	13	100	2.151	11	502	10,3	2.653	10,9	18,1	15,6	28,7
Extremadura	2	1,9	3	66,7	151	0,8	54	1,1	205	0,8	14,1	13,9	14,8
Galícia	2	1,9	11	18,2	227	1,2	61	1,3	288	1,2	14,6	15	13,1
I. Balears	3	2,9	7	42,9	513	2,6	158	3,2	671	2,8	14,8	14,4	15,8
I. Canaries	5	4,8	6	83,3	807	4,1	242	5	1.049	4,3	15,1	14	18,6
La Rioja	2	1,9	2	100	296	1,5	109	2,2	405	1,7	13,8	12,5	17,4
Madrid	13	12,4	34	38,2	4.540	23,3	807	16,6	5.347	22	16,1	14,4	25,4
País Vasco	9	8,6	11	81,8	1730	8,9	389	8	2.119	8,7	18,4		21,8
												17,7	
Murcia	2	1,9	4	50	489	2,5	85	1,7	574	2,4	16,5	14,4	28,2

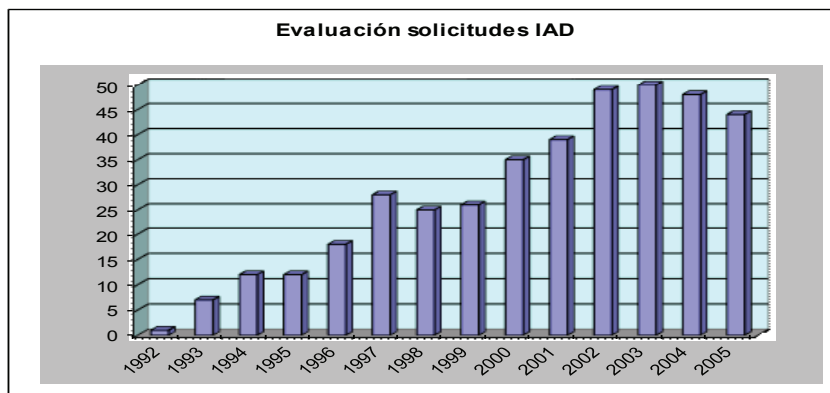
Font Informe-IA.Registro SEF 2004

Un excel·lent treball de síntesi d'aquesta situació és el realitzat per Diego López de Lera a Reproducción asistida: Promesas, normas y

realidad (Ed. Ascensión Cambrón Infante). Per a aquest autor, el caràcter privat i extrahospitalari de la majoria dels centres causa i agreuja el seguiment de l'activitat desenvolupada per les clíniques, i assenyalà: "... Viendo el retraso en la creación de *controles* administrativos, no es de extrañar las diferencias de cobertura y actualización de la concesión de esos permisos entre las distintas Autonomías. La creación de los Registros de Centros y de su actividad supone en la práctica instrumentos de control, que permiten verificar la adecuada aplicación de las técnicas de reproducción humana asistida. Sin ellos la única garantía que queda es la palabra del cuerpo médico de cada centro. Resulta sorprendente que precisamente en el ámbito de la medicina, uno de los pioneros en el registro sistemático y minucioso de sus actividades, se mantenga una situación de opacidad en uno de los campos de reciente desarrollo tecnológico que atrae ampliamente a la opinión pública...".

Com dèiem, un dels millors treballs d'anàlisi de l'estat dels registres quantitatius és el de Diego López de Lera a "Reproducción asistida: Promesas, normas y realidad" (Ed. Ascensión Cambrón Infante). Però per a obtenir dades sobre la població catalana que ha rebut un tractament de IAD, que en la seva gran majoria són dones sense parella o amb parella femenina, és importantíssim acudir a Diana Guerra, Mª Ángeles Gil i Rosa Tur a "Evaluación psicosocial de mujeres que solicitan una inseminación artificial de donante". El seu estudi recull totes les inseminacions amb semen de donant que es van dur a terme a l'Institut Universitari Dexeus de l'any 1996 al 2005. Gràcies a aquest estudi es pot observar com el nombre de les demandants ha anat progressivament en ascens.

Gràfica 2- Evaluación solicitudes IAD

Font: Diana Guerra , Mª Ángeles Gil, Rosa Tur a Evaluación Psicosocial de mujeres que solicitan una IAD.

Sobre la base d'aquest estudi es pot determinar que la dona tipus que accedeix a una IAD és soltera, amb estudis universitaris i amb aproximadament 37 anys.

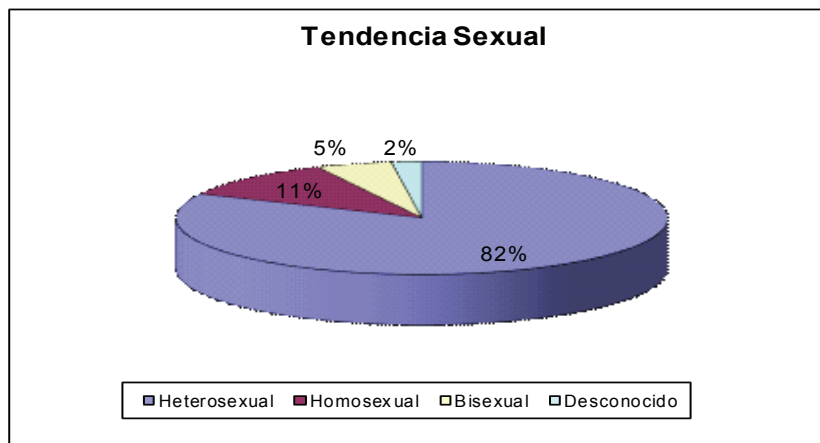
Taula 7- Característiques sociodemogràfiques

CARACTERÍSTIQUES SOCIODEMOGRÀFIQUES				
N = 400	Mínima	Màxima	Mitjana	Desv. Típica
Edad	25	51	37.5	4.77
	Freqüència		Percentatge	
Estudis				
Sense Estudis	2		0.5	
Primaris	38		9.5	
Secundaris	103		25.8	
Universitaris	218		54.5	
Família				
Pare	273		68.3	
Mare	326		81.5	
Germans	322		80.5	
Fills	16		4.0	
Estat Civil				
Solteres	319		79.8	
Separades	35		8.8	
Divorciades	26		6.5	
Vídues	4		1.0	

Font: Diana Guerra, Mª Ángeles Gil, Rosa Tur a Evaluación Psicosocial de mujeres que solicitan una IAD.

Aquest estudi també recull la tendència sexual de les pacients; aquesta característica ens interessa per a poder definir més el perfil de la usuària però cal recordar que aquesta dada no assegura que la situació familiar que es derivi sigui la monomarentalitat. En aquest cas, el 82% de la mostra de l'estudi va resultar ser heterosexual, el que no podem dilucidar és quantes d'aquestes dones corresponen a l'estat civil soltera.

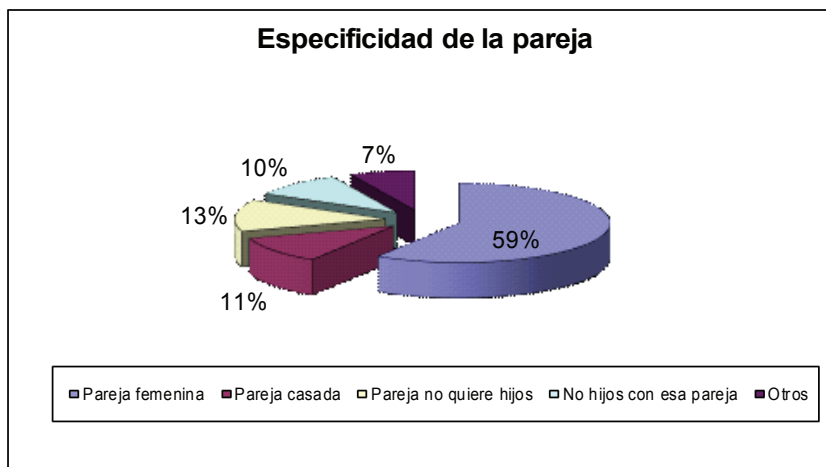
Gràfica 3-Tendencia sexual

Font: Diana Guerra, Mª Ángeles Gil, Rosa Tur a Evaluación Psicosocial de mujeres que solicitan una IAD

Amb molt bon criteri, les autores d'aquest estudi no es van limitar a preguntar l'estat civil, ja que òbviament això no determina la convivència en parella. Les dades d'aquest estudi reflecteixen que el 77% de les dones entrevistades, és a dir 308, no tenien parella i formen, doncs, *Família sense parella*. De les 92 restants, 54 van acudir a la clínica per a sotmetre's a una IAD perquè la seva parella era una altra dona.

Gràfica 4-Especificidad de la pareja

Font: Diana Guerra, Mª Ángeles Gil, Rosa Tur a Evaluación Psicosocial de mujeres que solicitan una IAD

Donat el caràcter psicosocial de l'estudi, les autores fan també una trajectòria personal de les relacions sexuals i sentimentals de les usuàries de la IAD, i els resultats obtinguts són que la majoria d'elles han tingut relacions coitals (77%), han tingut almenys una relació de parella estable (90%) i des de l'última ha transcorregut una mitjana de cinc anys. Això ajudaria a desmentir el tòpic de les mares solteres com frustrades i incapaces de mantenir o establir relacions amb homes.

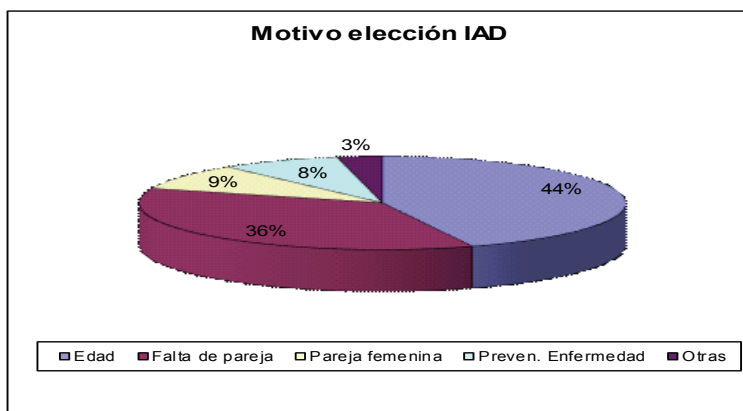
Taula 8- Relacions de parella

RELACIONS DE PARELLA			
	Mínim	Màxim	Mitjana
Nº parelles relacions sexuals	0	40	3.58
Parelles estables	0	6	0.968
Temps des de l'última parella	1	17	3.586

Font: Diana Guerra, Mª Ángeles Gil, Rosa Tur a Evaluación Psicosocial de mujeres que solicitan una IAD.

Les motivacions personals també són de diversos tipus encara que la majoria coincideixen en el factor edat i la manca de parella. En les entrevistes realitzades pel grup COPOLIS també es va observar que "el rellotge biològic" era fonamental a l'hora de prendre la decisió de ser mare en solitari. La majoria d'elles es van fixar una edat límit en la qual serien mares encara que fos sense tenir parella, així que és difícil desvincular aquestes dues variables, perquè per a moltes d'aquestes dones era preferible tenir els seus fills/es amb una parella adequada, però no un requisit imprescindible, i menys a certa edat.

Gràfica 5-Motivo e elección IAD

Font: Diana Guerra, Mª Ángeles Gil, Rosa Tur a Evaluación Psicosocial de mujeres que solicitan una IAD

Dins de la relativa fiabilitat que podem donar als estudis i informes quantitius, no hem d'oblidar, en referència al tema que ens ocupa, que gairebé totes les estadístiques i els registres es conformen amb dades referents a la FIV, i les dones sense parella que opten per la reproducció assistida per a ser mares acostumen a sotmetre's a una IAD ja que, com hem dit repetidament al llarg d'aquest informe, busquen un donant de semen i no la solució a problemes d'esterilitat o infecunditat. És per això que hem de tenir en compte en la interpretació de les estadístiques que, malgrat que aparegui l'estat civil, possiblement en aquestes xifres no quedi reflectida la gran majoria de mares sense parella per elecció.

Perquè les dades s'ajustin encara més a la veritat, la variable idònia no ha de ser només l'estat civil sinó el fet de tenir parella o no tenir-la ja que una altra de les mostres del canvi familiar, a més de la maternitat en solitari, és que les unions i el compromís entre persones ja no està sempre formalitzat a través del matrimoni. D'aquesta manera no totes les dones que consten com mares solteres tenen perquè afrontar la maternitat en solitari. I perquè quan la FIV o la IAD ha estat aplicada a una dona separada, divorciada o vídua tampoc ens dóna la informació de si existeix o no parella amb la qual es vagi a compartir la maternitat.

4.3.1 Dades i premsa

Realitzant un seguiment de la premsa també hem pogut observar un ball de dades, i no només apareixen notícies sobre les parelles que acudeixen a les clíniques per problemes de fertilitat, sinó que també reflecteixen cada vegada més el "fenomen" de les mares solteres per elecció.

A continuació oferim un recull de premsa recent:

"...La cigüeña de las explicaciones de los padres maneja, a veces, una probeta. De los 470.000 niños que nacen cada año en España, unos 7.000 (el 1,5%) han sido engendrados mediante técnicas de fecundación asistida. Ésta es la colaboración de estos centros para paliar la baja natalidad española (1,3 hijos por mujer), según los datos que ofreció ayer Buenaventura Coroleu, presidente de la Sociedad Española de Fertilidad. Pero estos servicios sólo llegan a la mitad de quienes lo necesitan. En Extremadura, Murcia, Navarra, Ceuta y Melilla no hay centros públicos de reproducción. Sólo la mitad de las parejas con problemas para tener un hijo acude a un centro especializado, dijo Coroleu ayer durante el Foro sobre Reproducción Humana

Asistida que se celebró en Madrid. En total, cada año unas 30.000 se someten a un proceso de fecundación asistida. Esta cifra incluye a unas 1.500 mujeres que acuden sin pareja masculina, bien porque están solas o son lesbianas, según los cálculos de Coroleu..." (EL PAÍS, 29/03/2007).

"...Es frecuente que haya que repetir el proceso. Pese a la mejoría que han experimentado estas técnicas, se calcula que sólo el 30% de las mujeres que se someten a un proceso de reproducción asistida se queda embarazada. Y a esta tasa de éxito hay que restar aproximadamente el 10% de interrupciones del embarazo por causas naturales, lo que al final arroja un éxito de aproximadamente el 25%..." (EL PAÍS, 29/03/2007).

"L'any passat es van fer a tot Catalunya 5.248 cicles de FIV i tan sols 859 es van dur a terme a la sanitat pública. Aquestes xifres estan comptabilitzades dins el registre FIV-CAT.NET, que fa un recompte de tota l'activitat de fertilització in vitro que es fa a Catalunya. No succeeix el mateix en els altres tractaments, però el 2006 es van fer 2.774 inseminacions artificials, 22 diagnòstics preimplantacionals més FIV i 48 inseminacions artificials amb rentat seminal... Hi ha al voltant de 2000 dones esperant una FIV i de mitjana han d'esperar un any i tres mesos, un mes menys que el 2005..." (EL PUNT, 18/06/2007).

"...Se calcula que nacen unos 15.000 niños al año por reproducción asistida. "Puede haber chicos que donen en varias partes y no lo digan o no se les pregunte". A pesar de que la primera norma sobre reproducción asistida, aprobada hace 20 años y una de las pioneras en el mundo (la Ley sobre Técnicas de Reproducción Asistida, de 1988), ya establecía la creación de un registro de donantes de semen y óvulos, y de que la vigente -de 2006- lo reitera, hoy por hoy no se ha hecho (...). La información de la que se dispone sobre nacimientos y centros que realizan estas técnicas está incompleta. Ha sido recopilada de forma privada por la Sociedad Española de Fertilidad (SEF) entre los centros que voluntariamente han participado en su registro (84), pero no recoge tampoco los datos de donantes. "Es imposible tenerlos. Tendríamos que encriptarlos, es complejo y delicado y debe hacerlo la Administración", denuncia Coroleu... De acuerdo con los datos recopilados por la SEF, que son de 2004, nacen en España 7.344 niños cada año gracias a

38.886 tratamientos de fecundación in vitro, microinseminación de espermatozoides, congelación de embriones, donación de óvulos y diagnóstico genético preimplantacional. Esta sociedad calcula que los centros de su informe representan alrededor del 70% de los que existen, por lo que, según estos datos, nacen alrededor de 10.000 niños al año gracias a estas técnicas. A éstos habría que sumar las inseminaciones artificiales, mediante las que nacen unos 5.000 niños cada año. El último registro de centros es de 2003 y entonces había 120. Los especialistas calculan que ahora hay unos 150..." (ELPAÍS, 16/03/2008).

"...Tener padre conocido, o nacer gracias a la colaboración fisiológica de un hombre y una mujer, va siendo un elemento cada vez menos imprescindible para llegar a este mundo. Casi el 30% de los niños nacidos en la actualidad en las clínicas catalanas a partir de una inseminación artificial tienen exclusivamente mamá: su gestación ha sido solicitada, y emprendida, por una mujer sin pareja masculina que no por esa circunstancia ha prescindido de la opción de tener hijos. La ley española de reproducción humana asistida recoge esa posibilidad, socialmente aceptada desde hace muchos años. Nada impide, no obstante, que hoy se celebre el simbólico Día del Padre. Ese porcentaje de niños --que supone cerca de 1.500 nacimientos anuales en España-- duplica ampliamente las cifras de hijos de mujeres solas, o con pareja femenina, registradas hace apenas cinco años, asegura el ginecólogo Javier Nadal, director de la unidad de reproducción asistida del Centro Médico Teknon de Barcelona y delegado catalán de la Sociedad Española de Fertilidad. "Nosotros atendemos cada mes a cerca de 30 mujeres sin pareja masculina que solicitan una inseminación --explica Nadal--. Desde hace dos años, aumentan las peticiones de lesbianas, casadas o no". La edad de las solicitantes suele superar los 35 años, afirma el médico. Se trata de mujeres que casi siempre han tenido parejas, añade, y algunas que no las han tenido pero que desvinculan esa circunstancia del hecho de ser madres. "Estas mujeres son enormemente felices cuando logran quedar embarazadas --asegura Nadal--. Esto, hace 15 años, estaba mal visto. Me parece muy lícito y saludable que cada cual haga lo que crea conveniente con su vida..." (ELPERIÓDICO, 19/03/2008).

"... Esperaron durante años a sus príncipes azules, pero el tiempo casi les juega una mala pasada. Por ello, antes de que el

reloj biológico diera la señal de alarma, recurrieron a la ciencia para convertirse en lo que más anhelaban: madres. Más de cincuenta mujeres españolas forman parte de la Asociación Madres Solteras por Elección, desde donde buscan despojarse del calificativo de “bichos raros”. Luchan para que la sociedad y el Gobierno las vea como otra opción de familia en la España del siglo XXI (...) No es casual que este sitio en la Red tenga cada vez más seguidoras. Aunque no existe un registro nacional de mujeres que deciden dar a luz sin una pareja a su lado -las cifras oficiales hablan de un 26,6% de madres solitarias, aunque sin especificar cuáles lo fueron por elección propia-, las principales clínicas de reproducción asistida en España aseguran que sus pacientes solteras se han duplicado e incluso triplicado en los últimos años (...) En el Instituto Madrileño de Fertilidad, que abrió sus puertas hace un año y medio, ya han convertido en madres a 27 mujeres solteras. Hace algunos meses, el Centro de Fertilización in Vitro de Asturias reveló que entre 2000 y 2006 un total de 31 mujeres solteras de esta comunidad autónoma habían recurrido a la ciencia para quedar embarazadas...” (PÚBLICO, 24/03/2008).

A tall de conclusió cal destacar que les veus crítiques al funcionament de la recopilació de les dades sobre les TRA és molt àmplia i des del mateix CNRHA es considera urgent que s'estableixi un correcte funcionament dels mecanismes que en els seus informes es presenten com necessaris. I cal dir també que pel que fa a les bases de dades oficials, és necessari criticar, des de la nostra perspectiva sociològica, la manca de variables sociodemogràfiques. Hi ha un seguiment exhaustiu de variables mèdiques però s'obvien d'altres que podrien ser d'importància com ara: origen, edat, nivell d'estudis o motivació per a ser mares. Atès que es creuen dues variables de gran rellevància sociològica, salut i gènere, i donada la importància simbòlica de la maternitat, el registre de dades de les TRA no pot aparèixer merament com un llistat d'èxits i fracassos de teràpies per a solucionar la infertilitat.

4.4 Repàs general de la legislació

Les societats estan sotmeses a canvis de diversa índole, econòmics, socials, culturals, morals, polítics... i davant d'aquests canvis, d'una manera encertada o no, l'aparell legislatiu reformula el marc que regula les activitats, els comportaments i les accions que estan afectades per aquests canvis. Doncs bé, si hi ha una cosa que caracteritza la societat occidental d'aquesta època és el rapidíssim

desenvolupament de la tecnologia, i el seu ús està subjecte al que dicta la llei de cada país.

Un exemple clar és el tema que ens ocupa, les Noves tecnologies de reproducció assistida. És, sens dubte, un tema controvertit i problemàtic a l'hora de consensuar quins han de ser els límits legals del seu ús. En general, la indústria i la tecnologia generen un debat filosòfic, però en el cas de les tecnologies de reproducció assistida encara és més evident. Les opinions no només són diferents sinó oposades, ja que aquestes tecnologies suposen una ruptura amb quelcom que fins a ara havia estat invariable, la concepció humana. Davant d'això existeix molt optimisme i molt recel, no només pel canvi actual sinó per les variacions i conseqüències futures.

A l'actualitat, a l'Estat Espanyol, la llei que regula l'aplicació de les tecnologies de reproducció assistida amb finalitats reproductives i de prevenció i tractament de malalties genètiques, i l'ús del material genètic embrionari és la LLEI 14/2006.

La llei determina diversos aspectes que cal destacar:

- Quant a condicions personals de l'aplicació de la tècnica: Emfatitza la importància de la disposició d'informació, per part de les usuàries i els/les donants, sobre els possibles riscos i complicacions físiques, psíquiques, ètiques, jurídiques i biològiques de l'aplicació de les tècniques sobre els seus cossos. La transmissió d'informació hauria de portar-la a terme el personal de les clíniques i l'aplicació de les tècniques també ha d'estar sota criteri del personal sanitari d'aquests centres, atenent a raons de seguretat física i psíquica tant de la dona com del possible nadó. Aquest punt resulta controvertit ja que diferents autors (Taboada, Diego López de Lera, revista *Mujer y Salud*.....) critiquen durament la manca d'informació sobre els perills reals d'aquestes noves tecnologies de la reproducció com: infertilitat, malformacions o forts trastorns hormonals. La crítica és especialment dura en relació a la desinformació intencionada de les dones donants d'òvuls, ja que per a poder obtenir-los les dones estan sotmeses a agressius tractaments hormonals amb possibles repercussions greus.

- Quant a les usuàries de les tècniques: reconeix com a possible usuària a qualsevol dona major d'edat i amb plena capacitat d'obra que hagi formalitzat el seu desig de ser receptora d'aquestes tècniques. I especifica: *"La mujer podrá ser usuaria o receptora de las técnicas reguladas en esta Ley con independencia de su estado civil y orientación sexual"*. Això és de vital importància, ja que de forma explícita la llei reconeix el dret a l'ús

d'aquestes tècniques a dones sense parella i a dones lesbianes, una qüestió que no es dona a cap altre país europeu. Independentment de la defensa o rebuig teòric d'aquesta nova pràctica, no hi ha dubte que si legalment es permet a aquestes dones ser receptores de les tecnologies de reproducció assistida se'ls obre una nova possibilitat per a poder ser mares, s'obre una nova possibilitat para *Fer família sense parella*.

A més a més, aquesta llei obre la via a la parella de dones lesbianes de sotmetre's a aquestes tècniques com a parella, amb totes les conseqüències de filiació compartida del fill/a. Fins el moment l'opció individual era la via que permetia fer realitat els anhels de maternitat i d'ampliar la família. Però una reproducció assistida a una de les components de la parella impedia que les dues fossin progenitores funcionals del menor. Es condemnava a una situació de desprotecció i de desamparament del menor en cas de defunció o incapacitat de la mare biològica, i a perdre en el mateix moment a les dues mares. Això no passava en el cas de parelles heterosexuales en les que encara que un dels dos no fos el progenitor biològic la filiació era compartida des del principi de manera que el menor estava protegit davant de la situació de desaparició del progenitor biològic. Però continuen existint diferències ja que en el cas de parella heterosexual la dona només ha de donar el consentiment de que el seu marit pugui exercir les funcions parentals. En canvi en el cas de parelles lesbianes quan la dona estigui casada i no estigui separada legalment o de fet, amb una altra dona, aquesta última podrà manifestar a l'encarregat del Registre civil del domicili conjugal, que consenteix que quan neixi el fill de la seva cònjuge, es determini al seu favor la filiació respecte el nascut. Això és una problemàtica que desapareix si la parella està casada en funció de la Llei 13/2005 de l'1 de juliol per el qual es modifica el Codi Civil en matèria de dret de contreure matrimoni; però no en el cas de parelles de fet.

D'aquesta manera, la tecnologia reproductiva assoleix una altra dimensió a més de la merament terapèutica; tanmateix, és important assenyalar que el sistema de Seguretat Social de l'Estat Espanyol només cobreix la inseminació, la fecundació in Vitro i la transferència intratobàrica de gàmetes a aquelles dones que tenen un problema d'esterilitat o d'infertilitat, o a les que tenen parelles que el tenen. La resta de les dones han d'assistir a clíniques privades, el que ja suposa una restricció no formal per a les dones que no poden finançar-se el tractament.

- Quant als/les donants i contractes de donació: per al tema que ens ocupa allò relatiu als bancs de semen i a les donacions de gàmetes és molt important ja que, en general, les dones que decideixen ser mares sense parella per opció des d'un inici a través de tècniques de reproducció assistida no tenen problemes de infertilitat, el que requereixen és una donació de gàmetes masculins. Tenint en compte això, cal assenyalar que la llei estableix que la donació d'òvuls, esperma i de preembrions és gratuïta i confidencial; només es permet donar una compensació per les despeses que impliqui la donació a la persona donant i per les molèsties físiques. Les condicions que determinen la gratuïtat de la donació l'establirà periòdicament el Ministeri de Sanitat i Consum. A l'anonimat també se li dóna molta importància i rellevància; d'aquesta manera les receptores del gàmetes i la persona nascuda poden obtenir informació general del donant però mai la seva identitat. La llei només reserva dues situacions en la qual és possible accedir a la identitat del o la donant i és quan existeix un perill clar per a la vida de la persona nascuda o quan hi ha un requeriment processal penal. La selecció del donant no la podrà dur a terme la dona o parella receptora, només serà realitzada per l'equip mèdic de la clínica. I finalment la llei també regula el nombre de fills que poden néixer dels gàmetes d'un mateix/a donant: sis. En teoria el Registre Nacional de Donants és l'organisme encarregat de controlar que aquest últim punt es compleixi, però la realitat és que no hi ha una base de dades comuna, cada clínica i cada banc d'esperma té el seu registre i no existeix un control real de les donacions de gàmetes feta per una mateixa persona, i es pressuposa que pot haver molts casos en els quals el semen d'un mateix home hagi fecundat més de sis òvuls amb el resultat de naixement.

- Quant a la filiació: Les tècniques de reproducció assistida poden ajudar a crear famílies sense la necessitat d'una estructura tradicional i per tant el concepte de filiació entra en debat, especialment quan almenys un dels gàmetes és de donant. La llei 14/2006 de 26 de maig sobre tècniques de reproducció humana assistida, en els articles 7, 8, 9 i 10 tracta aquest tema i afirma que la filiació de les persones nascudes mitjançant aquestes tècniques es regularà normalment per mitjà de les lleis civils. I especifica que en el cas de la ruptura matrimonial d'una parella que hagi tingut descendència gràcies a les tècniques de reproducció assistida i de la donació d'un/a donant no

serà possible impugnar la filiació d'aital fill o filla. En el cas que la parella no estigui casada, tampoc es pot impugnar la filiació si amb anterioritat s'ha expressat formalment el consentiment a la fecundació.

Una altra situació nova que es pot donar i s'ha donat amb aquestes tecnologies reproductives és que una dona pugui quedar embarassada amb el semen del seu marit o company ja mort. Davant d'aquesta situació la llei adjudica la relació filial entre el nadó nascut i l'home mort si anteriorment hi ha hagut un consentiment exprés per part de l'home de l'ús dels seus gàmetes una vegada mort; en cas contrari, legalment no existirà tal relació. Existeix una altra pràctica, potser una de les que més rebuig i polèmica genera: la gestació per substitució o maternitat subrogada. A l'Estat Espanyol no està permès el que també es denomina lloguer d'úters, la llei diu clarament en el punt 2 de l'article 10: "La filiació dels fills nascuts per gestació de substitució serà determinada pel part" i no cap la possibilitat legal de mantenir una relació contractual o comercial basada en el pagament a canvi de la gestació o per donar a llum un nadó. I per a concloure el que fa referència a la filiació, és important ressaltar que la llei no manté cap excepció en què la persona donant pugui exigir o se li exigeixi un compromís i un reconeixement filial.

- Quant a crioconservació, investigació i altres tècniques sense fins reproductives: Ja hem dit que, generalment, la finalitat de les dones sense parella que busquen tenir un/a fill/a i acudeixen a les clíniques de reproducció assistida és l'obtenció de semen, no ho fan per problemes de fecunditat, així que ha efectes pràctics la legislació sobre aquests aspectes no té tanta importància en relació al tema que tractem, ara bé, sí la té en el debat ètic i filosòfic que s'estableix entorn a la investigació amb gàmetes humans i preembrions.

Un dels temes clau, aquí, és l'estipulació del concepte preembrió –embrió in vitro constituït pel grup de cèl·lules resultants de la divisió progressiva de l'ovocet des de que és fecundat fins a 14 dies més tard – ja que aquesta categoria és la que estableix quin material genètic és manipulable, quin material pot ser objecte d'investigació o per exemple quin material pot conservar-se per a futures aplicacions. Aquesta divisió és la que genera en gran mesura la polèmica, ja que per a molts és una divisió antinatural i que no atén als drets d'aquest inici de vida.

- Quant als centres sanitaris: La llei també s'encarrega de determinar quins centres poden desenvolupar aquest tipus d'activitats i quines condicions ha de complir aquest centre i la seva plantilla o equip. En aquest sentit tant clíniques com bancs de gàmetes i preembrions estan sota normativa sanitària i el seu equip ha d'estar format de manera específica en l'aplicació d'aquestes tècniques.

- Quant a òrgans d'assessorament i regulació: s'esmenta la Comissió Nacional de Reproducció Humana Assistida i els registres nacionals de reproducció assistida. Del primer cal destacar que la seva creació ja s'estipulava en la primera llei sobre tècniques de reproducció assistida, el novembre de 1988, però no és fins el 1997 que esdevé una realitat.

En aquesta llei es determina a la CNRHA com "el órgano colegiado, de carácter permanente y consultivo, dirigido a asesorar y orientar sobre la utilización de las técnicas de reproducción humana asistida, a contribuir a la actualización y difusión de los conocimientos científicos y técnicos en esta materia, así como a la elaboración de criterios funcionales y estructurales de los centros y servicios donde aquéllas se realizan". D'aquesta tasca s'encarregaran, segons la llei 14/2006, representants nomenats pel govern Central, els governs autonòmics, entitats i societats científiques, i altres grups que tinguin una vinculació amb el caràcter ètic, jurídic i científic de les tecnologies reproductives. Encara que l'Administració Central i les autonòmiques poden demandar un informe de diversa temàtica a aquest comitè, hi ha situacions en què un informe del CNRHA serà indispensable, com l'autorització de pràctiques no recollides en aquesta llei o el desenvolupament de projectes d'investigació amb fins d'assistència reproductiva.

Per a la recollida de les dades sobre l'activitat dels centres i de les dades dels/les donants, aquesta llei, preveu el Registre nacional de donants i una sèrie de registres nacionals d'activitats i resultats dels centres i serveis de reproducció assistida. Les Comunitats Autònomes haurien d'ocupar-se de la recollida de les dades que indiquin els fills nascuts de cada donant i la identitat i situació tant dels receptors dels gàmetes com la dels donants, d'aquesta forma l'Administració Central crearà la seva base de dades.

- Quant a infraccions i sancions: A la llei s'especifica un seguit d'infraccions de divers caràcter i intensitat. Així, seria una in

fracció greu, per exemple, que els gàmetes d'un mateix baró o dona donessin vida a més de sis nadons, la retribució o promoció de les donacions de cèl·lules o teixits humans, o trencar l'anonimat de la persona donant. I les infraccions considerades com molt greus són les relatives a la investigació i manipulació no estipulada amb material genètic.

La legislació i la normativa està marcada pel Govern central, però també existeixen directrius comunes a nivell europeu.

En aquest sentit el més destacable és que des del parlament europeu no s'estableix una normativa de drets civils mínims de les usuàries. Qüestions relatives a això com poden ser qui pot accedir legalment a aquestes tècniques, quines relacions de filiació s'estableixen, si preval el dret a la privacitat del donant o el de conèixer els orígens biològics del/la nascut/da, és competència dels estats. Les directrius que es marquen des d'Europa són referents a la investigació genètica i a la donació i obtenció de cèl·lules i teixits. Directives i disposicions sobre aquesta temàtica són: Directiva 2004/23/CE del Parlament Europeu i del Consell quant a determinats requisits tècnics per a la donació, l'obtenció i l'avaluació de cèl·lules i teixits; la Directiva 2004/23/CE del Parlament Europeu i del Consell en els quals es refereix als requisits de traçabilitat, la notificació de les reaccions i els efectes adversos greus i determinats requisits tècnics per a la codificació, el processament, la preservació, l'emmagatzematge i la distribució de cèl·lules i teixits humans; el Reglament (CE) núm.1946/2003 del Parlament Europeu i del Consell, de 15 de juliol de 2003, relatiu al moviment transfronterer d'organismes modificats genèticament o la Resolució del Parlament Europeu, de 12 de març de 1997, sobre clonació.

Els grans marcs legislatius semblen deixar entendre que el focus d'interès és la revolució científica en la genètica i no tant la seva aplicabilitat reproductiva a nivell micro.

4.5 Informadores clau: professionals i entitats

Al llarg del treball ha quedat patent el caràcter polèmic del tema de les tècniques de reproducció humana assistida, i no només quant a dones sense parella com a usuàries, sinó com a tècnica i activitat en si. Per a donar constància d'això hem volgut recollir dos testimonis directes de persones relacionades d'alguna manera en la seva pràctica o en el seu discurs amb les tècniques de reproducció assistida. I per a donar certa equitat entre les postures favorables a aquestes tècniques i les contràries, les informants clau escollides han

estat una biòloga de la Clínica Dexeus, que és una de les clíniques amb més prestigi i recorregut a Catalunya i Espanya en l'aplicació i el desenvolupament de les TRHA; i un membre de l'associació Caps. Aquesta associació, que ha complert ja vint-i-cinc anys, es dedica a la recerca, promoció i difusió de temes socio-sanitaris vinculats a la dona; en la seva tasca de difusió és important destacar la revista de comunicació interactiva *Mujer y Salud*.

a) Professionals

Per a la biòloga Marta Luna el gran problema que genera el debat i la disconformitat sobre les NTRA és la ignorància i el desco-neixement, malgrat que aquestes pràctiques no són del tot recents. No obstant això, diu que, fruit d'aquesta manca d'informació i de la intoxicació de certs sectors com l'Església, aquest debat està a la palestra i no d'altres que, seguint un ordre lògic, podrien donar-se de forma paral·lela a aquest, com és el cas dels mètodes anticonceptius. També per a aquesta biòloga és molt important que la infertilitat segueixi sent un tema tabú, el poder simbòlic de la incapacitat de la procreació no deixa veure la infertilitat com una malaltia més, i passa a ser així conformador del discurs crític a les NTRA.

També destaca al llarg de l'entrevista que un dels aspectes més polèmics són els embrions perduts al laboratori. Si que és cert que dintre de les tècniques reproductives les més criticades són aquelles extra corpòries, i quant a les tècniques amb finalitats de recerca o la manipulació genètica, la crítica és més uniforme. Ella no considera "problemàtic" aquesta pèrdua d'embrions ja que: "...responde a la misma naturaleza, porque también ocurre en los embarazos...". Per a ella, lluny d'aquestes polèmiques i en definitiva, el que ha de prevaler és el dret a la reproducció.

A més, se li va preguntar per la legislació espanyola de les TRHA, considerant-la molt correcta i més encara en un plànol comparatiu ja que la regulació dels altres països europeus acostuma a ser més restrictiva quant a les usuàries i a les pràctiques reproductives i d'investigació permeses. Fins i tot apunta que prop d'un 50% dels seus pacients són de procedència italiana (país amb una de les legislacions més restrictives en aquest sentit). La qualifica com avant-guardista i assenyalava com una de les seves principals avantatges que es va adaptant als avanços científics i tecnològics. D'aquesta manera creu que la clonació amb fins exclusivament terapèutics i no reproductius aviat estarà recollida a la llei, la qual cosa serà celebrada per la comunitat científica. A d'altres pràctiques prohibides a l'Estat espanyol li veu una solució més complexa, com la subrogació d'úters,

ja que és un tema més polèmic a l'hora de determinar la maternitat. Atès que l'objecte d'estudi és la maternitat en solitari com elecció inicial, o sense parella per a ser més precisos, és fonamental tenir en compte la possible influència d'aquestes tècniques en el canvi de l'estructura familiar tradicional. En preguntar a la biòloga Marta Luna sobre la possible incidència de les TRHA en l'expressió familiar tradicional no va tenir dubte a afirmar que no creia que aquestes noves possibilitats suposessin tal canvi estructural, només que a les dones sense parella, independentment de la seva orientació sexual, i a les parelles de lesbianes se'ls oferiria una nova possibilitat de ser mares. Per a Marta Luna una altra novetat que aporten aquestes tècniques en relació a la família és la possibilitat d'eliminar malalties genètiques en els futurs/es fills/es, així doncs, encara que considera que no seran grans els canvis que es donin en l'estructura familiar tradicional arran del desenvolupament i l'aplicació d'aquesta nova tecnologia, les variacions presents i futures seran de caràcter positiu.

Uns altres dels temes que entren a debat i que hi ha qui opina que suposarà un problema en els nuclis familiars en generacions futures i que està estretament lligat a aquesta temàtica i a la de l'adopció, és la manca d'un vincle genètic i del desconeixement de l'ascendència genètica o orígens. Justament al contrari, Marta Luna opina que els fills i les filles nascuts/des gràcies a un tractament reproductiu són fills/es tan desitjats/des, que no es presenten aquest tipus de problemes. A més considera que el tractament, en ser un procés llarg en què es realitzen contínues ecografies, revisions, visites, tractaments hormonal, etc, va generant una consciència i una dinàmica que porta a no tenir aquesta idea d'"artificialitat", i menys encara en el cas de les dones, que viuen l'embaràs, establint així un fortíssim vincle que fa sentir-se mare ràpidament. I en la relació filial inversa, fills/es vs pares i mares, en les ocasions que els fills siguin coneixedors de la realitat, és a dir que procedeixen d'una tècnica reproductiva i del gàmeta d'un donant, que segons la doctora en el cas de parelles és molt poc freqüent, el normal és que no es generi una situació conflictiva o problemàtica ja que el que preval és que existeixi una relació sòlida prèvia.

Encara que personalment creu que és preferible l'educació en parella per la diversitat d'opinions, en el cas de les mares sense parella tampoc creu que tingui perquè haver cap problema en la relació mare-fill/a; per contra assegura que per la seva experiència els nens/es que coneix en aquesta situació són nens/es molt segurs/es ja que la decisió de la seva mare també es caracteritza per la seguretat, la fermesa, el desig i la reflexió. L'opció d'afrontar la maternitat sense parella està més meditada que la de fer-ho en parella i això es reflecteix

en la figura del/la nen/a. No només no ha de generar problemes al/la nen/a el fet de conformar una família sense pare i sense referent genètic masculí, sinó que Marta Luna considera que hi ha moltes altres situacions familiars més traumàtiques, com la ruptura de la parella o la pèrdua per mort d'un dels progenitors.

Seguint en la línia més particular de les usuàries d'aquestes tècniques i les possibles restriccions que imposi la moral o la llei, per a aquesta dona membre de l'equip de la clínica Dexeus, no ha d'haver cap impediment a cap dona per a poder accedir a un tractament d'aquest tipus. Ni per l'estat civil, ni per l'orientació sexual, ni per problemes de fecunditat o d'edat, i en la pràctica aquesta diversitat es reflecteix en els seus pacients, que són dones sense parella, lesbianes, amb problemes d'infertilitat, d'elles o de les seves parelles, dones que han esperat molts anys per a ser mares i ara es troben amb dificultats... A les dones que acudeixen a la clínica per a demanar una inseminació artificial perquè no tenen parella les caracteritza fonamentalment per la seva valentia i el seu gran desig de ser mares, això és el fonamental ja que diu que la classe social i l'origen no és una característica comuna entre elles.

Per a ella el dret a ser mare és el mateix, independentment que existeixi o no una parella, i el mateix succeeix amb la filosofia de la clínica; a l'hora de l'aplicació de les tècniques no existeix aquest biaix. Ara bé, si que hi ha una qüestió prèvia que només es dona en cas de la demanda d'una IA o FIV per part d'una dona soltera i sense parella: és una visita amb la psicòloga del centre per a saber si la decisió ha estat presa en un moment personal concret que pogués ser problemàtic, una situació concreta que es materialitza en una decisió no reflexiva i que no respongués a unes condicions adequades per a afrontar la maternitat. "....Queremos que hablen con la psicóloga porque no es ni la familia ni el médico, así hablan más libremente, se quiere evitar que piensen a los tres meses que ya no.....Solo es por eso...".

b) Entitats

En altres termes va transcórrer l'entrevista amb Margarita López, membre de l'associació Caps i responsable del centre de documentació. Des d'una base feminista crea un discurs crític davant les tecnologies reproductives en particular i a la indústria tecnològica en general, un discurs menys específic entorn del tema de la maternitat en solitari per elecció com el que va establir la biòloga Marta Luna en l'entrevista, però més agregat.

Aquest grup de dones observa amb recel els avanços

tecnològics pels interessos econòmics i polítics que amaguen, una de les premisses és mirar sempre l'efecte que aquests avanços tenen sobre les dones. En aquest sentit fan la seva anàlisi, i en aquest sentit es posicionen en contra de moltes pràctiques sanitàries exercides sobre el cos de la dona. Un exemple d'això donat al llarg de l'entrevista és el referent a les cèl·lules mare: "... Ahora, por fin, parece que sea posible obtener células madre de la piel pero hasta ahora el gran filón era embrionario, había que sacarlas de embriones y eso quiere decir óvulos y eso quiere decir mujeres sometidas a tratamientos salvajes para sacar óvulos.

A nosotras no nos parecen tan interesantes los resultados de la investigación genética como los perjuicios que suponen, una vez más es utilizar el cuerpo de las mujeres...".

Per a elles les TRHA sotmeten el cos de la dona a teràpies agressives i innecessàries com la hiperestimulació ovàrica, fins i tot en dones sense cap problema d'infertilitat, i a més han tornat a unir dos conceptes que el feminisme i l'avanç de les dones havien aconseguit deslligar: dona i maternitat. Les innovacions tecnològiques en el terreny de la reproducció, diu Margarita López, suposen una pressió de gènere, de nou la maternitat passa a ser "una obligació" per a totes les dones, la ciència ja ha posat tots els mitjans perquè així sigui i si no ho fan, passa a ser una responsabilitat de la pròpia dona.

També té en compte que per a les dones homosexuals aquestes tècniques són alliberadores ja que poden ser mares sense haver de mantenir una relació sexual amb un home, o que per a les dones transexuals les tècniques quirúrgiques siguin fonamentals, però insisteix que: "...A nosotras lo que nos preocupa es que casi siempre se paga un precio alto por aparentes ventajas. Por ejemplo la píldora anticonceptiva resulta que es malísima para nuestra salud. Me refiero que el campo de investigación de la salud es un campo muy amplio y la salud de las mujeres requiere de investigación en aspectos muy importantes como las tiroides o el ciclo menstrual sano, que no está estudiado como el resto del organismo de la mujer, se estudió en los años 60 pero para desarrollar la píldora anticonceptiva, o sea se estudia fragmentariamente. Es eso un poco lo que nos preocupa...". I seguint amb la seva reflexió entorn de la indústria que maneja les NTR conclou: "...Yo pienso más bien que no es decir no a la inseminación artificial, no a esto o no a aquello, sino que hay que tener una mirada crítica y cada vez que plantean algo hay que pensar que nuestra salud no les importa, yo creo que no hay que perder de vista esto, nuestra salud no les importa, les importa ganar dinero. Entonces es como convertir eso que nos aportan en algo que nos beneficie realmente y pararles los pies, ese es el tema. No es blanco o negro,

no es que nadie se haga una inseminación, es cómo convertirla en una herramienta y no al revés, convertirte tú en una herramienta de ellos, que es lo que está ocurriendo y es lo que me preocupa...".

La crítica és forta en diversos sentits, perquè no només assenyalava a la indústria que finançava la investigació sinó a la societat actual, que sembla no estar disposada a acceptar les limitacions del nostre cos, de la nostra finitud, i les frustracions creades per la incapacitat de no obtenir el que es desitja. La dinàmica actual és acompanyar el teu cos al teu ritme de vida i no al contrari, és a dir, que sigui aquest i els temps biològics els que marquin les pautes de vida. Un exemple d'això pot ser, perfectament, les dones que han estat o desitgen ser mares una vegada han tingut ja la menopausa. Aquí, per a l'entrevistada, entren en joc els dos elements, la incapacitat d'assumir les limitacions del cos de les persones i la manca d'ètica de la indústria, que s'aprofita d'aquestes frustracions per al benefici propi. En la seva opinió, per a poder legitimar aquestes pràctiques la indústria crea tot un discurs amoral, ja que ell mateix es descobreix quan s'observen pràctiques tan deshonestes com mantenir elevades les patents dels medicaments de la SIDA de tal manera que la majoria dels països pobres no poden permetre's adquirir-los; o la investigació gairebé exclusiva de les malalties que només afecten a la població occidental.

Ja que la contrarietat i l'oposició a les TRHA prové de diferents disciplines considerem necessari saber no només què caracteritza la seva posició sobre la base del seu discurs, sinó també conèixer quins són els trets genuïns o particulars que conformen el seu posicionament i que no comparteixen altres disciplines. En relació a això Margarita López va ser molt contundent en explicar que per a altres sectors crítics, com l'Església, la perspectiva de gènere no està present, el tema del cos de la dona no es té en compte per res, i en temes com l'avortament això queda palès, mentre que per a ella és la temàtica central. Les coincidències, diu, són casuais.

Al contrari que a l'anterior entrevistada, la biòloga Marta Luna, a Margarita López sí li preocupa com pot afectar a les persones el desconèixer la seva ascendència genètica, creu que conèixer aquestes dades són fonamentals per a la formació de la identitat i que d'alguna manera a mitjà o llarg termini a moltes de les persones adoptades i fruit, en part, d'un gàmeta donat per una persona anònima se'ls manifestarà algun tipus de problemàtica interna. Per a ella la qüestió no és que la família hagi de seguir una estructura tradicional però sí ha d'existir un coneixement dels orígens genètics perquè a mesura que la persona evoluciona li sorgeix aquesta necessitat psicològica. Diu que tot aquest procés ja ha estat observat en altres països i per això

hi ha lleis que han canviat i ja no protegeixen l'anonimat del donant, i opina que la legislació espanyola acabarà evolucionant de la mateixa manera i en conseqüència els homes que donen esperma no ho faran d'una forma tan irreflexiva. Encara que afirma no conèixer molta de la legislació que regula les TRHA, sí que considera que hauria de recollir amb més fermesa la importància de la informació i suport a les usuàries, ja que és un procés més dur del que en un inici pot semblar, i en aquest sentit les dones estan desateses i són vulnerables.

La complexitat del tema es manifesta en les diferents esferes de reflexió que genera el debat. Les dues entrevistades van parlar, en tractar el tema de la reproducció i la maternitat, des d'un àmbit, podríem dir-ne, filosòfic,. No és d'estranyar que les dues postures siguin contràries ja que epistemològicament parteixen de supòsits contraris. Així com per a la primera entrevistada el que preval és el dret a la maternitat i a la reproducció, per a Margarita López la maternitat no és un dret, ho explica en aquests termes: "... No creo que sea un derecho, creo que la maternidad es una parte de la vida. Es que la maternidad no te la puede garantizar nadie, la vivienda puede ser un derecho porque depende de cómo nos organizamos. La maternidad creo que es muy importante pero un derecho tiene que ver más con como se organiza una sociedad, tiene que ver con que la sociedad te lo pueda negar o dar, con que las leyes cambien para que me lo puedan dar y los demás no me lo nieguen, por eso no creo que sea un derecho. Bueno, perdona, creo que es un derecho decidir ser madre si se quiere. Creo que el derecho es a decidir, en eso y en todo...".

5. MARES SOLES LESBIANES PER OPCIO

5.1 Lesbianisme i maternitat, en parella i en soledat

“Las mujeres lesbianas, como mujeres, deberían tener hijos y, como lesbianas, deberían renunciar a ellos.” (Herat i Koff, Bruce 2002).

Aquesta és la màxima contradicció en què es troba la dona lesbiana davant del fet maternal; socialment, com a dones, els pertoca tenir fills/es, però, pel fet de ser lesbianes, haurien de renunciar a la maternitat. Lewin ho expressa amb les següents paraules: “En tanto que la voluntad de ser madre es percibida como un deseo natural, no mediado por la cultura o la política, entonces la maternidad permite a las lesbianas acceder a un estatus más natural o normal que de otro modo no podrían alcanzar. En este sentido, ser madre representa una especie de conformidad con las expectativas convencionales de género. Al mismo tiempo, en tanto que ser madre significa superar la ecuación homosexualidad/antinaturalidad, entonces esta transformación permite a la madre lesbiana resisitir las construcciones de género de la sexualidad.” (Lewin 1994)

També es pot ressaltar que la maternitat encara persisteix en l'imaginari de moltes dones, incloses les lesbianes. Però a la vegada, assumir la maternitat per una dona lesbiana és resultat, en molts casos, d'un llarg i complex procés de decisió; diferent de la concepció heterosexual naturalitzada producte de les relacions coitals i freqüents. A més a més, assumir la maternitat i el lesbianisme de forma

declarada significa assumir prejudicis socials entorn d'aquest fet. (Espinosa 2007).

Les formes d'accés a la maternitat de les mares lesbianes són diverses :

1. Dones que han concebut els seus fills/es dins de relacions heterosexuales, gairebé totes en matrimoni. Aquestes dones primer són mares i després s'han assumit com a dones lesbianes.

2. Dones sense fills que han decidit relacionar-se amb una parella que sí que en tenia. Per decisió pròpia s'assumeixen com a mares i comparteixen alguns aspectes de la criança i convivència amb els fills/es, amb qui arriben a enfortir llaços afectius importants.

3. Les dones que primer es van identificar com a lesbianes i que posteriorment elegeixen exercir el seu dret a la maternitat. La maternitat pot realitzar-se de diferents maneres: la reproducció assistida (inseminació artificial); la inseminació directa, que consisteix a relacionar-se amb un home amb l'única finalitat de quedar embarassada, i l'adopció. La decisió pot ser presa en parella o en solitari (Espinosa 2005).

Així, doncs, són diferents els tipus de famílies de lesbianes que podem trobar. A continuació en mostrem un llistat:

- Parelles homosexuals que tenen fills/es procedents d'una parella heterosexual anterior. Fills/es biològics fruit d'una relació heterosexual d'una o de les dues dones que conformen la parella.

- Dones lesbianes soles que tenen fills/es d'una parella heterosexual anterior.

- Parella de dones lesbianes que tenen fills/es perquè una d'elles o les dues tenen fills biològics per reproducció assistida.

- Dones lesbianes soles que tenen fills/es concebuts per reproducció assistida.

- Parella de dones lesbianes que tenen fills/es perquè una d'elles o totes dues tenen fills/es biològics adoptats per part d'una d'elles o de totes dues.

- Dones lesbianes que, com a dones solteres, han adoptat fills/es (López 2006).

Un dels primers debats que s'han plantejat des de la dècada dels anys 60 fins avui dia és si la maternitat en famílies de dones lesbianes o de la dona lesbiana en solitari és reproductora de l'estructura familiar heterosexual. Evidentment, les lesbianes feministes o més radicals han plantejat aquest debat i s'han mostrat força en desacord amb la maternitat, al considerar que era una imitació del model patriarcal. María Ángeles Ruiz ens explicita aquesta idea en el

pròleg del llibre "Madres lesbianas", de Louise Rafkin. Remarca que el fet que moltes mares que, en un moment donat, es declaraessin lesbianes i tinguessin fills de parelles heterosexuales o fossin mares solteres va posar sobre la taula la necessitat de parlar de lesbianisme i maternitat (Rafkin 2005).

Un altre element que va tenir certa influència en les idees de les lesbianes més radicals i feministes és el feminisme de la diferència. La maternitat ja no es plantejava com a element d'opressió, sinó com un element particular i característic de la dona amb qualitats positives.

D'altra banda, els canvis en els rols familiars d'home-dona han donat lloc al fet que ja no fos tan clara la necessitat de la figura materna i paterna com a elements indispensables pel desenvolupament dels fills/es. Aquest desdibuixament dels rols afavoreix un canvi d'actituds molt important (Rafkin 2005).

Des de la psicologia, Claudia Truzzoli ha posat en qüestió que l'anatomia determini el gènere. L'autora ens diu que ser anatòmicament home o dona no és igual a assumir els papers que els són encomanats socialment o culturalment: "Cal fer constar que el pensament tradicional conservador afirma que la diferència sexual es basa exclusivament en l'anatomia i no qüestiona en absolut si l'anatomia és un element suficient per assegurar un comportament i una identificació amb el gènere que mostra l'anatomia. Els estudis més radicals en aquesta qüestió, del pensament freudià endavant, no asseguruen gens que l'anatomia sigui el fonament real del gènere. (...) Tanmateix, tant en l'homosexualitat com en la transexualitat, el sexe i el gènere poden tenir concordances o dissonàncies en el seu suposat nexa obligat." (Truzzoli 2008).

Siguin quines siguin les causes per que la maternitat aparegui com a demanda de les dones lesbianes, podem afirmar: "En estos colectivos, la maternidad lesbiana ha dejado de ser vista como una copia de los comportamientos patriarcales y tradicionales, para convertirse en una decisión natural de las mujeres." (Rafkin/María Ángeles Ruíz 2005).

Es remarquen diferents elements que suposen que la maternitat en dones lesbianes significa un trencament amb el model dominant de família nuclear heterosexual. En primer lloc, el fet que les lesbianes estableixen d'una manera clara la distinció entre sexualitat i procreació. D'altra banda, que en l'organització familiar acostumen a trencar amb els rols prescrits en les relacions heterosexuales i, per tant, assumeixen els rols en funció d'altres paràmetres: habilitats, interessos..., i el mateix fet que com a dones lesbianes declari el seu desig de maternitat (Espinosa 2007) (Herdt i Koff 2002). Evidentment, aquests elements de trencament amb el model heterosexual també

estaran presents en la maternitat de dones lesbianes en funció de si declaren la seva opció sexual i del seu accés a la maternitat.

El següent fragment, recollit d'una de les entrevistes realitzades, evidencia la ruptura dels rols establerts, en les parelles de dones lesbianes:

Les relacions entre dones, la veritat és que, clar, per mi és molt més fàcil viure amb una dona que amb un home. Mai he viscut amb un home, però pel que veig, pel que sento, per les poques experiències que he tingut així... clar, potser amb una dona tot és molt més compartit. Hi ha com una mena de responsabilitat, o de que tot surt de dins, és més com un treball en equip, no has d'anar al darrera, no has de plantejar res, surt com de forma pròpia. Amb nois, suposo que s'haurien d'aprendre com que tot el que passa en aquell espai domèstic és responsabilitat seva també, i hauria de sortir com de dins, sense que ningú agobiés, el que passa clar, és que aquí sí que te'n adones del que fa l'educació, a l'hora de configurar la manera de ser de les persones... (AURORA.2).

A la vegada, Donoso en l'epíleg del llibre *Gestión familiar de la homosexualidad* cita Laird (Laird, 2001), per afirmar que, tot i que hi ha un trencament amb el model tradicional i heterosexual, es fa difícil allunyar-se'n realment: "A pesar de que muchas lesbianas afirman que en la creación de sus familias tienen poco que aprender de los modelos heterosexuales, éstas lo hacen en una sociedad donde la heterosexualidad es compulsiva y, en tanto que es la única fuente visible y positiva de modelos e imágenes de pareja y maternidad, es comprensible que las lesbianas miren estos modelos culturales de familia buscando ideas para construir sus relaciones y familias." (Herdtschell i Koff 2002)

I la maternitat en la dona lesbiana sola es presenta, encara més, com a doblement transgressora. Per tant, la maternitat lesbiana és transgressora, i en solitari doblement transgressora. Aquest tipus de maternitat porta a uns models i discursos més amplis que en qüestionen el paper tradicional i les interpretacions habituals del parentesc.

El primer element que posa en qüestió el model heterosexista és que socialment s'ha entès que la dona lesbiana ha de renunciar a la maternitat; per tant, en aquest sentit, planteja un cert qüestionament de la ideologia del parentesc, encara que com a dones estan fent el que els pertoca.

Però abans de continuar és important fer una clara distinció entre la dona lesbiana, que escull ser mare sola i la dona lesbiana que té

fills/es d'una anterior relació heterosexual. En els dos casos podem remarcar elements transgressors. En el cas de la maternitat per elecció de la dona lesbiana, la primera transgressió que es planteja és la distinció que s'estableix entre sexualitat i procreació. A més a més, en el cas de l'adopció posa en qüestió que els llaços familiars siguin només per sang.

En el cas de la dona que té fills/es d'una relació heterosexual anterior s'observa que la separació és, en moltes ocasions, l'element que li permet declarar-se lesbiana i, en conseqüència, mare sola lesbiana; l'element transgressor en aquest cas és el mateix lesbianisme.

Sigui com sigui, la dona lesbiana sola presenta dos elements de transgressió social molt importants: no és necessària la figura masculina per formar família i no són necessàries les figures del pare i la mare per assumir la cura dels fills/es.

Diferents autors i des de diferents camps afirmen que l'aparició de la maternitat en dones lesbianes reclama una nova definició de família i posa en qüestió que els llaços familiars siguin només per sang: "Frente a una cultura social que enfatiza las características estructurales de la familia, la emergencia del discurso de la familias lésbicas y gays reclama una definición de la familia que no se asiente únicamente en las relaciones establecidas a partir del matrimonio y la filiación, obligando a la revisión de la ideología normativa del parentesco. Lo que la ideología del parentesco lésbico-gay rechaza es la naturalización de los lazos familiares poniendo en ecuación la conexión biológica con el parentesco *per se*. Desde esta concepción del parentesco se entienden los lazos de sangre como socialmente negociados más que como biológicamente establecidos, y constituyentes sólo de una de las formas posibles de establecer relaciones familiares." (Herat i Koff/Donoso 2002: 172).

Espinosa ho expressa de la manera següent: "Las familias de lesbianas y gays, creadas a partir de la elección, se asientan en las emociones y los sentimientos, el amor, la solidaridad y el libre compromiso entre sus miembros con indiferenciación de los lazos biológicos y de amistad."

"Las relaciones y familias homosexuales son un ejemplo de la existencia de vínculos que no se ajustan al modelo de familia heterosexual que legitima el parentesco, ya que, en este tipo de familias, las lesbianas y gays pueden tener o no vínculos biológicos al conformar sus relaciones de parentesco dentro de una familia de elección." (Espinosa 2007: 20).

De tota manera, també és veritat que moltes dones soles lesbianes i sobretot moltes parelles de lesbianes acudeixen a les tècniques de reproducció assistida perquè si busquen part d'aquesta

vinculació biològica, ara bé els desitjos de maternitat no es fonamenten en la genètica de la mateixa manera que en les dones i parelles heterosexuales.

Viñuales diu: "Otra característica es la elección como principio organizador de un entremado de relaciones que, al estar basadas en la solidaridad económica, afectiva y asistencial entre todos sus miembros, cuestiona determinadas actitudes pensadas como intrínsecas en toda relación de parantesco." (Viñuales 2006).

Des de la societat i, especialment, des dels sectors més conservadors s'anuncia que el fet de ser fill/a de mares lesbianes, mare lesbiana o de persones amb qui no es té un lligam biològic pot portar conseqüències nefastes pel desenvolupament psicològic de l'infant. Els arguments en contra que les parelles de dones lesbianes o que les dones lesbianes soles tinguin fills/es són de diversa índole: motius religiosos que només accepten el matrimoni i la maternitat i la paternitat en parelles heterosexuales; la consideració que l'homosexualitat és una degeneració o malaltia i que, per tant, les persones que es troben en aquesta situació no és adequat que tinguin fills/es; l'acceptació de l'homosexualitat com a orientació legítima i saludable, però no pas que els homosexuals gaudeixin de drets com el matrimoni, tenir fills/es, etc., i un últim argument es la consideració com a perillosa o inadequada de la possibilitat de la criança i l'educació de nens i nenes per part de parelles homosexuals: des de la psicoanàlisi s'ha destacat que els infants crescuts en aquest tipus de famílies tindran problemes en la identitat sexual i en el seu desenvolupament general (López 2006).

... també la gent que bueno, en un moment donat planteja que el fet de que la teva criatura no tingui pare, és una opció egoista per part teva, perquè l'estàs privant del fet de que pugui tenir un pare.

Ho he sentit a la ràdio, que si, que hi ha un sector ultraconservador que tenen por de l'el·lipsi de la figura paterna...

(AURORA.2)

Pel fet de ser cap de família, d'una família monomarental, pues igual... no t'ho sabria dir, no t'ho sabria dir, eh...directament no, potser és com molt sibil·lí, és molt sibil·lí. Sibil·lí en el sentit de per exemple que acaba passant molt en aquesta societat, que la figura del pare, és una figura molt important, i això en ambients acadèmics, en ambients tertulians de la ràdio i tal... i llavors, pràcticament acaben dient que tu seràs la culpable de que aquesta criatura tingui un desequilibri emocional el dia de demà, perquè no té pare, no? perquè tu ho has triat això,

no? llavors, jo això m'ho prenc com una discriminació cap a les dones o tant pel fet de voler ser mare... (AURORA.2).

Des de la psicologia, partint d'una perspectiva psicoanalista, i des del feminisme s'han aixecat veus contràries, que posen en dubte que el nens i nenes no puguin tenir un bon desenvolupament amb persones que no tenen lligams biològics i que es declaren homosexuals. S'apunta que sempre, al llarg de la història, han existit famílies on la figura masculina i femenina no sempre han estat presents i que les persones encarregades de la criança dels infants no sempre han tingut uns lligams biològics: "Les posicions més conservadores defensen que l'única opció possible és la unió d'un pare i una mare biològics, els comportaments dels quals no qüestiona ningú pel fet de ser conseqüència d'una llei natural, mentre que els pares i les mares socials són sotmesos a proves dures per demostrar la seva idoneïtat com a tals. Quant a les parelles homosexuals o lesbianes, aquesta qüestió encara s'agreuja més per la mentalitat conservadora, que profetitza catàstrofes psico-socials, que també anuncien per les famílies en què només hi ha la mare per ocupar-se dels fills. Els defensors d'aquesta idea obliden que sempre hi ha hagut mares solteres o abandonades pel seu marit, i en aquests casos ningú ha donat mai el crit d'alarma. El que sembla que s'ha convertit en un escàndol per un pensament conservador i naturalista és que una família monoparental ho sigui per la tria de la dona mateixa o que una parella de lesbianes decideixi tenir fills per inseminació artificial, opció en la qual es prescindeix de la presència del pare conegut per la família." (Truzzoli 2008).

Des de la psicologia, i concretament des de la psicoanàlisi, s'ha generat tota una explicació sobre la psique i el comportament humà en què es determina com la figura paterna o materna tenen un paper de gran importància en el desenvolupament de la personalitat. Segons la psicoanàlisi, el pare regula alguna cosa dintre de la lògica que mou sentiments inconscients, organitza d'alguna manera la subjectivitat, permet que la persona tingui la seva pròpia subjectivitat, desitjos propis, una obertura al món i als interessos, i permet la separació de la figura materna.

Truzzoli afirma que la suposició que el pare és l'única figura que pot fer de separador del vincle fagocitador entre la mare i els fills no és certa i que el més important és que la mare mostri una certa independència dels fills/es. Segons aquesta autora, la separació amb la mare serà possible si aquesta mostra que té interessos més enllà d'ells i que, per tant, els fills i les filles han de sentir que el que la seva mare vol no els correspon a ells ni se'ls demana." (Truzzoli 2008: 16).

D'altra banda, la mateixa autora planteja que no sempre,

històricament, ha estat present la figura del pare; i que, a més a més, l'existència d'una figura paterna no era sempre igual al fet que fos una figura representativa. Per tant, el cas de dones lesbianes soles assumint la criança dels seus fills/es no difereix gaire dels casos comentats, i, respecte a la parella de mares lesbianes, la gran diferència és que les mares expressen un desig entre elles: "En otras palabras, ¿quién asegura que la pareja que parece heterosexual realmente lo sea? Conocemos muchos casos de familias tradicionales donde ser una mujer respetable era ser frígida con el hombre, 'soportar' las ganas de sexo del marido. En esos casos, soportarlas era el precio para tener hijos, hijos que eran criados por la madre y una tía, o la madre y la abuela materna, con una total ausencia del padre como figura representativa a la que se diera un lugar importante. Esos casos no difieren subjetivamente hablando de los casos de parejas lesbianas que crían hijos juntas y sí difieren, con cierta ventaja para las lesbianas, en que éstas ponen en juego un deseo hacia la compañera, mientras que, en los casos mencionados más arriba, estamos en presencia de una heterosexualidad mal establecida o insuficiente o falsa." (Truzzoli 2003:109). Truzzoli en els seus escrits també diu que la figura del pare i la funcionalitat encomanada a nivell social només ha estat present en la família burgesa i que, per tant, no ha estat una idea tan estesa: "En un artículo muy interesante de Susana Narotsky titulado 'El marido, el hermano y la mujer de la madre: algunas figuras del padre', publicado por Silvia Tubert (ed), en 'Figuras del padre' nos advierte: 'El padre (como marido de la madre) puede entenderse sólo en el contexto de la burguesía occidental del siglo XIX. Más allá se convierte en una extrapolación más o menos arriesgada.'" (Truzzoli 2003).

Les entrevistades també mostren els seus interrogants i consideracions sobre la necessitat de la figura del pare:

Aquest també ha sigut un tema de conversa amb amics, de si una mare pot atendre realment totes les necessitats de la filla, perquè hi ha gent que pensa que una mare fa de mare i un pare fa de pare i, per tant, que a la nena li faltaria alguna cosa perquè li faltaria el paper del pare, jo això no ho acabo d'entendre, no sé quin és aquest paper de pare, si de cas el que li ha faltat és dos punts de referència, suposo que per educar una criatura és millor que hi hagi dos punts de referència que no pas un...(GINA).

Ell ho viu bé, però de tant en tant diu "veus com ens aniria bé tenir un papa". L'altre dia per exemple, hi havia una reunió i li havia de portar a ell a música, i "mira M. no puc anar a la reunió de colònies perquè tu has d'anar a música" " no... és més

important (perquè ell no volia anar a música), és més important que vagis a la reunió, no sé què... mira, el D. el seu papa se'n va a la reunió i la mama li porta en ell a música" dic "Ja M. però no hi ha papa" i li dic, que... és un cas d'un papa que no ens agrada molt,: ¿y si te toca un papa como este?" perquè clar, no tots els papes són iguals, no?.... (AURORA.2).

Alguns investigadors anuncien la importància que tant en famílies de dones soles com de parelles de lesbianes es faci present l'existència d'una figura masculina. Aquests homes no és necessari que formin part de l'entramat familiar, perquè els nens i nenes en la seva vida quotidiana poden trobar referents masculins (Herat, Koff/Donoso 2002: 179).

D'altra banda, des de posicions conservadores també s'afirma que l'orientació sexual de la mare influirà, clarament, en les eleccions sexuals dels fills/es i que aquests tindran una identitat de gènere poc clara o impròpia.

Golomback ens explica que el primer psicòleg que va investigar els processos que determinen el desenvolupament de les conductes femenines i masculines va ser Sigmund Freud. Aquest autor va afirmar que la identitat masculina del nen depèn de la resolució exitosa del complex d'Èdip cap als 5 anys d'edat. Per resoldre aquest desig cap a la mare i de por cap al pare, el nen abandona l'amor sexual per la mare i s'identifica amb el pare. Per tant, els nens superen l'angoixa de castració en el moment que l'admiren i s'hi identifiquen. Freud creia que les nenes també s'enamoraven sexualment de les mares, però va argumentar que la identitat femenina està determinada per l'enveja fàl·lica. Quan les nenes descobreixen que no tenen penis creuen que han estat castrades, i, com que la mare tampoc no té penis, és a ella a qui l'hi retreuen. Aleshores, les nenes fan del pare l'objecte del seu amor, perquè ell té el penis que desitgen. El desig de penis esdevé en les nenes desig de penetració, i aleshores tornen a identificar-se amb les mares i adopten un rol femení (Golomback 2006: 95).

La mateixa autora explica que, segons Freud, la classe de relacions que els infants tenen amb els pares influeix en les seves experiències en el període edípic. Segons Freud, la combinació d'una mare dominadora i un pare feble contribueix a fer que els nens tinguin una conducta menys masculina en la infantesa i una orientació homosexual en la vida adulta. Al seu torn, hi ha la creença que la conducta menys femenina i una orientació sexual lesbiana són el resultat d'una relació hostil i temerosa amb la mare (Golomback 2006: 97). Però el mateix Freud posa en dubte la seva teoria, sobretot pel que fa a l'orientació sexual de la nena, en els seus últims anys. A més a

més, Freud s'oblida de considerar com es conforma psicològicament l'infant quan és tan sols una mare la figura educativa, de criança i referent pel nen/a.

Golomboc anuncia que la identitat de gènere, la conducta de rol sexual o l'orientació sexual dependrà de la perspectiva com entenguem les causes de l'homosexualitat; la psicoanàlisi és una perspectiva possible: "(...) Aquells que privilegien explicacions biològiques no preveuran que l'experiència de créixer en una família lesbiana hagi de ser determinant pel nen, tot i que puguin contemplar un efecte transmès genèticament. Els teòrics psicoanalítics, d'altra banda, en subratllar la importància dels pares heterossexuals per una resolució exitosa del complex d'Èdip preveuran que els nens siguin menys masculins i les nenes menys femenines en la seva identitat i la seva conducta. Una orientació lesbiana o gai es considerarà molt probable en els nens que tinguin una relació estreta amb la mare lesbiana i en les nenes que hi tinguin una relació hostil. Els psicòlegs socials responen que depèn de si les mares lesbaines tracten els seus fills de manera diferent de com ho fan les mares heterossexuals i de la mesura en què els fills estiguin exposats a esterotips no tradicionals dels rols masculí o femení". (Golomboc 2006).

Evidentment, des de diferents camps han sorgit veus contra el fet que les maternitats lèsbiques condicionin la tendència sexual dels infants apel·lant que la majoria d'homosexuals són fills de parelles heterossexuals: "(...) El desarrollo de la orientación sexual no es una simple imitación de uno de los progenitores: la mayoría de los homosexuales ha crecido en el seno de familias heterossexuales." (Herat i Koff/Donoso 200: 177).

D'altra banda, sembla que els nens i nenes creixen amb més llibertat a l'hora de decidir i escollir la seva opció sexual i tenen menys prejudicis entorn aquesta temàtica: "Las y los hijos crecen con muchos menos prejuicios sobre los roles sociales predeterminados, son más libres de elegir lo que desean y asumen su sexualidad no sólo con responsabilidad, sino con libertad" (Espinosa 2006).

Però les teories més conservadores no tan sols pensen que el fet de ser fill/a de mare lesbiana determinarà l'orientació sexual, sinó que condicionarà el desenvolupament de l'infant.

Molts estudis han demostrat que aquesta anàlisi no és certa i no es compleix en la majoria de casos. En referència a un estudi fet per la comunitat de Madrid a fills de pares i mares homosexuals, Truzzoli diu: "Se encontraron con niños brillantes en sus rendimientos escolares y no pudieron constatar ningún signo llamativamente perturbador; es decir, no más que el que pudiera encontrarse comparativamente con niños/as criados por parejas heterossexuales." (Truzzoli 2003).

De fet crec, bueno crec no, ho sé, quan s'han intentat fer en aquest país estudis universitaris, que crec que els van fer a la Universitat de Sevilla sobre les diferències entre nens que havien crescut en famílies homoparentals o homosexuals i heterossexuals, no hi havien diferències importants i en tot cas eren positives pel que fa als homosexuals. Eren nens que tenien més hores amb la seva família, que estaven més equilibrats, millor rendiment escolar i, una cosa molt curiosa, que no tenien problemes de gènere, no tenien diferències de gènere pel que fa a rols i funcions i per això et dic que penso que això és fruit de les famílies homosexuals, i sí ara penso en el paper que hauria de tenir un pare, doncs penso que hauria de ser precisament el no marcar una diferència de papers sinó assumir una responsabilitat conjunta.... (PAULA).

Truzzoli també creu que els pares homosexuals i les lesbianes que adopten nens o els conceben tenen un desig molt important per la paternitat i la maternitat i, a més a més, han de superar moltes dificultats per tenir i criar fills i reconeixen-los com a propis. En canvi, la concepció natural en l'heterosexualitat no sempre suposa un desig de parentalitat, perquè pot ser el resultat d'un accident. (Truzzoli 2008).

5.2 Alguns interrogants i qüestions de les mares lesbianes

Les mateixes opinions socials, i en alguns casos conservadores, per part de la societat provoquen que la maternitat lèsbica declarada obri diferents interrogants: l'eventual orientació sexual dels fills/es, la falta d'un rol masculí, el fet que els fills/es formaran part d'una família estigmatitzada i el grau d'acceptació social de la família i l'entorn d'aquesta situació.

D'altra banda, si la legislació no reconeix o accepta la maternitat o paternitat en parelles homosexuals o el fet que només serà una la mare biològica, això planteja altres qüestions: quina de les dues serà la mare biològica/adoptiva, com garantir els drets de la mare no biològica o no adoptiva, com es relacionarà cada una d'elles amb la criatura, com es repartiran els rols respecte els nens, etc. (Rafkin/María Ángeles Ruíz 2005:16).

Aquestes problemàtiques que es plantegen en les parelles de mares lesbianes no es fan tan patents en la mares soles lesbianes, ja que ni tenen per què declarar la seva tendència sexual ni han de compartir la maternitat. Els temes de preocupació de la mare soltera

lesbiana són semblants als de qualsevol mare heterosexual (Lewin 1994). Alguns dels temes de preocupació són com i quan explicar al fill/a l'absència de pare biològic i si s'ha mantenir en secret la seva tendència sexual davant de l'entorn social i familiar i davant dels seus fills/es. De la mateixa forma, quan el "secret" és que el fill/a ha estat concebut a través d'una tècnica de reproducció assistida, la solteria simplifica l'explicació, ja que com ja hem vist aquesta qüestió resulta molt més problemàtica en les parelles.

La decisió de no tenir un fill/a sense negociar-ho amb la parella permet presentar-se davant de la societat com a mare soltera, i també eludeix els problemes legals i els problemes de relació amb les famílies respectives (Viñuales 2006:169).

I evidentment, com ja dèiem, la maternitat en solitari de les dones lesbianes porta a problemàtiques molt semblants a les que tenen les parelles de mare heterosexual: "Algunas lesbianas han preferido transformarse en madres sin compañía de una pareja. Otras se encuentran en una situación de madres solteras debido a la muerte de la pareja o de la separación. Las madres únicas enfrentan enormes responsabilidades para criar a sus hijos ellas solas. Tan vastas e interminables son estas responsabilidades, que la mamá única puede sentir que no le queda tiempo para ella misma. Entre ir a trabajar, ocuparse de quién cuidará al niño, las comidas, la limpieza, llevar al niño a las distintas actividades, controlar las tareas escolares, leerle cuentos, y el resto, probablemente siente que el día no tiene cantidad de horas suficientes. ¿Le será posible todavía pensar en cómo hacerse algún tiempo para ella misma?" (Johnson i O'Connor 2005).

Però, en alguns casos, també es remarquen alguns avantatges de la maternitat en solitari: "La mayoría de las madres lesbianas solteras encuentran ventajas y desventajas en ser madre única. Disfrutan del hecho de no tener que discutir con otra persona acerca de las decisiones sobre la crianza, pero, al mismo tiempo, extrañan una pareja con quien compartir el trabajo que conlleva un hijo." (Johnson i O'Connor 2005: 56).

Y yo en lo de la crianza, hablando con mis amigas, creo que tengo una ventaja, porque yo al menos no tengo que pelearme con nadie. Porque es una cosa tan delicada, que genera tantas discusiones... yo al menos si me equivoco luego me lo digo a mi misma:"... mira te has equivocado..." y ya ésta. Pero los demás cuando tienen dos maneras diferentes, que suele ser, dos maneras diferentes de entender cómo tener una criatura es una bomba. De eso me he librado al menos, de eso y de las separaciones con mal rollo con niños en medio, que también es de lo peor que se me ocurre que te puede pasar. Y que lo mío

no es fácil ¿eh?, para nada, tampoco es que sea la alternativa, yo no le recomendaría a nadie:”... lo mejor si quieres tener un hijo es que sea sola...”.No, yo creo que lo mejor es tenerlo en pareja pero vigilando muy bien cuál es la pareja, porque en fin... (AURORA).

5.3 La revelació de la maternitat i del lesbainisme

En moltes ocasions el fet de la maternitat en la parella de dones lesbianes significa la necessitat de revelació del lesbianisme davant la família i l'entorn social:

Les mares que elegixen per acord comú amb una altra dona ser mares; experimenten aquesta decisió com vinculada a la revelació de la identitat de la seva família. Les raons que les porten a la revelació són varies: les tasques importants a realitzar, la cura del fill/a, així com els possibles problemes que es poden derivar per la mort d'una d'elles les obliga a plantejar-se el futur d'aquesta relació de manera diferent i, en conseqüència, les obliga a la planificació de les relacions. Per altres, la salut mental dels seus fills pot veure's compromesa per l'absència de família i també es tem que la falta de família pugui provocar als seus fills/es una situació de discriminació respecte els altres nens/es. (Viñuales 2006).

La mateixa autora diu que el fet maternal ajuda a un canvi d'actitud que sembla participar d'un conjunt simbòlic més ampli que considera la filiació com una continuïtat del parantesc que s'imposa els prejudicis i facilita l'acceptació social; “por mucho que piensen que su hija es lesbiana ven a este niño como hijo de su hija, es decir a pesar de todo, es su nieto” (Viñuales 2006)

Donoso, contràriament, destaca que la maternitat imposa tensió en les relacions familiars. És en aquest àmbit que es produeixen els primers qüestionaments respecte la idoneïtat de la maternitat: la por a l'estigma, la possible homosexualitat dels nens, la falta de padre...El propi fet de la maternitat es presenta en la família com una esperança de que el lesbianisme és curable, ja que es creu que si fos lesbiana de veritat no voldria ser mare. Aquesta autora mateixa planteja que en moltes ocasions les famílies opinen sobre l'educació i cura dels fills/es: “Algunas madres padecen las intromisiones de algunos familiares que intentan gestionar la vida de los niños: “como si ser lesbiana me quitara autoridad moral para decidir sobre la vida de mi hijo” y la de otras que mantienen una actitud moralizadora: “habéis envuelto a un niño inocente en una familia marcada por el estigma”, que parece deslegitimarlas como madres. (Donoso)

A la vegada, la mateixa autora observa que *algunes lesbianes també poden viure el suport de la família com si fos una qüestió moral: "Algunas mujeres, en tanto que perciben este soporte de la familia como una carga prefieren rechazarlo: "no puedo soportar pensar que lo hacen por pena".* (Donoso)

El fet que sigui per adopció o per inseminació també condiciona el grau d'acceptació de la maternitat: "Mientras que una adopción es, a los ojos de muchas familias, más deseable, ya que "dentro de lo malo implica un acto bueno" y se intuye un impacto menor en las relaciones, la inseminación puede añadir conflictividad a la maternidad, ya que "se está jugando con la naturaleza" y con lo que es "moralmente correcto".(Donoso).

Moltes mares lesbianes no troben l'acceptació familiar i tendeixen a construir les seves pròpies famílies a part de les d'origen; normalment en aquestes famílies apareixen uns llaços de lleialtat i solidaritat molt importants (Espinosa)

Respecte les mares soles lesbianes també pot existir un cert rebuig a la maternitat per part de la família degut al lesbianisme ; però també el fet d'haver escollit ser mares soles si és el cas.

Per ser dona no. Per ser cap de família monomarental, sí clar, no ho havia pensat mai en termes de discriminació, però clar, de fet sí, perquè com que a més en el meu cas va ser voluntari, perquè jo ho vaig voler... es allò de ahahah. A mi m'han arribat a dir: "t'ho haguessis pensat, no?" i això és molt dur, perquè jo no me'n penedeixo en absolut d'haver-ho decidit i penso que la gent què s'ho troba per adversitat clar... (PAULA).

Els pares eren d'una generació..., que eren molt grans, ara ja són morts, jo vaig néixer que ell tenia 44 i 40 anys la meua mare, els hi va costar d'entendre i d'acceptar. El què passa que tot i que inicialment quan els hi vaig dir, ja abans els hi deia jo faré això, faré allò, i ells "no, no ho facis, no ho facis"; quan finalment els hi vaig dir estic embarassada la reacció, sobre tot d'ell, va ser de dir "t'has equivocat, t'has equivocat, fas mal fet", però de seguida es van estovar, a la que la van tenir la néta, ja està. A tot se li va donar la volta i, a més a més, a casa meua jo sempre he respirat el que tu facis ben fet està, o sigui, encara que no m'agradi i encara que no ho entengui, encara que em costi de pai... (GINA).

Altres autors consideren que aquesta revelació no es fa tant necessària en les mares soles lesbianes i destaquen inconvenients

també d'aquesta falta de declaració: "Las madres lesbianas únicas o solteras están en una situación diferente de las que viven en pareja. A menos que se propongan difundir su lesbianismo, estas madres, generalmente, serán consideradas heterosexuales por los demás. Esto puede resultar una ventaja, en el sentido de que el hijo no será estigmatizado como hijo de lesbiana. No hará falta ninguna presentación incómoda en las reuniones de padres, ni el parque. Al mismo tiempo, puede constituir una desventaja, ya que se te supone alguien que no eres. Tendrán que desvivirse para conseguir que las demás sepan quién eres, cosa que no les ocurre a las mujeres que están con pareja".

Tal vez sí me siento discriminada por ser lesbiana en lo referente a la maternidad, pero indirectamente. Porque hay situaciones en que yo directamente no comento mi sexualidad. Y entonces creo que aquí hay una discriminación porque si mi intuición es de no comentarlo debe ser por protegerme de algo. Yo tengo unas amigas en Madrid que son pareja y ellas después de lo que hice yo se animaron y encontraron un donante e hicieron lo mismo, y para ellos es muy diferente porque ellas van de pareja, son dos mamás. Y en esto tienes que enfrentarte constantemente a toda la sociedad, empezando en el cole, en el autobús..., porque todo el mundo no entienden que esta niña tiene dos madres, con lo cual, aunque no lo expliques, se sabe. Y claro, yo no sé que piensa la gente de mi situación porque yo vivo con una mujer ahora mismo, no saben si somos lesbianas, si somos pareja, pero esta mujer me ayuda mucho con mi hija y va a buscarla en el cole y entonces yo no sé que piensan. Yo he hecho algún artículo, había un artículo en el periódico que me pidieron que escribiera y, entonces, en este artículo sí que hablé de mi sexualidad, pero en muchas circunstancias no digo nada. Con lo cual, yo creo que sí que hay discriminación, pero prefiero no llevar la lucha a mi vida cotidiana... (ELISABET).

En la família de dona sola lesbiana i de parelles lesbianes apareix amb gran importància el suport de la xarxa d'amics/gues: "Con otras redes de soporte, las relaciones en la red de amigos se han consolidado a lo largo del ciclo vital y familiar, participando en los acontecimientos más significativos. En el marco de las relaciones de amistad muchas lesbianas encuentran el primer ámbito en el que su identidad, sus relaciones íntimas y sus familias son reconocidas. En ausencia de reconocimiento social y legal, este acto tiene un alto contenido simbólico". (Donoso pàg 199)

"En opinión de Weston (1991), la verdadera noción de parantesco gay reclama que se puede tener familia sin recurrir al matrimonio o a la filiación. (...). Según esta autora, las familias gays establecen notables diferencias con el mundo heterosexual. Una primera característica son sus límites fluidos: a diferencia de las parejas heterosexuales entre las que se establecen claras diferencias entre familia y amistad, las familias gays incluyen amigas y ex amantes junto a parejas e hijos en un mismo dominio." (Viñuales). I tal com s'ha argumentat anteriorment, els caps de família monoparental tendeixen a desenvolupar sòlides xarxes socials, així que la mare lesbiana sola, sembla que té en el seu entorn més pròxim una ajuda fonamental.

Donoso (200) remarca que els amics i de manera privilegiada les amigues lesbianes participen de la mateixa realitat el que incrementa una sensació de seguretat i d'acompanyament.

Moltes vegades, els amics prenen molta importància pel què fa la vida dels nens/es: *"Miembros de esta red de amigos pueden asumir papeles relevantes en la vida de los niños. Es en este ámbito donde muchas madres escogen los padrinos y madrinas de los niños donde se designan tutores en caso de fallecimiento de ambas madres. Es igualmente común que los niños identifiquen como tíos y tías a la(o)s amiga(o)s más íntimos de sus madres"*.

Algunes de les entrevistades expliquen la importància de compartir la vivència de la maternitat amb dones que viuen situacions similars:

Quan em vaig quedar embarassada una amiga meva em va dir, et presentaré una amiga que tinc que està en una situació molt semblant a la teva, ella no era lesbiana o no era bisexual i ens vam fer amigues, ens vam entendre fàcilment. A ella li va passar el mateix, es va fer gran, no tenia parella i volia tenir una criatura, pues sí que ens vam fer amigues i amb aquesta noia, pues, en comú ... Després, ara ja no en som tant d'amigues perquè cadascú era diferent però teníem en comú una cosa, aquestes ganes, aquesta capacitat de dir: si això és el que vull, encara que costi ho he d'aconseguir. Ser persones amb empena, potser.... (GINA).

Donoso remarca que la maternitat transcendeix de lo privat i afecta a altres àmbits de les relacions socials: *"A pesar de la ambivalencia con que muchas madres lesbianas afrontan la visibilización de sus modelos de familia, el incremento de la vida social de los niños implica la toma de opciones continuas: mantener la privacidad de la relación, abrirse al conjunto de la sociedad como una familia lésbica, identificar la familia como monoparental..."* (Donoso pàg 202). Donoso

ressalta importància d'una visibilitat social de la maternitat: *"Como un pez que se muerde la cola, para muchas mujeres la invisibilidad minimiza el impacto de la discriminación social en sus vidas, pero a su vez, esta invisibilidad, está en el origen de la falta de un reconocimiento social que limita sus opciones y el acceso a derechos asociados a la visibilidad"*.

Diferents autors apunten la importància d'un recolzament social a les famílies monomarentals. El fet de ser mare sola implica, correntment, la necessitat de recolzament familiar per tal de dur a terme les tasques en relació a la criança i l'educació dels fills/es.

"La antropóloga americana tras realizar diversos estudios comparativos entre madres solteras lesbianas y madres solteras heterosexuales, concluye que tanto unas como otras perciben la familia, en particular a sus padres, como la más fiable fuente de recursos y como la más apropiada cuando surgen dificultades". (Lewin 1993:)

"Los progenitores únicos no tienen descanso; nadie que alivie sus preocupaciones, ni que los ayude con la rutina diaria de los niños. Por otro lado, las madres únicas mantienen una relación intensa con sus hijos y no tienen que discutir con la pareja, que podría querer hacer las cosas de un modo diferente. Las madres solteras necesitan tanto apoyo como cualquier otra persona. En tanto no tienen una pareja que se los provea, pueden recurrir a los amigos y a la familia, para que desempeñen el papel de caja de resonancia. Es muy importante que las madres solteras cuenten con este apoyo, y también con tiempo para ellas mismas".

Respecte la revelació del lesbianisme els seus fills/es es remarca que intenten transmetre que són nens molt desitjats i buscats, i que les seves famílies són diferents, però positives. Però Donoso remarca: *"Para algunas madres la revelación de su homosexualidad a sus hijos está marcada por el temor a que éstos las rechacen o les tengan menos afecto y respeto como madres; temor a que signifique problemas emocionales para los niños o no sepan enfrentar el estigma"*.

Para proteger a sus hijos de posibles informaciones dañinas algunas madres optan por ocultarles su lesbianismo, llevando una *"doble vida"* como madres y como lesbianas." (Donoso).

Aquí l'exemple d'una dona que es va afirmar lesbiana davant a la seva filla.

Bé, només potser va ser això el que va retrassar el fet de saber que la seva mare té relacions sentimentals també, perquè a vegades em deia: "em fa pena que estiguis sola, que no tinguis un nòvio" i jo li deia: "no pateixis que tinc una nòvia". A més a més, ella era mestra de la seva escola. La que venia per aquí a

casa quan ella era més gran i ja podia haver tingut les antenes posades, ja no era la mestra de la seva escola, i jo pensava, bueno, si no ho sap millor, però hi va haver un dia que ho va saber, però bueno, i què?. No sé, al revés, jo penso que aquest tema, el que fa és que un fill o una filla d'una mare lesbiana és més obert de mires que el fill d'una família convencional, perquè la Mar sempre ha dit: "si jo sento que critiquen un nen que és efeminat... (GINA).

5.4 Informadores clau: professionals i entitats

a) Professionals

Claudia Truzzoli comença a estudiar psicologia l'any 1969 a la Universitat de la Plata a Argentina. Ben aviat va començar a exercir com a psicòloga psicoanalista; tot i que es preocupar per conèixer altres línies d'intervenció en psicologia. Interessada en els estudis americans d'EE.UU. sobre gais i lesbianes i amb una experiència clínica de més de vint-i-cinc anys. És vocal de junta de la Secció Professional de Psicologia de la Dona, pertany al departament de Formació i dirigeix el grup de treball sobre sexualitat al col·legi de Psicòlegs de Catalunya. També participa en el grup contra la violència cap a les dones. Ha participat en diferents mitjans de comunicació. Sempre ha estat lligada al moviment feminista. La seva línia de treball és un intercanvi entre les teòriques feministes i el psicoanàlisi.

Ha dut un projecte d'investigació amb l'Institut Català de la Dona.

Surgimiento de la idea de maternidad lésbica

Mira yo creo que los deseos que aparecen nunca están del todo exentos de una... de un cierto apoyo, de una cobertura especial, no? En los años 60, por ejemplo y en Argentina, ser lesbiana era un acto criminal, punible con cárcel. Entonces claro imagínate en esas condiciones que una lesbiana se plantea ser madre, porque reconocida como se plantea ser madre? Ni siquiera podía ser reconocida como lesbiana. Cuando yo llegué aquí, en el año 67, me encontré con un feminismo demasiado radical que echaba un poco para atrás; se oían frases como: "las mujeres debemos de negarnos a la penetración vaginal porque eso fomenta la dependencia con los hombres." A mí me pareció, a mí personalmente me resultó bastante chocante, cosa que hizo que yo volviera muy pocas veces a conectar con esos

grupos y me pasé bastantes años hasta que después vi que las cosas, que había otro tipo de feminismo que contemplaba más matices. Porque si a una mujer le gusta, porque se va a negar? O sea es una imposición, se peleaban contra el patriarcado; pero estaban haciendo unas tiranías con respecto a ciertos aspectos que estaban promoviendo que me parecían muy opresoras para muchas mujeres, o sea si a muchas mujeres les gusta porque no?

En relación a la maternidad imagínate estos grupos, en esa época, estoy hablando de los años 70 casi 80, ni se planteaba. Creo que es a partir que han empezado a coger fuerza ciertos movimientos gays, lesbianas y transexuales. Hay como un consenso social, hay otra... se los ve de otra manera, se los trata de otra manera, todos estos grupos merecen una consideración social, una aceptación incluso mucho más amplia incluso que la que existía en otras épocas, incluso ahora hasta se pueden casar. Entonces yo creo que a partir de estos cambios la idea de ser madre, o incluso madres solas, o incluso madres lesbianas ya se acepta muchísimo. Des del momento en que han aparecido en el País, me acuerdo de haber leído un artículo en una ocasión donde decía que: "muchas mujeres que quieren tener hijos; pero no quieren tener marido, sean lesbianas o no". Bueno este tipo, creo que también esta muy acorde con los cambios en la situación social de las mujeres en relación al mundo, como se insertan laboralmente, las ambiciones que tienen, quieren desarrollar ciertas cuestiones que tienen que ver con un proyecto personal de vida y piensan y no sin demasiada razón que un marido les entorpece. Porque digamos, al menos las que yo trato aquí, me cuentan que sus maridos rivalizan mucho con ellas, que tiene que hacer muchos esfuerzos para disimular sus éxitos para que no se pongan malos o... y entonces hay muchas mujeres que ni lo intentan, quiero decir que prefieren ser madres y satisfacer un deseo maternal, pero no quieren complicaciones adicionales.

La maternidad lésbica como reproductora de un modelo heterosexual

Es importante investigar como surgió el deseo en ella de maternidad. Por ejemplo hay mujeres que te podrían decir: "yo siempre quise tener hijos de joven, aunque fuera joven".

Bueno por eso te digo que es muy difícil saberlo si no escuchas hablar a la mujer que te lo dice, no? Por ejemplo, hay mujeres que te dicen que han querido ser madres desde muy jovencitas, porque querían... como si eso fuera una reafirmación de que son mujeres, no? Pero yo creo que sí que hay una confrontación, porque el hecho de que sientan que quieran ser madres para reafirmarse como mujeres,

eso da lugar a muchos embarazos adolescentes que no tiene otro sentido que este, otro sentido profundo que ese. Cuando en realidad después no saben que hacer con... no hay un deseo verdadero de cuidar, de educar, de proteger, que eso sería lo que le da fuerza a un deseo maternal de verdad, no? Y eso si que puede surgir espontáneamente, no como cosa impuesta por la cultura, si no que en un determinado momento de la vida bueno una mujer puede tener un gran deseo de cuidar, de... pero ese deseo de cuidar no necesariamente significa que tenga que vehiculizarse por la maternidad biológica. Puede vehiculizarse por la adopción o puede vehiculizarse con el establecimiento de vínculos, incluso de vínculos lesbianos, donde hay una diferencia de edad importante o implícita, explícita quiero decir, en donde una claramente es un referente maternal y la otra es un referente filiar para decirlo de alguna manera.

Hay una cosa que me gustaría agregar, que lo que sí es cultural, y eso es una gran falsedad existencial, es identificar la figura de la mujer o el ser mujer con el ser madre. Porque normalmente lo que no es extracultural es oprimir a través de la figura de la madre oprimir a la mujer que desea, que desea otra cosa que no tiene nada que ver con la maternidad. Todo ese erotismo que pueda estar vinculado a otra cosa parecida a como el ser madre no se lo permite o no es lícito culturalmente hablando. Y eso trae consecuencias bastante nefastas para el erotismo femenino.

Reproducción del modelo heterosexual familiar

Algunas parejas si que adoptan como roles estereotipados, donde se ve claramente que una desempeña el rol masculino y la otra un rol femenino, y en ese sentido casi si que se podría decir que reproducen de alguna manera los roles típicos de esa repartición de géneros diferentes. Una asume uno y la otra asume el otro, pero yo actualmente estoy viendo menos parejas así, o sea las parejas que se están estableciendo ahora, o al menos las que yo he conocido son más flexibles con respecto a los roles. No hay estereotipos tan establecidos ni tan marcados, como en otras épocas. Me refiero a que era mucho más típico que hubiera el tipo "buch fame" ahora no es tan así. Y con respecto a la madre que se encuentra sola lo tiene difícil porque tiene que asumir... primero lo tiene más difícil des del punto de vista económico porque normalmente es ella sola para afrontar todas las cargas familiares que tiene. Es difícil que tenga ayuda, a menos que tenga ayuda de su propia familia originaria, por lo menos no tiene la ayuda directa de la pareja, y también con respecto al mundo, es difícil afrontar la vida sola, con esos... sobretodo si esa

soledad ha sido producto de una elección. De una elección: “yo quiero ser madre sola”. Es más difícil porque normalmente se les disculpa, vamos a hablar des del pensamiento más conservador, se disculpa más una viuda que está sola con sus hijos, o una mujer que ha sido abandonada por una carbonada del marido que se fue con otra. Se disculpa más eso que una mujer que elige estar sola, ya es transgresora, ya es transgresora con lo que se espera del cumplimiento de normas que están establecidas y que se consideran casi como especulares, por mucho que ahora esto de especular no tiene mucha importancia a la hora de provocar cambios. Las mujeres solas lesbianas son transgresoras, pero yo creo que con un punto menos que una pareja homosexual. Que una mujer decida el ser madre sola no implica necesariamente un rechazo de la heterosexualidad. Mientras que en cambio una pareja lesbiana es doblemente transgresora, no solo no cumple con las normas sino que además dice que no le interesa la heterosexualidad.

Preocupaciones de las maternidades lésbicas

Yo creo que el miedo que aparece es recurrente porque es más bien frente a las dificultades sociales que por la dificultad de tener hijos. Por ejemplo en parejas que son bastante sólidas con el vínculo que tienen, no es un miedo a no ser capaces de sostener a este hijo esto no aparece. Es más yo casi te diría que en la heterosexualidad por ejemplo, el hecho de que una mujer quede embarazada no siempre responde a un deseo, puede ser un accidente: se rompe el preservativo, se olvidó de tomar el anticonceptivo, puede ser un accidente, no siempre es sinónimo de un deseo. Pero si dos lesbianas insisten en querer tener un hijo evidentemente que hay el deseo, y tienen que afrontar que existen un obstáculos. Normalmente a menos que le pidan a un amigo que insemine, que a veces sucede, la inseminación artificial ya supone un obstáculo importante, han tenido que atravesar todo un periodo, a veces ilegal. Quiero decir que cuando más obstáculos suceden más pruebas se dan de que este deseo es fuerte. Entonces no hay un miedo a no ser capaces de no tener a ese hijo, sino más bien una especie de miedo mezclado con un sentimiento de culpa. Del cómo, de que obstáculos va a enfrentar ese hijo cuando vaya al colegio, por ejemplo. O cuando se enfrente con un rechazo social o al menos con esa desconsideración. Ya no se si es rechazo pero si desconsideración social respecto a la sexualidad. Ahora, a mi me resulta bastante esperanzador ver que hay una asociación que les funciona como referente simbólico y de apoyo como la sociedad de familias gays y lesbianas y que hay hijos que hablan

de sus dos madres como una absoluta naturalidad, en el colegio: “Sí, porque mis dos mamás y tal...” y lo dicen delante de todo el mundo. Pero porque han tenido un referente simbólico, han hecho excursiones con estas familias, han visto otros niños que están en la misma situación; no es lo mismo que estar solo enfrente este hecho, con dos madres que no tiene otras referencias. Por eso me parece importante también que aparezca en el colegio... estén introduciendo cuentos con personajes que hablen de otros tipos de familias. Que ya no es lo mismo sentirse un bicho... una mosca blanca, por decirlo de algún modo, a sentir-se una mosca como otras moscas con alguna alita diferente. No es lo mismo. De hecho estos dos hermanos mayores han sentido mucho rechazo, les ha costado encajar el tema. En cambio veo al niño más pequeño que lo habla con mucha más naturalidad.

Vivencias de los hijos y hijas

Yo sin animo de... o sea yo cuando los escuchaba iba sin ningún animo prejuicioso. Porque esta pregunta ya implica un cierto prejuicio de que puede haber algo torcido, no? O algo que no va bien. Yo no iba con esa... o sea yo iba dispuesta a encontrarme con lo que me iba a encontrar, sin saber exactamente que, no? Y...

La vivencia es lo que a mi me interesa investigar principalmente porque hablar de consecuencias implica un posicionamiento. En cambio a mi me interesaba mucho la experiencia real vivida, por esto sí... la verdad que mayoritariamente no ha sido muy traumática, todos de alguna manera o casi todos, digamos, el momento más difícil ha sido al entrar al colegio por la reacción. Pero como muchos se han educado en colegios progresistas tampoco ha sido traumático eso, porque tenían profesores con esa mentalidad y donde no los hacían sentir distintos y tal. Pero de cara a su vida personal, bueno hay muchos que están casados, que tienen hijos, que tiene una carrera universitaria, que son artistas, que son creativos... O sea yo los he encontrado bastante brillantes, los que yo he visto. Muy inteligentes, de nivel de inteligencia muy alto, con un rendimiento profesional bueno, y con una vida personal bastante satisfactoria.

De momentos de rechazo social más bien el momento de entrar en el colegio, pero después pasado este primer momento bastante bien, en general.

La figura del padre

Este asunto del papel del padre es también una cuestión que hay que revisar, en el sentido que yo creo que lo que toda persona

necesita está en la cultura. Cualquier persona necesita tener algún referente de contacto con alguno de los dos sexos, pero es no quiere decir, no es sinónimo, de que tenga que haber un padre presente en la familia como pareja de la madre. Porque cuando se habla de la falta de padre se olvida que hay muchas mujeres abandonadas y que las han dejado embarazadas y se han pirado y ahí nadie levantaba la voz de alarma. Ni nadie decía: "Oh! Y la presencia del padre?". Y además la culpaban a ellas cuando el embarazo no se hace por generación espontánea. En estas familias, cuando falta un padre concreto de ese niño, en la familia, generalmente si que hay roles familiares en la familia que los ayudan. Siempre hay un tío paterno, un abuelo, un hermano, siempre hay algún referente masculino al que estos hijos tienden a buscar y si no lo hay también tienden a buscar esa figura de padre en sus contactos profesionales. Por ejemplo yo recuerdo a un chico que sufría de la falta de padre, ese muchacho buscaba y encontró referentes paternos por ejemplo en una empresa donde él trabaja, él adora a su jefe y no es gay. Quiero decir que siempre hay recursos muchos más plásticos en una persona de lo que la sociedad supone cuando te habla de cosas tan fijas y tan estereotipadas. Además en cuanto al papel del padre en la familia cuando esta, es un papel que está más promocionado nominalmente que en realidad el papel que cumple. ¿Por qué cuantos padres ausentes están en la familia? ¿Están y son ausentes?. Porque ni se enteran, ni se preocupan de los hijos. ¿Qué rol cumple un padre que funciona así?. Cuando se dice o se nos decía a nosotros, en la universidad en los años 70, más o menos, se nos decía que bueno que el papel del padre es impulsar el hijo al mundo. ¿Qué padre hace eso si se borran constantemente?. Si es la madre la que los lleva al colegio, la que discute con los profesores, la que va a las reuniones de familia, y a veces el padre ni aparece. Quiero decir yo creo que es más teórico que práctico lo que se dice del padre y que el papel fundamental que tendría que cumplir, sea un padre, sea algo que corte, es ese corte de una relación demasiado simbiótica entre la madre y el hijo.

Yo creo que me he encontrado muchas más consecuencias en los hijos de madres que asumen solas que en los hijos de madres lesbianas, me he encontrado cosas mucho más desestructuradas, mucho más... historias mucho más graves, más tristes, más difíciles, toscas. Por ejemplo recuerdo a un chico que cuando los padres se separaron, la madre, incluso la madre quiso asumir sola el embarazo de su segunda hija, o sea el del primero más o menos los primeros años lo había compartido con el marido, después se separó. Se separó de un tío que era alcohólico, se vuelve a enrollar con otro que es alcohólico, queda embarazada de la segunda hija con el otro que es

alcohólico, se va a tenerla sola porque no quería compartir con él la crianza. El tío se entera, la sigue... un infierno de vida. Y la vida de estos dos hermanos ha sido muy conflictiva, en el mayor porque la madre, como el divorcio era conflictivo se tiraban los trastos por la cabeza, entonces si el tío le tenía que pasar una manutención resulta que no se la pasaba y entonces cuando el chico necesitaba algo para el colegio entonces le decía: "No es que eso le corresponde al padre". El padre le decía: "No eso le corresponde a tu madre porque yo estoy sin trabajo". Y entre uno y otro la casa sin barrer. Porque claro este chico sufría mucho por eso, se sentía como una pelota de pimpón que no podía pedirle ni a uno ni a otro nada porque nunca tenía lo que necesitaba, a nivel de cosas concretas de colegio, de cosas que para los niños son importantes. A lo mejor un par de Adidas para un niño en un determinado momento es enormemente importante y como si fuera un drama no tenerlas. La hermana ha tenido que soportar la violencia de este hombre alcohólico que entraba y le daba hostias a su madre y incluso a ella misma siendo una niña. Y te habla con 18 años como si fuera una tía de 35 que lo tiene todo bien colocado o bien madurado y que se yo y que te dices: "Pobrecita el día que conecte con sus emociones, que le hace polvo". Casos así, he visto otra, de una chica que la madre le abandonó, era drogadicta, los padres eran drogadictos, la chica bulímica, anoréxica internada, bueno haciendo mil escándalos para llamar la atención... Yo no he visto eso a los hijos de parejas lesbianas.

Revelación de la maternidad

Si quieren esconderse tiene todo el derecho de esconderse. Quiero decir que hay un... de cara a la visibilidad lesbiana hay unas lesbianas que lo tiene más difícil que los hombres, porque de alguna manera socialmente parecía que los hombres tiene más recursos para defenderse. Y además tienen más oportunidades económicas, más contactos... o sea están más insertos en un mundo de solidaridad, de colaboraciones. Las lesbianas están más solas en este sentido, y lo que arriesgan es mucho porque no tienen cobertura, no tiene grandes apoyos, no tienen las mismas oportunidades... por mucho que hablen de la igualdad de condiciones. Eso es mentira no tienen igualdad de oportunidades que los gays, ni los mismos contactos, ni...

Reacciones del entorno ante la maternidad lésbica

Bueno tu piensa que una parte de los amigos, por ejemplo, una podría decir que Dios los cría y ellos se juntan, no? Quiero decir, si

una busca a sus amigos por afinidad y no por diferencias, no? Con lo cual es, bueno, puede a veces sorprender un poco puede... pero normalmente terminan aceptándolo. No es algo que genere ni sorpresa ni rechazo, y más cuando saben que hay muchas madres lesbianas ahora lo saben, antes no lo sabían pero ahora lo saben. Y con respecto a los padres y bueno cada padre... eso tendrías que hablarlo con la asociación de padres y madres de gays y lesbianas, esos te pueden informar mejor, como aceptan que sus hijos o sus hijas tengan hijos. Eso me parece que te lo contesten ellos, yo conozco más a los hijos.

El papel de las entidades i asociaciones

El papel de las asociaciones es importante cuando se asume la maternidad y la orientación lesbiana. No es lo mismo tener un respaldo que no tener-lo, o tener comprensión o una cobertura donde poder compartir con otros similares, experiencias de vida comunes, evidentemente claro que es importante. Y a nivel simbólico el hecho de que haya que se reconozcan estas parejas e incluso les permitan acceder a una cuestión legal, como es un matrimonio, que lo consideren un matrimonio, eso también tienen consecuencias a nivel de la herencia.

Vivencia de la expareja heterosexual ante el lesbianismo

Te puedo contestar es la actitud de los maridos, normalmente o generalmente en su mayoría, en los casos que he visto, las separaciones han sido con un acuerdo incluso algún caso son estos casos que te hacen pensar en lo compleja que es la sexualidad humana. Una de las hijas que yo entrevisté, bueno, me contó que el matrimonio de sus padres antes de separarse, su madre ya tenía una historia estable con una mujer y su padre lo sabía pero la dejaba, la dejaba tener esta historia porque él pensaba que se trataba solamente de una cuestión de sexo, como ellos dos no se llevaban bien sexualmente él pensaba que ella satisfacía su necesidad de sexo con esa mujer. Pero cuando se dio cuenta que no era solo eso, sino que además se había enamorado no lo pudo soportar. O sea, que su mujer se acostará con otra por una cuestión de sexo bueno, eso lo encajaba, pero que su mujer se acostará con otra y se enamorará eso no lo pudo encajar. Lo que no pudo encajar fue que se enamorará y allí se separó y fue un poco tenso y difícil.

Después hay otro que recuerdo que también era con un acuerdo pero los dos llevaban una existencia como bastante, bastante progre para la época, en la que fumaban porros cuando nadie fumaba

porros o casi nadie y en su casa entraban siempre tanto hombres, como hetero, como travestís incluso. O sea que tenían un ambiente muy como muy plástico y muy abierto, nada cerrado. Esos dos se separaron voluntariamente, tenían tres hijos que yo entrevisté después. Y los tres hijos se hablan estupendamente bien tanto de su padre como de su madre, los tiene como referentes importantes en su vida. Además, curiosamente, unos de los prejuicios que yo me di cuenta que realmente es un prejuicio es pensar que porque son hijos que han sido criados por madres lesbianas van a ser homosexuales, que mucha gente lo piensa. Sin embargo yo todos los que entrevisté son heterosexuales solo.

Vivencia de la maternidad lésbica en pareja y en solitario

La relación de cada mujer con su maternidad habría que investigarla y eso es muy personal. Es difícil de contestar de manera general. Existen madres que tienen un hijo para sentir que hacen pareja con ese hijo y hacen como una especie de vínculo simbiótico terrible, eso si que genera consecuencias bastante patológicas en el hijo. Y esto depende de la intensidad que tenga, bueno, pues puede desencadenar una psicosis, por ejemplo, en el hijo o no, depende de la intensidad que tenga en aferrarse a ese hijo. Quiero decir que no es la mismo un hijo como metáfora de otra cosa que un hijo como metonimia de algo de que a mi me falta y lo tapono con ese hijo, no es lo mismo. Cuando una mujer tiene un hijo, quiera tenerlo sola, pero tiene un deseo puesto en otra parte, ya sea porque tiene un hobby que la apasiona, una profesión que le encanta, no se, algo que la ilusione, que le es vital para ella realizar, que no depende para nada de su hijo en ese sentido, esta es una buena madre, no la otra. Pero normalmente nuestra cultura parece que fomenta que tu tienes que estar absolutamente dedicada a tus hijos y que si les falta eres mala madre. Y sin embargo en la clínica lo que se ve es que los hijos que la madre está constantemente encima les aplasta de alguna manera... se les hace mucho más difícil la vida que una madre más alegre digamos.

El otro día estuve visionando una película que se llama: Lejos del cielo, Demy More con una serie de amigas, ambientado en los años 50 en Estados Unidos, una reunión de amigas tomando el te, una de ellas dice: "Tu marido cuantas...". En plan así de confidencias íntimas. Una de ellas le dice: "cuantas veces te reclama tu marido?". Dice: "A mi una vez a la semana". Y la otra dice: "Uy, tienes suerte, tienes suerte, a mi me lo pide todos los días". Tienes suerte porque le reclama una vez a la semana, quiere decir que el deseo con el marido,

compartido por todas estas mujeres, era algo que no existía, si le dice a la otra que tiene suerte porque le pida una vez a la semana y la otra como una tortura que se lo pide todos los días. Pero eso era muy típico en generaciones anteriores, donde la mujer se casaba para tener hijos y donde de alguna manera el papel de la madre ocupaba la figura central y el marido la respetaba porque era su mujer y el resto se lo buscaba por otra parte. En las familias más clásicas y más tradicionales sucedían esas cosas. Era incluso como mal visto que alguna mujer disfrutará del sexo, aunque fuera con su marido. Entonces claro lo que es llamativo es que las lesbianas por lo menos se supone que disfrutan porque sino... para que se van a juntar con una cosa tan transgresora si no hubiera un deseo muy fuerte de rozamiento. Entonces el hecho de que pongan en juego un deseo erótico entre ellas que esto tiene, evidentemente esto lo restan de esperar, de sentir-se compensadas o apoyadas exclusivamente por un hijo, y eso les favorece muchísimo al hijo.

La madre sola lesbiana no se que relación tiene con su hijo? Yo dudo de que tenga una relación con su hijo tan estrecha como la que puede tener una mujer que se define como heterosexual pero que cuya sexualidad no funciona, que está sofocada. Esta madre está mucho más en riesgo de hacer cupula o aferrarse de una manera muy fuerte a ese hijo, más que al marido, que otra mujer lesbiana sola con ese hijo pero que al mismo tiempo hace de su vida privada, sale, tiene historias... Hay mujeres lesbianas solas, solas porque no tienen una pareja conviviendo con ellas, pero que tienen una vida social o tienen aventuras o tiene una pareja que no convive con ellas, pero vive en otra parte y se ven de vez en cuando. Solas solas solas yo no he visto solas solas solas. Que vivan solas en su casa no quiere decir que no tengan una vida social digamos satisfactoria de sus deseos eróticos.

Entrevista a Maria del Mar Gonzalez, académica

Maternidades lésbicas y reproducción del modelo heterosexual

Yo no tengo esta impresión, verás, para mi hoy la intervención de Armand de Flubià ha sido muy clarificadora, de algo que yo intuía pero que nunca había tenido constancia documental, porque yo no estuve en el movimiento gay-lésbico en aquellos años, los años 70, era demasiado pequeña para estar. Y bueno, en realidad, yo tampoco he estado nunca en el movimiento gay-lésbico aunque he tenido mucha relación con él por la investigación, no? Yo me defino como heterosexual. Y era el echo de que el movimiento gay-lésbico, como

el movimiento feminista, había al jurar de matrimonio, y de la familia en general, por su origen patriarcal y por su carácter digamos de muñidor de la dominación sobre las mujeres y la sumisión, el papel sumiso, el rol invisibilizado de las mujeres, no? Esto que yo intuía, que suponía que había ocurrido, hoy Armand lo ha terminado de confirmar con el manifiesto, no? Y por esa razón yo creo que durante bastante tiempo lesbianas y gays han estado fuera de la lógica de formar familias, no? Y mi impresión es que están llegando a esta lógica cuando han conseguido librarse de esa lógica también, salvo excepciones, no? Solo hemos visto familias que han sido excepcionales, que a pesar de todo formaron familia y tal. La gran mayoría de las que hemos visto, de las pioneras, tenía hijos de uniones heterosexuales, rompen con esa unión y luego se emparejan, no? Pero que siendo lesbiana o siendo ya gay que hayan decidido a adoptar o a inseminarse y tal pues eso es un fenómeno distinto, salvo excepciones. Yo creo que están haciéndolo desde bases nuevas, pero de la misma manera que muchas de quienes somos heterosexuales estamos estableciendo relaciones de pareja y familia que no se parecen en nada a las familias patriarcales en las que fuimos educadas, no? Entonces en estas familias que nosotros hemos estudiado no hay una distribución de roles diferenciada claramente, al revés. Tengo que decirte que yo he visto muchas más familias de lesbianas que de gays. Lo que pasa es que si te parece me centre en ella, eh, que es más tu objetivo. Y nosotros nos hemos encontrado claramente con familias que comparten todos los ámbitos de decisión y de ejecución. O sea, comparten las tareas de cuidado de los hijos, comparten las tareas domésticas, comparten los ámbitos de decisión, de que sitio se va a ir la familia de vacaciones, de que vamos a hacer mañana, el fin de semana, no? Vemos que aparece un instrumento y se nos ocurrió que al analizar los datos que eran datos absolutamente similares a los que se habían encontrado en Estados Unidos en dos equipos al menos, uno de ellos de Chatermon y Paterson, que son las autoras que hicieron el estudio, luego te confirmo exactamente las referencias, hacen un análisis de la estrategia de reparto de tareas y de la satisfacción con el reparto de tareas, y encuentran uno que son familias con un reparto mucho más igualitario de tareas, menos reparto en realidad, comparten las distintas tareas, más igualitario que las heterosexuales con las que los comparan. Y cuanto mayor es la satisfacción con el reparto de tareas, tanto en las heterosexuales como en las lesbianas, vemos que mejores son ellas y mejor están sus hijos. Era un dato que, había hace tiempo de la investigación de familias heterosexuales pero que no habíamos comprobado con las lesbianas, no? Entonces, no solo no están repartiendo los roles tradicionales, supongo que habrá una

más que otra claro, pero las que nosotras hemos visto no des de luego, sino que además están muy orgullosas de que sea un modelo nuevo. De echo una de las que yo recogía hoy lo decía, no? Están claramente diciendo que para ellas es un modelo de familia que es una ventaja el hecho de compartir las cosas, que nadie siente toda la carga sobre sí, sino que comparten las cargas, y sus hijos lo cantan también. Los hijos están creciendo con una visión claramente igualitaria. Yo creo que no reproducen los roles.

Maternidad lésbica en solitario

Yo lo que creo es que sí que está aportando, o sea, las madres solas por elección, las que han decidido ser madres solas, para mí están aportando a toda la sociedad un modelo nuevo de maternidad, se están inventando un modelo nuevo de maternidad que se escapa del mandato de géneros y al que llegan des del deseo. O sea, son mujeres que ya han conquistado su autonomía vital y su autonomía psicológica. Son mujeres que son competentes en lo profesional, que se mantienen a si mismas, que viajan, que tienen mundo propio y tal. Y como ya han conquistado su autonomía vital y como ya se han resuelto en su autonomía psicológica, toman un deseo que han acariciado largamente pero que no tienen con quien compartir es maternidad, no? Eso es lo que sería común en todas las madres solas por elección y me parece que están subvirtiendo realmente el orden patriarcal, ellas casi más que nadie. Ahora, dentro de esas mujeres que sin varón están llevando adelante esta familia sintiéndose absolutamente legitimadas para ello, sin pedir disculpas ni justificar nada, que es lo que más asombra, no? Porque todavía, nada 10 años antes o 20 años antes por supuesto, las madres solteras casi tenían que pedir disculpas y decir que el hombre las había abandonado. Yo todavía me acuerdo de una que entrevisté que se había quedado embarazada de una relación esporádica, bueno se enteró y vamos le faltó aplaudir delante nuestro, quiero decir que supongo que cuando se enteró hasta aplaudió, porque decía: "Es que llevo tantos años deseándolo y de pronto, a los 43, es que es el último tren, es que lo cojo, es que lo cojo!" Decía ella: "Vamos yo no recuerdo en haber pensado en abortar, vamos no se me ha pasado por la cabeza". Entonces son mujeres que claramente están bien viviendo esta maternidad en solitario como una buena nueva en su vida, sabes? Es la noticia, las que se lo han encontrado. Y las que lo han buscado es que lo han buscado activamente, no? Pues yo la entrevistaba y decía: "Hombre te puedes quedar esperando otra vez que llegue el príncipe azul pero ya tenemos experiencia de que no llega, y yo en mi vida no

estoy acostumbrada a esperar que un hombre me saque las castañas del fuego. Entonces, a ver, tengo ya 30 y tantos, estoy acercándome a la edad de que ya ni puedo adoptar, entonces, o lo hago ahora o no lo hago." Entonces, en este sentido está siendo a mi juicio revolucionario, o sea, claro que subvierte el orden patriarcal si la menor duda. Pero imagínate que además estamos hablando de que estás mujeres, estás que son heterosexuales no ha renunciado al varón, lo que han dicho es: "No lo voy a estar esperando, si llega se va a encontrar una madre con niños, a ver si se adapta." Hay una, que era muy divertida, que decía: "Bueno en mi casa no queda sitio en los armarios, un hombre ya no cabe." Pues, en fin, en general las que yo he entrevistado no han renunciado a tener pareja pero no la han encontrado antes de tomar la decisión. Y han tomado la decisión porque ya el reloj biológico les marcaba la fecha, vale? En el caso de las lesbianas entiendo que están subvirtiendo dos mandatos, uno el de la maternidad obligatoria, porque no estaban llegando a ella de modo obligatorio sino de modo voluntario, entiendo, por una parte y por otro el de la maternidad ligada a la sexualidad con un varón y a la relación con un varón, no? Es verdad que las anteriores no han tenido porque tener relaciones sexuales para ser madres pero estás en particular es que además no lo contemplan en su horizonte, no? O sea, a mi me parece que esas madres son todavía más transgresoras, pero las que nosotras hemos visto, la gran mayoría de las que hemos entrevistado solas eran heterosexuales, no te puedo decir tampoco mucho más, no?

Preocupaciones en las maternidades lésbicas

Hay algunas comunes y otras diferentes, a ver, qué tienen en común? El miedo al rechazo homófobo, eso aparece en todas, el echo de la preocupación porque sus hijos sufran el rechazo que ellas misma han sufrido en algún momento. Y eso digamos, que yo creo que planea por todas las familias de madres lesbianas o padres gays, sean solas o en pareja, no? Qué hay de distinto en las de madres lesbianas en general también? La figura masculina, sabes? El echo de que no haya hombre, que eso, a parte también las que nos hemos encontrado se mueven a caballo entre: "Bueno el hombre no es necesario, verdad?" O sea lo dicen pero te preguntan: "Tu que eres psicóloga, verdad que no es imprescindible de que haya un hombre en casa para que los niños crezcan bien?" Que no, efectivamente. De algún modo están pidiendo la legitimación de algo que ya me parece haber observado y que de alguna manera les daría carta blanca para formar el tipo de familia que forman, no? En la realidad es que los datos les

dan la razón, los datos no dicen que los niños necesiten un hombre en casa para construir bien su roles de genero, ni para desarrollarse bien psicológicamente, no? Eso es cierto, creo eso si que es común. Luego, qué hay de especial en las madres lesbianas a solas? Si miro lo que pasa con otras madres a solas, además de lo anterior, si algo les preocupa más es la sobrecarga, o sea, están particularmente cansadas porque lo llevan todo adelante ellas solas, no? Pero es curioso, las que han llegado por elección, o sea, las que han llegado a esta historia por elección están tan felices que ni se quejan. Mira que se han quejado con razón las madres solas que hemos entrevistado porque están efectivamente sobrepasadas, no? Las sobrevenidas que decimos nosotros. Pero las madres a solas la gran mayoría dicen que si que es cansado pero que están tan contentas, que no les importa. O sea, es verdad que minimizan mucho la carga porque efectivamente están cumpliendo un deseo que les ayuda en ese sentido, no?

Figura del padre

No solo no lo pienso, sino que además en psicología evolutiva, en ese momento, hay pruebas bastante contundentes de que los niños están creciendo bien, con madres solas, con madres lesbianas... Hay un artículo sobre el padre imprescindible, ya te dare la referencia. En ese artículo los profesores, que son además gente con mucha experiencia en ese ámbito, que han trabajado mucho con la figura del padre, dan un salto al aire y dicen, muy bien documentado, diciendo en un momento determinado: "Toda esta investigación con padres presentes, con padres solos, con padres gays, con padres separados, con padres tal, casados... Nos ha llevado a la conclusión de que un padre no es imprescindible, una madre tampoco, lo imprescindible es que en la vida de los niños haya una persona que tenga un compromiso vital con ese niño, que haga una apuesta por él y si son dos mejor porque será más descansado." O algo así dice, pero no necesitan que sea un padre y una madre, de ninguna de las maneras. Y la verdad es que en el ámbito de los estudios de familia y de la psicología evolutiva y de la educación, las conclusiones son bastante claras, no es imprescindible un padre en la vida de los niños y tampoco es imprescindible una madre. Hombre, tengamos en cuenta además uno: que los roles que nosotros desempeñamos, hombres y mujeres, cada vez son más indiferenciados. Yo me parezco más a algún amigo mío que está implicado en la vida de sus hijos día a día, que al papel que desempeñaba mi madre. Y él se parece mucho más a mí que a su padre, sin duda. O sea, que hacemos, nos arreglamos los papeles que se acercan más que se alejan hombres y mujeres,

por una parte. Y por otra en la vida de los niños no estamos solo la familia, están rodeados de otras figuras que son relevantes: monitores, padrino o madrina, vecinos, el resto de la familia, profesores, profesoras, tutores... O sea, hay mucha gente en su mundo que les van constituyendo distintos referentes en su vida, no?

La teoría psicoanalítica queda sin base empírica, la teoría de la necesidad del triangulo emocional no tiene prueba empírica en ese momento. Y dentro del psicoanálisis la gente empíricamente más sólida se permite, o más abierta de mente, menos atada, y reconocen que cuando una teoría no se ve confirmada por los datos hay que modificar la teoría, no?

Vivencia de los hijos y hijas

La estructura en si de la familia no determina en el ajuste psicológico de los niños, lo determina la calidad de la vida familiar y probablemente la relación de esa familia y el entorno en el que viva. Por muy buena que sea la familia si vive en un entorno muy homófobo, muy violento digamos, muy agresivo con la familia pues ese niño lo puede pasar mal, claro. Pero en principio por la familia en sí en absoluto, en absoluto porque los que hemos estado viendo están bien.

Revelación de la maternidad. Reacción del entorno

Sabes que pasa, que de eso no estoy tan segura, ha habido casos efectivamente, yo creo que el estudio que estamos empezando ahora, justo lo que estamos empezando ahora, que llevamos 5 entrevistas hechas, sí está abordando esto. Pero no tengo resultados para poderte afirmar, se que de algún modo el acceso a la maternidad es como si hubiera dado carta de formalización a que esa niña tenía con esta amiga era algo más que un capricho, no? Yo recuerdo unas chicas, de las primeras que entrevisté en el estudio, que me dijeron que una de ellas se había inseminado y ni siquiera lo había dicho a su propia familia de origen, lo sabían las amigas y tal. Entonces, cuando por fin te quedas embarazada al segundo intento convoca a los padres y les dice que les tiene que decir algo importante y los padres están tan preocupados porque no les dijo nada más que creían que estaba enferma. Solo llegó y les dijo: "Bueno que estoy embarazada, que me ido a inseminar y tal." Y los padres, que eran muy tradicionales, mucho, él es militar y tal, y que no habían terminado nunca de aceptar su relación con su pareja, que estaban viviendo juntas y tal, pues a partir de ahí cambiaron, pasaron a considerarlos un núcleo familiar, no? Entonces, yo tengo la impresión de que los hijos han acabado

influyendo a las madres en las familias de alguna manera. En muchos de los casos y en otros pues no, los niños han llegado cuando ya todo el mundo tenía asumido de que eran una pareja estable y que tal. Pero sí es cierto que... por ejemplo estas chicas no habían dicho en su entorno laboral que eran pareja tampoco, entonces ya la primera se quedó embarazada y luego se quedó la segunda y además trabajaban en un entorno laboral. Y uno de sus miedos era el como va a reaccionar el jefe, que va a pasar en la empresa cuando supieran que tal... Bueno, todo ha ido muy bien después. Pero sé, los niños les han sacado del armario con la familia, con el trabajo, a algunas de las familias a otras creo que no, creo que ya estaban fuera.

b) Entitats

Entrevista a Elisabet Vendrell. Presidenta a l'associació de famílies de gais i lesbianes

Història de l'Associació

L'associació de famílies lesbianes i gais neix el novembre del 2001. L'associació neix fruit de les ganes d'una sèrie de gent amiga, que eren parella, que tenien fills i filles. En xarxa, per Internet comença a haver-hi un boca orella va arribant la convocatòria a diferents persones. Va ser una parella de nois i una parella de noies qui organitza la convocatòria i ens trobem un dia a la casa Elizalde, a Barcelona. En aquell moment van ser 40 famílies les que es van trobar. La conclusió d'aquell dia és que es vol constituir una associació amb dos motius: aconseguir els mateixos drets pels fills de persones homosexuals que els que tenien els fills de les parelles heterosexuales i constituir un espai de trobada i coneixença entre famílies homosexuals. Hi ha un abans i un després a partir de l'aprovació de la llei d'adopció conjunt al març del 2005 i fins la llei de matrimoni del juny del 2005. Els primers anys l'associació lluita a nivell polític per la reivindicació dels nostres drets i per intentar aconseguir una igualtat. Amb l'aprovació d'aquestes dues lleis i a partir d'aquest any 2005 es constitueix una nova junta i el tema de màxim interès comença a ser el de la visibilitat del col·lectiu.

Objectius de l'Associació

- Crear un espai perquè els fills/es d'homosexuals puguin veure i compartir models familiars semblants als seus.
- Dur a terme un treball de conscienciació i reivindicació dels drets de les famílies homosexuals.

Tasques de l'Associació

- Organització d'activitats lúdiques i espais de trobada per les famílies homosexuals.
- Participar en fòrums, congressos...per donar a conèixer la realitat de les famílies homosexuals.
- Contactar amb institucions, polítics i partits polítics per explicar la situació i vetllar per la plena igualtat de les famílies homoparentals respecte les famílies heterosexuales.

Associats i simpatitzants

Actualment hi ha 100 famílies associades i de simpatitzants el número és pràcticament el mateix. L'associat paga la seva quota anual. Es constata que a partir de que ens planteja com a objectiu important la visibilitat cada any s'ha doblat el número de socis i sòcies.

Perfil de les dones lesbianes associades o simpatitzants

Majoritàriament les participants són parelles o dones que han accedit a la maternitat per reproducció assistida. Hi ha un altre bloc important de parelles que hi ha accedit per l'adopció abans de la llei, per tant era un projecte de parella en comú, però durant els primers anys només hi figurava una de les dues mares com a mare legal i que després han fet l'adopció conjunta d'aquests nens. Hi ha un altre volum important de gent que accedeix a la maternitat d'una relació heterosexual anterior. Mares soles n'hi ha però més poques.

Nivell socio-econòmic dels participants

A veure, hi ha de tot, però no podem oblidar que qui pot accedir en aquest país a una resolució assistida és a nivell privat. Aquí hi ha una mancança legal, l'accés de les lesbianes a la reproducció assistida per la sanitat pública. I clar, qui accedeix a una reproducció assistida per la sanitat privada vol dir que té un coixí econòmic, ja sigui en forma de diners al banc ja sigui en forma d'una nòmina mensual, no? Que t'ho permetrà. O la gent que accedeix a l'adopció internacional doncs també, encara que hi hagi uns costos per part dels països d'origen dels nens, que en molt països no hi és, si més no hi ha la possibilitat de desplaçar-te a un país a milers de quilòmetres de distància, amb uns vols d'avió, pagaments d'hotel o poder-te saltar la teva feina un mes o un mes i mig. Per tan a partir d'aquí ja hi ha un biaix, però no tothom té un estatus social elevat, ni molt menys, eh.

Els buits legals són d'entrada el fet de que quan dues lesbianes parella, fins i tot casades en matrimoni, tenen un fill per reproducció assistida aquest infant no es pot inscriure en el registre civil com al fill de dues mares. Aquest infant neix i ha de passar tot un procés d'adopció per part de la mare no biològica. Això és un greuge comparatiu perquè en les parelles heterosexuales no passa. Quan un senyor i una senyora accedeixen a la reproducció assistida, el senyor dona el consentiment a aquestes tècniques de reproducció assistida i a partir d'aquell moment és el pare legal d'aquell nou ésser que es concebrà. Jo em refereixo a matrimonis o parelles de fet, i m'estic referint a Catalunya concretament, perquè a Espanya aquest problema està solucionat per les parelles casades, no per les parelles de fet. A Catalunya no perquè prima el dret civil català per sobre del dret civil espanyol, de manera que hi ha aquesta desprotecció. La mare biològica mentre està embarassada és mare soltera, quan neix la criatura és mare soltera i si passés alguna cosa en els dos o tres primers mesos fins a aconseguir aquesta adopció és mare soltera, amb el que vol dir de desprotecció d'aquest infant fins a aconseguir el ple reconeixement legal per les dues mares. Un altre aspecte legal que encara ens queda és el que seria el de les mares subrogades o mares de lloguer o ventres de lloguer per part de parelles gais. Aquest país no és legal encara que una parella d'homes pugui subrogar el ventre d'una dona per tenir el seu fill. I en aquests moments, doncs, les parelles gais han d'anar als Estats Units, amb el que vol dir això de cost econòmic immens, per poder tenir un fill de ventre subrogant. Aquest és un buit legal que tenim i una lluita per la qual doncs ens volem començar a plantejar coses. En un altre nivell jo et diria que hi ha un buit encara important a nivell d'aplicabilitat d'aquesta llei, o sigui, aquestes dues lleis ens van donar una dignitat molt gran com a persones, però falta d'alguna manera la plena instauració a nivell social d'aquesta igualtat. No és que hi hagi grans discriminacions, a nivell social la gent quan et coneix t'accepta i ja està, cap problema, però si que falta doncs un reconeixement explícit en els mitjans de comunicació, una defensa aferrissada en algun moment que hi hagi algun cas de bulling homofòbic, el fet que les escoles han d'incorporar encara dins el que serien els seus programes educatius, dintre dels materials escolars, la diversitat familiar, això és un buit. La llei ens contempla, ens reconeix com a famílies, però encara quan a P5 diuen que dibuixis la teva família doncs et donen unes vinyetes que hi ha d'haver un papa, una mama i els nens. I aquí queda demostrada la dificultat del reconeixement de la diversitat familiar. També és veritat que ens hem trobat

a dins de l'associació que les escoles a on van els nostres fills i filles fan un esforç immens per adaptar-se a la nostra realitat, els hi ho expliquem, accepten pleníssimament i diuen que cap problema que ens hi posem. Però clar això vol dir un esforç suplementari, primer per part de les famílies anant i explicant cada vegada i per part de les escoles d'intentar fer-ho bé. El que falta és que realment hi hagi uns materials escolars que això ho recullin i una formació del professorat que els formi amb aquesta diversitat familiar.

L'aparició de la idea de maternitat en dones lesbianes

Aquí hi ha un procés que hem hagut de fer les dones com a lesbianes que hem volgut ser mares. Jo recordo clarament que en el moment de posar-me en parella amb la meva nòvia, amb la meva dona, ja en aquell moment, estic parlant de fa 20 anys, doncs vam renunciar a la maternitat, d'alguna manera teníem molt clar o la societat s'havia encarregat de deixar-nos claríssim que si érem lesbianes no seríem mai mares, o sigui, jo amb la meva parella decidim un projecte de vida en comú i sabem i ho explicitem que ens estem negant a la maternitat. Això que en nosaltres va suposar un sacrifici però ho vam tenir claríssim que anàvem per aquest camí, en moltes altres dones no ha sigut així i han renunciat abans al seu lesbianisme per por de no poder ser mares. En el nostre cas no és així, però ens costa ben bé 10 anys de parella assumir que no té res a veure, que com a dones podem ser mares perfectament, independentment de si som o no lesbianes o heterosexuals. Llavors ens posem en la maternitat. Clar jo et diria que la maternitat de la dona es pot viure i es pot desenvolupar des de molts vessants ideològic diferents i jo no m'atreviria a dir en cap moment en quina d'aquestes vessants ens acolim com associació de famílies lesbianes i gais. Si ens posem a parlar de maternitat i de com vivim la maternitat segur que moltes la vivim de maneres molt diferents i el que estem allà compartint és precisament l'únic que ens uneix que és ser lesbianes amb fills.

Qüestions, interrogants, pors, preocupacions... en les maternitats lèsbiques

Et diria que pors relatives a la criança dels fills com a dona lesbiana jo crec que no les tenim. El que sí que hem pogut tenir, en moments és la por a la societat, o sigui, a com la societat viurà l'homosexualitat d'aquestes mares, d'aquests nens que tenen les mares lesbianes. I com això pot afectar als nostres fills, però el que nosaltres tinguem dubtes de que nosaltres siguem capaços de guiar, educar i estimar

i pujar uns fills igual de bé que una parella heterosexual jo crec que això no existeix. Perquè quan hi ha aquesta por el que fa una lesbiana, suposo, o qualsevol dona és no tenir fills. I en una lesbiana encara més perquè ho tens més difícil perquè una noia heterosexual es pot quedar embarassada sense tenir ganes de, però en una lesbiana no, perquè realment vas a tenir un fill en parella lesbiana, vol dir que saps ben bé a on t'estàs posant i si ho estàs fent és que pors en aquest sentit no les tens. Al contrari, pensem que ho podem fer bé i ho tirem endavant. I pel que fa a les mares soles jo penso que la por no és tan en si són o no lesbianes sinó, jo desconec parlo pel que penso que potser, sinó per l'incertesa en un futur més en solitari. Normalment també les mares soles s'envolten sempre d'un teixit familiar o d'amics o social fort i potent. I aquesta dificultat potser primera jo penso que queda bastant solucionada.

Vivències dels fills/es de mares lesbianes

Pel que hem estat contrastant amb les famílies de l'associació, està molt clar que aquella criatura que té dues mares que des del primer moment deixen claríssim en tot l'entorn; que són dues mares juntes, vol dir en parella, vol dir que son lesbianes, vol dir que s'estimen; aquella criatura neix i creix amb una força, amb una autoestima i amb una seguretat de que aquells vincles son bons molt grans. La criatura que pel que sigui constata que les seves mares tenen por, que en depèn de quins ambients no diuen que són lesbianes, que en depèn en quins ambients no diuen que les dues són mares d'aquella criatura, sinó que una és la mama i l'altra és la tieta o l'amiga o la no sé què, són criatures que realment viuen amb inseguretat. Jo diria que no és tan pel fet de que les mares siguin lesbianes sinó per com s'exterioritza, per com es diu i com es manté socialment el seu lesbianisme. I pel que fa les mares solteres lesbianes el que penso es que està molt clar és que a aquestes criatures els hi costa saber que la mare és lesbiana, però això és normal, evidentment una criatura no es planteja l'orientació sexual del seu pare o la seva mare sinó està explicitada en una relació i cal realment explicar-ho i cal que la criatura ho entengui.

La necessitat del paper del pare

El paper de l'home i el paper de la dona en aquests moments està canviant, el que se'n diu el rol de pare i el rol de mare, el rol femení i el rol masculí ja no és tan tancat ni tan estanc a la nostra societat. Per tan llavors a partir d'aquí ja s'està dient que en un nen

li falta el rol de pare o el rol de mare perquè només hi ha figures maternes penso que és equivocat. El que està clar és que una criatura necessita uns referents adults que li donin uns límits, que li donin un amor incondicional, que l'acompanyin sempre i que li donin seguretat de que hi seran sempre. I a partir d'aquí si això són dues dones o dos homes o és una dona sola o són un home i una dona penso que no és l'important. El que és important és com és aquest model de persona que té al davant. Clar, des de la meua posició crec, per possible desconeixement, que sempre podrem donar més bon referent a un infant dues persones, sigui home i dona o dues dones o dos homes, que una persona sola com a mare soltera. Però potser senzillament pel que seria una dificultat més tècnica del dia a dia, de poder estar compartint amb una altra persona adulta les teves pors, les teves alegries, les teves angoixes, el teu patiment, pel que fa a la criança d'aquest fill.

Revelació de la maternitat lèsbica i reaccions de l'entorn

La maternitat ha sigut durant molts anys motiu de la revelació de l'orientació sexual, sí claríssimament, dues noies podien estar vivint juntes i no calia dir que eren lesbianes, ningú volia preguntar-ho encara que tothom s'ho penses. En el moment que decideixes tenir un fill em sembla que ho has de dir claríssimament. És veritat que encara ara hi ha parelles de noies que decideixen ser mares i l'entorn més proper no ho sap i ho sabrà quan vegin la criatura i comencin a fer revelacions. Jo diria que no és aconsellable, perquè estàs envoltat a la criatura d'una situació una mica confusa i una miqueta que trontolla. Considero que és molt millor per la criatura, a partir del moment que decideixes tenir fills, perquè abans si no vols dir-ho a ningú no ho dius i si no vols sortir de l'armari no hi surts. Però en el moment que estàs posant fills a la teua vida, jo crec i considero i com a associació penso que criem d'una manera molt general, que cal fer aquesta revelació, aquesta confessió, al teu entorn més proper. Evidentment els pares i als avis, que seran d'aquesta criatura, això indubtablement i després doncs a l'entorn més proper de família, d'amics, de feina.... I l'entorn ho rep de manera molt diferent en cada família, tenim des de gent rebutjada completament a gent acceptada fantàsticament, i després totes les gammes intermitges de que els ha costat, de que primer pensaven que quina cosa més terrible per la criatura i que després quan llavors arribava la criatura tot es salva. En general, totes les pors i totes les recriminacions són abans de que arribi el fill, quan arriba el fill o la filla, com que trenca tots els mals rotllos, tota la família es volca cap aquell nou nét o cap aquell nou nebot i realment

facilita moltíssim totes les coses.

Que la criatura tingui uns avis i tingui uns cosins i tingui uns tiets o farà que aquella criatura creixi sense el suport de la família. En un entorn tan mediterrani com el nostre, la família continua contant moltíssim, i els nens tenen avis que els van a recollir a l'escola i que te'ls guarden quan estan malalts i després se'ls emporten al zoo. I això encara existeix al nostre país i és important que els nostres fills ho tinguin i ho puguin gaudir.

Paper de les associacions i entitats en relació a les maternitats lèsbiques

Jo et diria que, a part del que ja t'hagi pogut contestar al començament, hi hauria un tema important de que en castellà se'n diu: empoderamiento i en català no se si se'n diu l'empoderament o no, és a dir, el sentir-te fort, el sentir-te digne, el sentir-te acompanyat, el sentir-te que no estàs sol. I això dóna una força, una seguretat en un mateix, una autoestima que penso que és importantíssima i que no te la donarà una teràpia individual o una sortida al cine amb una colla de parelles heterosexuales, per molt que, que va molt bé tenir molts amics hetero. Jo penso que ens dóna com una mena de vincle entre nosaltres, que no és ni un vincle familiar, ni és tampoc una amistat profundíssima, però si que és un: "Ei! Estem aquí! I estem tots al mateix barco." Jo penso que això va molt bé i tothom que ha vingut a l'associació i ha vingut un dia en una excursió o una sortida, torna. Per torbar això, aquest camí humà tan proper que et fa sentir igual als teus iguals i que bueno, et fa fort. Barcelona no té uns ghettos gais ni encara molt menys lesbianes, per tan tots estem sueltos pel territori i portem els fills a una escola en la que normalment no hi ha cap altre nen que tingui dues mares i el fet de trobar-nos un dia cada dos mesos o un dia al mes i amb altre gent que és com tu, doncs jo penso que et dóna com una mena de relax també i de tranquil·litat d'esperit.

Diferències entre maternitat paternitat entre parelles gais i parelles lesbianes

Jo crec que les parelles de lesbianes tenim més guanyat abans de dir que volem tenir fills, pel que et deia, perquè dues noies poden estar compartint pis i no cal donar explicacions a ningú i poden anar juntes de vacances i no cal donar explicacions a ningú. A partir del moment que accedim a la maternitat o a la paternitat jo penso que això ens iguala completament. I a les parelles de nois, doncs també està constatat, que el gran recolzament dels avis i dels tiets quan ho saben

i quan accepten aquesta nova criatureta doncs és fantàstic. I jo veig molt paral·lel... És lo mateix, però es que també és lo mateix que quan parles amb una parella hetero. Quins problemes et dóna el bebè? que no et vol prendre el biberó o l'adolescent que se t'està rebotant, no. No es que ens passem l'estona parlant dels nostres problemes com a homosexuals, que no hi ha com a tal, sinó que senzillament és un temps tranquil de poder estar compartint aquella obra de teatre o aquella costellada doncs amb una parella de xicots o amb una parella de noies, no?

Entrevista a María Angeles Ruiz, membre de l'associació Acord

María Ángeles Ruiz entra com a voluntària a la Federació Coordinadora de Gai i Lesbiana fa gairebé 15 anys. Va formar part de l'equip coordinador. Actualment treballa a l'Associació Acord.

Associació Acord

És un associació sense ànim de lucre. Neix fa 7 anys com una ramificació del grup Lesbos. ACORD té com objectiu principal la visibilitat de la dona lesbiana i oferir serveis d'atenció personalitzada en els municipis. S'atén a dones lesbianes i al seu entorn.

Treballa en deu municipis en les àrees de dona, drets civils i joventut Rubí, Santa Coloma, Barbarà de Vallés, Sant Adrià del Besòs, Cerdanyola, Santa Perpètua de la Moguda, Barcelona, Sitges i Castelldefels.

Els serveis que s'ofereixen són: un servei jurídic, un servei de primera acollida, servei psicològic...A part d'aquests serveis s'organitzen activitats com el festival de cine gai-lèsbic

L'associació es financia gràcies als Ajuntaments, a la Diputació i a l'Institut Català de la Dona.

L'associació fa activitats conjuntes amb altres associacions; però no té activitat associativa com a tal.

Perfil de les persones ateses

No son madres, atendemos una franja de edad de los 30 a los 43-45 años, mayoritariamente, casi la mayoría son mujeres, mujeres que no están casadas ni viven en pareja. Pero cada vez más viene parejas que quieren o casarse o que quieren tener críos.

Accés a la maternitat de la dona lesbiana

Mira yo te voy a hacer una retrospectiva, digamos una memoria, nunca mejor dicho literalmente memoria, porque no lo tengo registrado en datos, de que... de esos últimos 15 años que yo recuerdo. Antes de que hubiera este babyboom, el matrimonio, el tema de la coadopción de las parejas monoparentales y todo lo demás, al grupo venían mujeres que tenían hijos, es decir mujeres que habían estado casadas y que tenían hijos de matrimonios heterosexuales. Quiero decir, se divorciaban o se separaban y se quedaban solas con los hijos. Posteriormente es cuando ya comenzamos a empezar a tener algunas cuestiones más a nivel jurídico legal etc. Si que muchas mujeres se inseminaban en pareja, bueno para tener hijos una de ellas. La madre era la que se inseminaba, evidentemente, y la otra persona quedaba allí y no era nadie. Y a partir de que ya ha habido el tema del matrimonio, de la adopción y todo lo demás son las parejas, que se casan o que no se casan, que deciden conjuntamente tener los hijos.

Revelación de la maternidad

Hay de todo, es decir, hay parejas que, por ejemplo, nunca han sido visibles en su entorno, que llevan una relación con una pareja o con varias parejas, que tampoco lo han revelado. En el momento en que se deciden tener un hijo entonces es cuando hacen toda esta revelación. En muchos casos la maternidad, no en demasiados pero en algunos; incluso tengo alguna mujer ahora en estos momentos, no tenía... no se identificaba como mujer lesbiana porque lo había estado ocultando, se lo había estado ocultando durante muchos años, sin reconocerselo a si misma, es decir: "no me acepto, no me quiero". Con matrimonio heterosexual y tal, y al final decidir que quiere vivir en pareja con una chica, estar en pareja y todavía teniendo cierto temor en según que ámbitos para hacerlo visible, decide tener un hijo con su pareja y casar-se. Es decir que también ocurre que cuando tiene el hijo muchas veces no se han casado todavía y el echo de haber la ley que dice que los matrimonios pueden adoptar sin necesidad de pasar por la coadopción, aquí han habido varios casos de mujeres que ya están embarazadas, han corrido de prisa y corriendo para casarse, para no pasar para la coadopción. En este caso hay una mujer, todavía esta haciendo el proceso de... yo no diría de aceptación, porque se se acepta, pero si de visibilizar de una manera mas tranquila el echo de ser pareja homoparental y tal.

Las mujeres se dicen “Yo ahora tengo una responsabilidad con mi hijo y tengo que decírselo a la familia”. Porque claro, a veces la familia se piensa que está viviendo con una amiga, no queda formalizado nada y todo eso.

Miedos, cuestiones...ante la maternidad lésbica

Bueno, sobretodo el: “Como se lo explicaré?”. La principal pregunta y dijéramos preocupación o...el ver como lo harán. “Como se lo voy a explicar a mi hijo para que mi hijo lo pueda entender bien, a su nivel, y que bueno... que sobretodo que la sociedad no sea dura con nuestra familia”, este es el principal temor. De todas maneras, las madres, siempre, lo que hacen es arreglar entre comillas todo el entorno. Por ejemplo, pues eso, decírselo a la familia, buscar un colegio, incluso yo se de madres que han buscado un colegio antes de quedarse embarazadas para su hijo, que saben que es un colegio que va a ser abierto y que va ser el entorno mucho más... Buscan toda una serie de ayudas externas para que el niño esté bien. Y luego también bueno pues está la asociación de familias, de familias lesbianas y gays, donde también muchas de ellas cuando ya la conocen y se informan participan de los encuentros, de las salidas, un poco para encontrarse con otras familias también iguales que ellas.

Maternidad lésbica y modelo heterosexual

Bueno, a ver, yo las chicas que conozco desvinculan mucho el echo de la maternidad con los roles patriarcales, desean ser madres, ya está. Es decir, y cuando dos mujeres quieren tener un crío es porque deseen ser madres. Y parejas que reproducen más los estereotipos o los roles masculino y femenino. Exteriormente, ves a una más femenina y la otra más masculina. Pero bueno como el género también se puede construir de una forma muy amplia entendemos muchas de nosotras. Y en cambio hay otras parejas que ni físicamente ni tampoco ninguna... en actitudes, también las hay, donde se reproducen mucho estos roles; siempre una más doméstica y cuidadora y la otra más de salir fuera a trabajar y menos en casa. Se puede decir... que son los roles más comunes que se acaban visualizando en las tareas del hogar, quien sale a trabajar y quien se queda en casa a hacer un poco las cosas. Pero en definitiva, en general, es el deseo de ser madres y ya está.

Las familias que reproducen o parecen reproducir estos roles en lo que es a veces el aspecto externo, más que en el interno. Yo pienso que externamente si que parece que hay una que es más

masculina y otra de la pareja más femenina, un poco... pero después a nivel de reparto de tareas, por ejemplo, de toma de decisiones, de concepto de las dos somos iguales y podemos ocupar-nos de las mismas cosas. Normalmente no se reproducen estos roles. Normalmente no, no están tan marcados como en una pareja heterosexual.

La maternidad en solitario

Respeto la madre sola yo pienso que es como cualquier madre sola. Yo pienso que es muy relativo y es tan diverso como fórmulas y personas hay. Es decir, la mujer que conscientemente decide tener un hijo ella sola y que lo hace de una manera adulta y responsable, estará contemplando todas las situaciones de su vida que le permiten su maternidad, como son la economía, la profesión, el cuidado del niño, el entorno que pueda tener de ayuda cuando no esté ella. Y probablemente si lo tiene así de esta manera tan programado no tendrá más dificultades que bueno, como también más beneficios que solamente tener el niño para ella, ya no tener que compartirlo con nadie. Ahora cuando se hace de otra manera, cuando se hace de una manera, yo pienso, más rápida o se hace de una forma más circunstancial. Y no se hace tan programado ni tan pensado, probablemente igual que cualquier mujer sola que tienen que ocuparse de otra personita o de otra persona. Es una sobrecarga.

La figura del padre

Yo lo que creo que es una cuestión de personas, es decir, no creo en el rol masculino y el rol femenino, yo. Pienso que es una cuestión de dos personas que asumen esa crianza y esa responsabilidad con respecto a la criatura, esa educación, ese cariño. Y que está muy bien que haya hombres que lo quieran hacer ellos incluso solos, también porque son capaces de poder hacerlo, otra cosa es que no se atrevan o les han dicho que no lo pueden hacer sin una mujer. Porque igual que a nosotras nos dicen: "Hay que tener un hombre al lado para poder salir adelante", a ellos también les dicen que hay cosas que no pueden hacer. Yo opino que es una cuestión de dos personas y que los niños tienen muchos referentes además del padre y de la madre, o de los dos padres o de las dos madres. Es, bueno, pues los niños toman sus referentes de los profesores, de la familia, referente femenino y masculino, para identificarse, para construir su género. Que es algo yo creo tan intransferible y personal en la forma que te lo construyes. Que familias heterosexuales pues han habido cosas pues que... todos estos roles de genero tampoco han sido afectados

ni establecidos. No tiene nada que ver, es que cada uno lo hace a su manera, tendiendo un padre o teniendo...

Vivencias de los hijos/as

La experiencia que tengo porque soy madre de tres niñas con mi pareja. Tenemos tres hijas, que ya son mayores, tienen: una 30 y pico, la otra 20 y pico y la otra 20 y tantos también. Y la experiencia de ellas ha sido positiva, hasta hace poco lo estábamos hablando, han sido niñas también que han trabajado por... que han luchado por la causa con nosotras, esto es lo que tienen de especial. Es que han salido también en los medios reconociéndose como hijas de dos mujeres. Y enseñando su modelo de familia, cansadas ya hasta la saciedad de decir que eran como cualquier otra familia, con los mismos problemas. Y están muy contentas y realmente les ha dado una perspectiva de respeto por las diferencias, de respeto por las personas, por las diversidades, por todas las cosas. Son conscientes de que hay gente que nos cuestiona, que hay gente que no le gusta, que hay gente que lo critica, que lo insulta... Pero ellas interiormente, quizás te lo tendrían que contar ellas, ellas están bien y están contentas de tener dos madres, y no se, no hay ninguna diferencia.

A ver, cada vez las cosas también son distintas. Cuando te decía yo que muchas madres se preparan hasta la escuela, quieren llevarlos a una escuela lo más laica posible, lo más abierta, donde sepan que van estar mejor, lógicamente no las van a llevar a una escuela de religiosos, ni de religiosas, ni nada de eso. Posiblemente saben y posiblemente hayan compañeros o niños que les insulten o que les digan: "Tu familia no..." Yo que se la palabra maricón, la palabra tortillera o la palabra no se que está en todas las partes. Y lo que pasa es que bueno cada vez menos ocurre esto. Yo las familias que conozco y que hablamos son muy raros los niños que se encuentran que en su escuela se meten con ellos.

Entorno y familia ante la revelación de la maternidad lesbiana

Diferente si está sola que si está en pareja. Si está con pareja los casos es que bueno de echo hay una revelación anterior que es la de la pareja, lo menos habitual es que se haga cuando se va a tener el hijo, ocurre que obliga o ayuda o a veces hace el revulsivo ese de: "Ahora se lo vamos a decir que somos pareja". Pero a veces se hace por pasos. Primero se les revela... a los padres se les dice: "Mira, yo me quiero ir a vivir con una chica porque yo soy así, no?" Y se llevan el disgusto, y pasan por las fases que tiene que pasar los padres de...

de de la negación, de la rabia, de la culpa, de: "Que habré echo yo para tener un hijo o una hija así". Todo eso. Al final si la familia es como es, pues todo se acepta y se sobrelleva. Y por lo tanto cuando viene un bebé la familia de la madre biológica está supercontenta: "El hijo es nuestro nieto". La otra familia quizá lo ve un poco más... como más lejos en un principio. La madre va ser... es lo que ocurre siempre, el hijo de mi hija es como más cercano. Es de sangre aquí en esa sociedad nuestra le damos mucha importancia a lo que es el tema de la sangre. Pero luego, a la practica, si esta pareja está bien aceptada, bien integrada y se lleva bien, los abuelos son iguales. Y se vuelcan en el bebé, en el nieto, de la misma manera, con la misma alegría, no. Yo creo que es un poco la relación que haya entre las propias personas, entre las propias familias, como en todas, si hay una buena relación se comparte, sino no se comparte, pero yo eso creo que es para todas. Y cuando es una mujer sola es más complicado. Porque están los miedos. Y ya te digo, es lo mismo si lo prepara esta mujer de una manera en la que sabe comunicarlo y busca ayuda en la familia también, cuando ella no está se han de poner todos de acuerdo. Si está sola i quiere tener un hijo la revelación es de que va a ser madre y de que quiere tener un hijo, pero no de su orientación, no es dentro de los pasos.

Los amigos de las parejas de mujeres lo comparten como cualquier acontecimiento de natalidad en cualquier amigo, es decir: "Vais a tener un hijo! Oye que bien seremos tíos!". O sea, no se, tiene más...

En el caso de la mujer sola, ha revelado a los amigos que es lesbiana probablemente habrá venido la aceptación o la no aceptación o la cuestión por el echo de saberlo o no. Que después tenga un hijo esa mujer sola pues incluso es una cuestión de protección: "Vas a tener sola y vas a poder llevar-lo a cavo, y no se que..." De todas maneras yo si la pregunta va un poquito por entender que hay mucha gente que piensa que ser lesbianas y ser madres puede ser contraproducente para el niño, que van a pensar los amigos? Si los amigos de alguna manera cuando esas mujeres les han dicho: "somos una pareja de mujeres" O: "soy lesbiana", y no han tenido ningún inconveniente, entran mucho dentro de lo que es la percepción y la concepción de cómo entiendes tu que pueden dos mujeres juntas criar un hijo, y también tendrá que ver con la idiosincrasia de esa persona y no se...

Si que es cierto de que, bueno en muchas ocasiones anteriormente a la maternidad hay muchas mujeres que tienen una red de amigas lesbianas, a veces las examantes, se conserva mucho, como es un colectivo que no es mayoritario, las examantes suelen pasar a

ser amigas. Y se tienen amigas y tal. Entonces en relación al apoyo, muchas ocasiones también ocurre que por el echo de que los padres no han aceptado la homosexualidad de los hijos o de las hijas, o sea dijéramos, faltará un poco la comunicación en muchos casos con los padre. En algunos casos. Por lo tanto los amigos entran a formar parte e tu propia familia. Los amigos son tu familia, los que te apoyan, los que en un momento determinado cuando no tienes trabajo te dejan que estés en su casa, que estés una temporada hasta que puedas encontrar uno de nuevo, cuando tienes un problema económico te ayude económicamente a que puedas salir de esa situación. Pasan a ser un poco la familia, por lo tanto a la hora de tener el hijo también de alguna manera pasan a ser las tías del niño, el decir: "Yo e lo cuido, déjamelos, te lo cuido y no se que".

Respeto a los hermanos, hay hermanos que sí y otros que no. Es una cosa muy generalizada, habría que ver. En ocasiones la primera persona que lo sabe, cuando una mujer se identifica, en muchas ocasiones es la amiga más íntima, la primera, y luego el hermano o la hermana. Y los últimos los padres.

Separaciones de parejas heterosexuales

Bueno también son casos muy a la carta no que yo digo. Yo he conocido casos de mujeres separadas con hijos que una vez han iniciado la relación con una mujer el exmarido ha intentado quitarle la custodia de los hijos. O cuando han estado en trámites de separación, complicarles mucho el tema de la separación. De echo tengo casos actualmente de ese tipo, es decir: "No te voy a facilitar para nada el tema de la separación ni nada de esto". Es lo que suele ocurrir, en la mayoría de los casos, no en todos, pero en bastantes, no lo ponen nada fácil. El miedo también cuando una mujer tiene hijos y conoce a otra mujer de irse a vivir junto a esa persona los hijos hacen el régimen de visitas al marido y se establece ahí también muchas veces triángulos que son bastante patológicos. De que el padre empieza a hablar mal de la madre o intenta buscar... es mucho más proclive a que se creen este tipo de triángulos familiares, a veces de alianzas entre el padre o la madre... en el padre y el hijo en contra de la madre. Cosas de ese este estilo, es más complicado. No me he encontrado este tipo de familias fáciles, no son nada fáciles.

Reconstrucción de la familia

Mira lo de mi caso es muy excepcional, o se si que había un padre, estuve casada primero y reconstruí a mi familia con mi pareja actual.

Pero el padre desapareció, desapareció de deberes y de derechos, todo, es decir, no quiero saber nada, de acuerdo? Entonces en el caso nuestro de pareja, ha sido y es ahora la madre de mis hijas, es decir, la llaman mamá como a mi y la sienten así y ha asumido todos los papeles y ha contribuido en todos los económico y todo se ha hecho de esa forma, para cuidarlas y para no se que y para todo. Es un caso bastante excepcional, porque cuando hay un padre que está ahí suele ocurrir que la madre toma su papel de madre y el padre que está fuera el papel de padre. La otra persona que llega es ayudadora en la crianza de los hijos de esa madre, es una persona que va a tener una parte muy fundamenta de ayuda a la madre en la crianza, en la educación y en el soporte. Pero todos sabrán que es la pareja de su madre, normalmente ocurre así. Es una figura muy importante, que les va a aportar muchísimo pero que no asume es rol de madre también.

En el caso de las mujeres lesbianas sucede gual que las mujeres heterosexuales que tienen hijos... eso es más difícil verlo o encontrar una pareja porque precisamente muchas mujeres deciden: "Yo ya tengo hijos, no quiero ningún hombre que entre, porque no quiero problemas para mis hijos, no quiero que haya luchas, no quiero que hayan triángulos, alianzas que puedan...". Y cada mujer organiza su pareja de hecho de una manera determinada. Hay hombres y mujeres que conviven juntos que los dos tienen hijos de parejas anteriores y que viven su relación de pareja pero todo lo que es referente a sus hijos cada uno lo vive aparte, y no lo une a esa nueva pareja, no lo combina. Se conocen si pero: "Yo me ocupo de mis hijos, de todas las decisiones que tenga que tener con mis hijos y no entra a formar parte de nuestra pareja, de acuerdo?". En el caso de las parejas lesbianas ocurre que hay más miedo de la pareja que va a enterar que no tiene hijos a toda esa familia, es una reticencia: "Es una mujer divorciada, que tiene hijos, y yo voy a entrar a aquí con una serie de problemáticas, que son más personas con cosas". Y les es más difícil.

Diferencias entre la maternidad lesbiana en pareja y en solitario

Como yo lo entiendo, ese mundo que he podido ver, es que, a ver, es que cuando lo haces de forma compartida. O cuando yo he visto que se ha hecho de forma compartida a toda una serie de... bueno pues de arreglos o de cosas entre dos personas. De mujeres solas, he conocido menos, de mujeres que se han decidido a ser madres ellas solas. No te puedo decir ni bien.

6. FER FAMÍLIA SENSE PARELLA: LES VEUS DE LES MARES

Fins a aquí una aproximació teòrica d'allò referent a les mares solteres per elecció i les diferents vies d'accés per a formar aquesta família. Certament els teòrics/ques i acadèmics/ques han creat un gran debat sobre aquest "fenòmen", però seria un gran error analitzar la realitat de les mares voluntàriament soles en base, només, a les seves reflexions. És d'indiscutible necessitat recollir la perspectiva de les protagonistes d'aquesta nova estructura familiar.

Un grup de trenta dones d'arreu de Catalunya van accedir a ser entrevistades. Una entrevista en profunditat en què ens van explicar des de les seves experiències quotidianes, les necessitats més urgents, el seu context socioeconòmic, la relació amb els seus fills/es... fins a les problemàtiques pròpies de la seva situació familiar. La intenció és, doncs, donar veu a les dones i sobre la base dels seus comentaris dilucidar en la mesura del possible i de manera sintètica, com són de veritables els qüestionaments i els comentaris que han generat els seus projectes de vida.

6.1 Mares adoptants

6.1.1 Característiques/perfils

... Luego los amigos te dicen "...es que vas a comprar un niño...". Mira, "... ¿comprar un niño?, por favor, que yo no voy a un supermercado a comprar un niño...". Y aquí yo lo he escuchado, ¿eh? Aquí yo lo he escuchado. Y a veces me cabreo. A veces ya contesto en plan de cachondeo, les digo "...sí y a ti te compraron... ¿no te acuerdas que a ti te en compraron de saldos en el Corte Inglés?...". (FINA BONET)

... Pues yo la decisión la tomé bien, porque la adopción fue una decisión muy pensada. Sobre todo motivada, porque siempre había hecho el deseo de los demás pero no había hecho mi deseo, ¿no? Y en mi familia, por el tema de la edad de la niña, estaban un poco asustados. Y muchos amigos también. Otros no, al contrario. Les preocupaba y les preocupa pero yo creo que lo que tenga que ser, será. Hombre, no es fácil, porque es una niña con una personalidad ya hecha pero... (MARÍA)

... En mi caso, yo no necesitaba estar embarazada... Hay gente, yo conozco gente que le hace ilusión estar embarazada, ¿no? Vivir la experiencia de estar embarazada y sentir una vida que crece en ellas y esas cosas. Yo no las sentía esa necesidad. Entonces me pareció absurdo traer otra persona más al mundo habiendo ya muchísimas que no tenían familia. Me pareció muchísimo más lógico optar por la adopción que optar por una inseminación. O con la pareja que tenía decir "...bueno, me quedo embarazada y ya está...". A mí eso me suponía unos problemas que no... Consideré que era muchísimo mejor adoptar. (TERESA VILLOS)

... Primero con un poco de miedo, con ganas y con ilusión de que llegara el momento, pero no quita que tienes miedo. Tienes miedo porque te estás enfrentando a algo desconocido y en lo que estás implicando a una tercera persona. Te preguntas "... ¿cómo reaccionará?, ¿la querré, no la querré?...". Tú crees que sí que la vas a querer pero y te preguntas "... ¿si en realidad yo no la quiero lo suficiente a esta criatura?, ¿ella me querrá a mí, me aceptará?...". Algo que a mí me daba miedo era tener que escoger, por ejemplo. Yo no quería escoger, si me quedara embarazada no escogería, por tanto adoptando yo tampoco puedo escoger, será la que sea mi hija y ya está.

Siempre me quedaría la duda de decir "... ¿por qué he escogido a esta y no a la de al lado?...". Tiene que ser algo terrible. La asignan desde China, te asignan la criatura y tú dices sí o no y ya está. (TERESA VILLOS)

... A mí me rondaba la idea desde hacia... igual cuatro o cinco años. Lo que fue bastante definitivo fue, por una parte, que nació un sobrino mío y, por otra parte, que unos amigos adoptaron a una nena en Madagascar. Coincidió en el tiempo, fue bastante seguido todo esto. Cuando esto ocurrió a mí ya... Yo ya tenía cuarenta y uno, me parece, y me dieron muchas ganas de ser madre. Por otra parte pensé "...si quiero hacerlo, es ya porque sino ya me voy a hacer demasiado mayor y tampoco me apetece...". Yo pensaba que el embarazo y el parto deben ser una cosa muy bonita si lo compartes con una pareja, pero yo sola con una barriga en mi casa no me apetecía nada. Dolores y malestar, vómitos... eso sola no me apetecía. Aparte yo no soy muy biologicista, no tenía especial interés en estar embarazada, parir, amamantar... todo eso no me atraía especialmente. A mí me gustan los nenes a partir de que empiezan a hablar y empezar a tener el rollo con ellos. Contar cosas y crear un mundo compartido con tu hijo, ¿no? Los bebés tampoco me llaman la atención. Pensando en todos los crios que hay por el mundo que no tienen mamá, no tuve ningún interés en traer otro hijo al mundo... (CHARO CARRETERO)

6.1.2 Vivències, experiències i quotidianitats de la monoparentalitat

6.1.2.1 El viscut de la monoparentalitat

... Creo que ha habido de las dos cosas. Sí que me siento bien, en el sentido de haber añadido algo muy importante para mi vida, con la peculiaridad de haberle conocido a él. Yo siempre le digo que creo que merece la pena vivir esto por conocerle, porque es un niño estupendo. Por otro lado ha habido momentos difíciles, de angustia, de no ver soluciones, cuando se han complicado las cosas en la escuela. Ha habido un poco de todo. Pero bueno, si tengo que elegir, pesa más lo positivo.

(NURIA OCHOA)

... Sentimientos hay de todos. Hay de todo y yo lo valoro positivamente en el sentido de que me agrada mucho verme capaz de tirar hacia delante aún llegando muy cansada a la noche y

haciendo un gran esfuerzo por llegar, ¿no? Por otra parte también hay un miedo ahí de pensar "... ¿y si yo me pongo enferma?, ¿si me hago mayor y me falta energía para correr con esta niña?, ¿me va a faltar a mi energía, estímulos, ganas para poder criar bien a esta hija? ...". Ese es el gran miedo pero, por otra parte, también estoy satisfecha de ver que tiras. Tiras y todo el mundo tira, responde a ese reto, ¿no? Son un montón de cosas, hay de todo. (CHARO CARRETERO)

Ser madre ciertamente es muy sacrificado, muchísimo. Aún más siendo monomarental y aún más no teniendo casi infraestructura. Has de renunciar a tantísimas cosas que es muy duro. Es muy duro para aquellas personas que renunciamos a otras cosas porque hay gente que, como no hacía otras cosas, tampoco les parece tan duro. Al revés, se sienten súper realizadas porque antes no estaban realizadas con otras cosas. A las que nos gustaba leer más, salir más, bueno... es duro, es duro.

(MERCÈ FERNÁNDEZ)

Me siento segura, en contraposición a lo que te decía de mis miedos del principio y tal. Me siento segura, me siento capaz y feliz. Pienso que lo estoy haciendo bien, que soy capaz y que tengo los recursos. Y que el hecho de haberme tomado este tiempo para mejorar mi situación laboral era lo más adecuado. Estoy disfrutando mucho de poder atenderla. Disfrutar de la niña que ha sido, pues eso, un "embarazo muy difícil", ¿no? Porque entre una cosa y otra ha llegado muy tarde, ¿no? Yo quería ser madre desde muy joven. Entonces, ya que ha llegado tarde, por lo menos lo voy a disfrutar. Porque aunque luego me ponga a estudiar oposiciones, iré por la mañana, como si fuera mi trabajo. Iré por la mañana a la biblioteca, estudio, pero yo por la tarde estoy por mi hija. El hecho de poder estudiar sin trabajar te permite eso, ¿no? Tiempo para estudiar, tiempo para estar con mi hija. Yo pienso que eso es un privilegio, que me lo curré ahorrando también pero bueno, he podido tomar esta elección, ¿no? Entonces para mí es un lujo y es un disfrute. (LAURA YIN)

6.1.2.2 *Maternitat en solitari com a lliure opció*

Sí. Yo creo que sí. ¿Verdad que tenemos el derecho de decidir si queremos o no tener un hijo? ¿De abortar o no? Pues tenemos el mismo derecho de adoptar libremente a un hijo o tener un hijo de la manera que sea. Hasta ahora dependíamos, hasta ahora eran más bien los hombres quienes decidían, ¿no? Ahora decidimos nosotras. A ver, más bien, la gente que es independiente económicamente. (FINA BONET)

En mi familia contentos. En el trabajo, bueno, sorprendidos ¿no? Sorprendidos porque como sabían que tenía esta pa reja "...y ¿tú no puedes tener hijos? ¿Y por qué no le dices a tu novio?...". En fin, lo más tradicional, es decir "... ¿cómo tú sola? pudiendo... Si tienes novio y te sigues aún viendo...". Incluso alguien me decía "...ah, pues vas y te inseminas y no sé qué...". El concepto tradicional de la maternidad tradicional. A mí también me costó porque me hace un poquito de pena no haberla... Pero bueno, cuando ya me la dieron y desde que la tengo yo, eso desapareció. Yendo a la piscina, por ejemplo, que hacíamos natación pues había otras mamás y explicaban el embarazo y yo pensaba "...bueno, tú tienes para explicar esto y yo tengo para explicar otras cosas...". Pero el sentimiento de madre lo siento igual, como si yo la hubiese parido. Eso me pasa ahora, entonces sí que, antes de sí que pensaba "...ay, que pena, ¿no? Porque no la has sentido en tu vientre, no le has dado el pecho...". Pero cuando la tienes eso queda, para mí, lejano. (LAURA YIN)

El proceso hacia la monomarentalitat lo viví con muchas dudas. Con muchas dudas porque, bueno, también va en contra de lo que me habían a mí educado, ¿no? La familia tradicional y tal. Me acuerdo que en una entrevista salió la señora ésta, que también es madre adoptante, que decía que todos tenemos el derecho constitucional de ser felices. Eso me gustó. Si yo creo que mi felicidad pasa por ser madre, por darle el cariño que yo tengo a un niño y creo que soy una persona apta para educar a un niño, para cuidarle y tal, pues es mi derecho constitucional y lo voy a ejercer, ¿no? Pero sí, tenía dudas "... ¿sabré?, ¿podré yo sola?...". Durante todo el proceso tienes dudas. ¿Lo que me ayudó mucho? el grupo de monoparentales. Ves a las otras y ves que sí, que tiran para adelante y que no pasa nada. Y son gente maja, no están deprimidas...en fin, que hacen su vida

y son gente alegre, normal. O sea, no están amargadas, ni la gente las mira mal entonces...es eso, ¿no? (LAURA YIN)

Bueno, para mí la maternidad es esto, una opción personal. Creo que toda mujer tiene derecho a decidir, sea por la vía biológica, sea por la vía de la adopción... Bueno, hay mujeres que supongo que sienten esa necesidad sin saber por qué, sentimos, sin saber muy bien por qué. Es algo que no puedes racionalizar. Igual que hay otras mujeres que no y todo es respetable. Yo tengo amigas que han decidido que no, aún estando con pareja. Yo creo que es bonito, como te decía antes. A la vez te implica responsabilidad, pero bueno, si eres alguien que te gustan los retos, pues, bueno... Es un reto importante en la vida. (MARISA RAMÍIA)

Bueno, una vez separada, tiempo después, cuando yo hice mis propios duelos, me di cuenta que yo quería seguir adelante con este proyecto de otra manera. Me sentí capaz de hacerlo, volví a ponerme en contacto con la asociación, estuvieron de acuerdo y bueno... Me sentí apoyada porque eran personas que ya me conocían. Lo único que, cuando yo lo planteé, me dijeron que tenía que pasar un tiempo. Lógicamente fue algo que admití, me parecía muy lógico. Una vez que tomé la decisión me sentí apoyada. No me pusieron ningún inconveniente, al contrario. (NURIA OCHOA)

Fui madre en el momento en que consideré que yo estaba preparada para hacerlo. Cuando tuve una estabilidad laboral, porque me parecía que era importante tener una estabilidad laboral. Además, siempre tuve claro que lo tendría yo sola, por tanto no podía decir "...bueno, si no tengo yo, tendrá el otro...". No puedes fiarte, ni apoyarte en nadie más, por tanto era un elemento indispensable el tener una estabilidad laboral. Una vez tuve la estabilidad laboral, fue el tener la plaza de trabajo en un sitio. Mientras no tuve la plaza fija igual me podía tocar trabajar en un sitio un año y al año siguiente cincuenta kilómetros más allá. Pensaba que eso tampoco era bueno para una criatura, el tener que andar de acá para allá. Ni para la criatura ni para mí a la hora de organizarme. Espere a que todo estuviera en su sitio. (TERESA VILLOS)

6.1.3 Demandes

6.1.3.1 Demandes d'igualtat i de reconeixement de les monoparentats

Hombre, sí hubiera igualdad de sueldo, pues las familias monoparentales no correrían el riesgo de ser...de acabar en la pobreza. No es mi caso. En mi caso quizá estoy bien porque soy funcionaria y tengo unas facilidades laborales, horarias y de derechos que nos da la ley pero que muchas veces no se reconocen. Lo de la lactancia, permiso maternal y esas cosas no se reconocen aún del todo... (FINA BONET)

Y que nos tengan en cuenta a los monoparentales como colectivo, distinto, pero que existe. Y, además, que tenemos un peso específico que el nivel de votos. En Cataluña somos un veinticuatro por ciento entonces, claro, es un colectivo que tendrían que satisfacer los políticos porque somos... Igual que ha habido una política de pensiones para la gente mayor porque convenía, porque hay más gente mayor, pues cada vez hay más familias monoparentales también. Que también ellos vean eso. "...somos un número importante señores, que no les vamos a votar...". Porque yo voy a votar al partido que tenga nos tenga en cuenta en su programa, porque eso es lo que yo deseo como ciudadana, ¿no? Yo pago mis impuestos entonces yo también deseo que eso revierta en beneficio de mí, de mi familia y del colectivo. De toda la sociedad, ¿no? Y eso, por ejemplo, sería otra cosa a decirles a los políticos. (LAURA YIN)

6.1.3.2 Demandes de canvi en el sistema d'adopció

También pensé en la adopción nacional. De hecho me asesoré, pero lo vi tan, tan complicado... Primero porque hay una lista de espera inmensa, ahora me parece que no tanto. Luego que no es la adopción plena, es pre-adopción o acogimiento y luego adopción. Entonces puedes tirarte perfectamente tres o cuatro años tal como está la justicia aquí. Porque primero tienes que, el padre tiene que renunciar a la patria potestad y eso mucha gente no lo hace sencillamente porque quiere seguir cobrando la ayuda o porque bueno, porque no quieren, porque es la patria potestad y yo soy el padre y punto. Luego porque... muchas veces, hay casos que tienes una persona a tu lado existes años, te has... te la quieres, te la has hecho tuya y de golpe viene una resolución judicial que dice que como sale, después de tantos años de prisión, no sé qué...devuelva a la criatura. Y

con los sentimientos no se puede jugar y yo no quiero ser madre a tiempo parcial sino que quiero ser madre a tiempo total, así que...Oí cosas, oí cosas de este amigo que es Guardia Urbana. Lo llamaron porque un niño en la escuela estaba totalmente lleno de quemaduras de cigarro...de tres años...y esta vez sí le quitaron la patria potestad al padre y la madre. Ya se la habían quitado y habían estado observándolos durante año y medio. ¿Qué pasó? durante año y medio los padres estuvieron la mar de bien, correctísimos o al menos no se veían secuelas. Al año y medio y dos días el crío ya estaba así. Esta vez el juez se implicó y dijo basta. Ahora la custodia ni para uno ni para el otro. Era un niño de raza gitana que la gente, pues, tenía miedo. Dicen que te buscan de otra población o de otra comarca. Yo vivo en el Valles Occidental, me traen un niño Granollers. Vallés Occidental...es diferente pero Rubí está a cuatro pasos y esta gente se mueve mucho más rápido que tú porque no miran por los canales oficiales. Ellos tienen todo. Y ves, ves mucho. "... si supieras lo que hay no saldrías a la calle...". Y bueno, si te lo dice una persona que lo ve más de una vez...bueno, la verdad es que...te lo crees, ¿no? (FINA BONET).

6.1.3.3 Demandes econòmiques i fiscals

No hemos hablado de las ayudas económicas, que esto también es político, ¿no? Que nos lleguen a asimilar como familias numerosas porque claro, como dividen la renta entre dos y no entre tres, salimos perjudicadas a niveles de coeficientes para acceder a becas y tal. Yo en mi caso, sí tengo un buen salario, fenomenal para mí. A lo mejor yo considero que es poco porque me gusta vivir de una manera, yo que sé... Pero ya es un hecho objetivo, o sea, es "...la renta se considera tal...". Entonces, la persona que la tenga, que acceda. La que no, pues no le corresponde. A lo mejor es que gastamos el dinero en cosas que no deberíamos pero, en todo caso, el Estado ha establecido un baremo y hay personas que se van a beneficiar y otras no. Pero un baremo que sea, en fin, lógico y creíble. Porque hay estas ayudas, por ejemplo, para guarderías privadas que yo las miré y es que claro, tenías que ganar ocho mil euros al año. A ver, ¿cómo puedes ser monoparental y ganar ocho mil euros al año? Imposible, ¿entiendes? Es tan irrisorio que eso no es aceptable. Pero si la media es lógica y tiene sentido según la renta anual de una familia española, pues a quien la cumpla que se lo den. Para escuelas, para comedores, para transporte escolar, para universidades. (LAURA YIN)

6.1.3.4 Demandes de mesures de conciliació ocupació – família

Eso es un tema. Otro tema es, que lo comentábamos y lo queríamos solicitar a no sé quien...a quien nos lo pueda dar, los permisos. Si eres un matrimonio y el niño está enfermo tienes el permiso del padre y el permiso de la madre para estar con él o con ella en el hospital. Si eres sólo uno tienes tú permiso sólo. A ver, en empresas privadas, porque la ley de conciliación sí que en eso ha cambiado, pero las empresas privadas eso no...No se ha extrapolado y no se ha puesto en práctica. Entonces ¿qué pasa? A mi hija no la han operado pero eso puede pasar, ¿no? Entonces ¿de dónde sacas tiempo? Tienes que sacar de días de vacaciones. Si lo sacas de vacaciones luego te falta cuando necesitas estar con tu hija y quieres estar con tu hija. Estos problemas estresan. Y si encima tienes una empresa que no es comprensiva y que te pone trabas... porque, claro, como ha sido tú elección vas en contra de la corriente...porque lo normal y lo tradicional es que haya las dos figuras. En esas cosas sí que nos parecemos. Tenemos los mismos problemas tanto las unas como las otras. (LAURA YIN)

No lo sé, yo esto lo he pensado mucho, lo he debatido, lo he hablado con amigas feministas y todo... Yo no sé si lo que pido es una cosa especial para las mujeres o lo que pido es que se contemple de otra manera lo que es permisos, tiempo libre pero para todo el mundo, no tanto que se nos den en situaciones especiales a las mujeres, más tiempo para todo el mundo. Que en los hombres se incorporara el cuidado de uno mismo, el cuidado de los demás, de las emociones... Que eso se incorporara como un bien social, como algo que enriquece a la sociedad, más que algo que se pida por ley y por exigencia. Eso puede ayudarnos pero no creo que resuelva completamente el tema. Por ejemplo, las leyes no van a hacer que los hombres dejen de maltratar a las mujeres, pueden ayudar, pero es otra historia. (CHARO CARRETERO)

6.2 Mares per reproducció assistida

6.2.1 Característiques/perfils

Si algún recelo tenía por las clínicas es por el negocio que se están montando con la historia de la fertilización. A mí es que me resultaba más práctico y tampoco me pareció que estuvieron haciendo un gran negocio. Ahora, mirado en términos generales,

lo que están haciendo con parejas o gente que quieren tener hijos y no pueden de forma fácil, esa cantidad de tratamientos médicos y de... me parece que abusan un poco. Tampoco está muy claro, hay gente a la que le han engañado vaya, les han ofrecido cosas que no eran necesarias y creo que también hay otras opciones. Y que yo deseaba mucho la maternidad pero también podría no haber tenido una criatura, se puede vivir con criaturas o sin criaturas. Estamos muy mal criados en esta vida, queremos una cosa y tiene que ser a toda costa, todo lo que puedas comprar lo compras. Te estoy diciendo esto cuando yo en realidad lo he comprado ¿no?, porque he ido a pagar una clínica para que hagan eso, pero a veces también hay que saber renunciar. Antes yo creo que no me hubiera sometido a un tratamiento hormonal y a una in vitro, yo creo que no. (AURORA)

Bueno hay de todo, hay gente que tiene mucho recelo con el tema de la reproducción asistida por diferentes motivos desde diferentes lugares pero...sí es verdad que hay cierto rechazo. Pero a mí me da igual, no sé, que más da. Es que al final eso tiene tan poca importancia dentro de todo, la cosa es que yo quería tener una hija y que ahora tengo una hija y que estoy sola. Eso es lo más importante, el cómo lo hice... lo podría haber hecho de otra manera ¿eh? pero lo hice así, que más da. Yo creo que al final hubiera sido lo mismo que si hubiera sido adoptada, por un polvo loco o porque hubiera tenido un donante conocido o por lo que sea, porque se lo pedí a un amigo y me dijo que sí porque también podría ser ¿no? (AURORA)

Cuando me quedé embarazada no tenía pareja. Entonces vivía aquí con mi amiga, y su pareja. Entonces eran las dos y yo. Y yo decidí quedarme embarazada y lo comenté a ellas y les pareció muy bien. Yo llevo muchos años queriendo tener un niño, pero nunca había llegado el momento de decidir. Y además cuando eres lesbiana no es que te puedes quedar embarazada por accidente..., lo cual tiene que ser una decisión y..., ¿qué pasó...? Eso, yo no tenía pareja entonces y había estado hablando de la inseminación con mucha gente y yo quería tener inseminación en casa. Yo lo llamo la inseminación alternativa, que es que no tienes que ir a una clínica ni nada. Y a raíz de conversaciones..., alguien me encontró un donante. Un hombre que dijo que sería el donante y entonces ya empezó todo. Que era un poco como quedarme embarazada por accidente porque de repente él allí y tenía que tomar las decisiones. Siempre iba hablando pero

no es fácil si no te pones a buscar un donante, pero por suerte unas amigas mías estaban fascinadas, que no se lo creían y se pusieron a preguntar a toda la gente que conocían, y todos los hombres que conocían decían que no. Y al final el hermano de una de ellas dijo: "...¿ah, y tú no lo harías?...? Entonces me llamaron y yo: "...aaaaa..."(risas), y así fue. (ELISABET)

Yo no quería ir a una clínica, a parte de que no tenía pasta, tampoco me apetecía mucho que me metieran hormonas..., ni nada de eso. Y entonces, cuando ya tenía el donante, pues me informé un poco y quedé con él. Y él, también muy majo, se había informado bastante. En cómo se hace o como tener que hacer las cosas antes de donar. Y yo iba controlando, tenía un termómetro basal e iba controlando la ovulación. Entonces quedé con él..., bueno, hablamos primero, yo tenía que conocerle, a ver que..., como era el tío, porque según como era no lo iba a hacer. Pero era un hombre estupendo y cuando le pregunté porqué quería hacerlo me dijo: "...que para que gente como tú tenga la oportunidad de tener hijos, como en este mundo hay mucho facha por ahí cuando venga alguien como tú si quieres....," muy majo. Y yo le pregunté si quería..., yo hubiera preferido que mi niña podría conocerle a él como el donante, el padre donante. Ya le explicaría, pero él dijo que prefería que no, que él ya tenía su niña apadrinada en la India y que no sentía necesidad de ser padre, y que prefería que yo no dijera nada a nadie. Entonces tuve que aceptar esto y..., entonces hicimos las inseminaciones. Él venía a mi casa tres días al mes que ovulaba, y él se pasaba por aquí. Se iba a mi habitación y yo le dejaba un bote, luego se iba..., y las primeras veces con las velas y con la musiquita, y yo me lo inyectaba, sí. Y ya luego, al final, después de cuatro meses, yo llegaba corriendo del trabajo, abría la puerta, y yo me lo metía y ya está. Fue muy fácil, de verdad. Fue tres meses, no, cuatro meses, al cuarto mes me quedé embarazada. Aparte que no tenía dinero no sabía que me iban a hacer en una clínica, ¿sabes? yo he escuchado muchas cosas. Me parece que a Ana no le metieron nada, ¿no? Como mucho, me parece que controlan cuando ovulas, para que cuando lo hagan es el momento preciso, ¿no?, y tampoco tenía muchas ganas de esto. Prefería probarlo yo sola, y si no me quedaba embarazada pues ya miraría algo, por esto no fui, no sé, no me gustaba. Pero reconozco que tuve mucha suerte en conocer a un tío así, muy majo. Y es curioso porque en Inglaterra conozco a muchas mujeres que lo han hecho, y allí

es bastante más común. Conozco a varios que tienen niños por inseminación alternativa, en casa. Pero aquí es como una cosa..., hasta que hay gente que simplemente me han mirado y me han dicho: "... ¡no me lo creo!...", piensan que no puede funcionar. Piensan que necesitas ir a un hospital a que un médico te haga esto. Pensaban que yo me había enrollado con un tío y me daba vergüenza decirlo. (ELISABET)

Ho vaig aconseguir al segon intent. Em van enviar per posar-me hormones i vaig tenir una hiperestimulació ovàrica, jo no volia posar-me hormones, volia fer-ho natural, però la doctora em va dir: "... sí, que és més eficaç, que et quedaràs amb més seguretat embarassada..." i em va convèncer. Però quan em vaig punxar vaig tenir una hiperestimulació i el doctor que m'havia de fer la inseminació em va dir que podria ser un part múltiple i vam decidir que no; el doctor va dir que no em punxava i jo tampoc ho volia, no volia més d'un. No em va fer la inseminació i a la següent vegada ja em vaig quedar embarassada. Em va sortir bé perquè aquestes coses mai se sap. (SARA)

Penso la legislació que està bé, correcte. Em van dir a la clínica a on m'ho vaig fer que a França és diferent, allà una dona sola no es pot inseminar. Ha d'anar amb la parella i que l'altre hi doni el consentiment, parella home. Ha de firmar un home conforme permet que s'insemini. Alguna anglesa hi havia a la clínica però sobretot franceses, com que no les deixen,... penso que aquí en això estem bé. Potser som més tolerants o potser estem trepitjant algun dret però a mi em va anar molt bé que fos així. Si hagués viscut a França venir aquí a Catalunya a fer-me la inseminació m'hagués costat més; aquí anava amb moto a fer-me les revisions, ho tenia aquí. A França no hagués estat tant fàcil, primer per diners perquè hauria d'haver estalviat molt més, i després per comoditat. (SARA)

Fui a la consulta privada de mi ginecòlogo. Cuando te lo planteas, igual por mi formación sanitaria, ni te plantea otra opción que no sea ésta. Primero de todo una relación ocasional ni hablar, porque no le vas a pedir la analítica y básicamente porque te quieres demasiado a ti misma y al niño que va a venir y lo que quieres es asegurar al 100 por 100 hacer las cosas bien hechas. Llavors per una banda està la vessant física i de salut que és aquesta, que ja que et decideixes a fer-ho ho fas en les millors condicions. El meu ginecòleg em va dir: "... sé d'un banc

de esperma on tenen donants de primera categoria, son guapos, intel·ligents....", jo li vaig dir; "...va doncs, està claríssim nen..." (risas). A més a més fan el cribatge cel·lulògic, tenen antecedents familiars on es descarten patologies com la diabetis, el càncer....patologies que poden ser hereditàries, i això és bàsic. La idea és que una vegada que t'has decidit a fer-ho ho vols fer de la millor manera possible, i la millor manera possible és fer-ho d'una manera controlada, a més a més tu et sents molt millor, penses: "...ostres, mira que bè ho estic fent...". I això et puja molt l'autoestima perquè són com regalets que et vas fent a tu mateixa. I llavors això, va ser fàcil, vaig fer una primera consulta amb el ginecòleg, li vaig dir : "... mira em vull quedar embarasada..." i em va dir: "...a molt bé, ¿quan?...". Jo pensava que era més difícil però em va dir que jo no, que com era una persona sana l'únic que havia de fer... Ay! No, espera que em deixat...et deia que està la vessant física i sanitària i després està la vessant psicològica. Tu ja saps com som les dones, a més la maternitat és un procés complex a nivell hormonal...i tu imagina't que a mi després que neix....m'agafa per que estic enamorada... (risas); imagina't quin drama!. Perquè som així, igual no ens agrada de res però amb el tema de les hormones...et juguen una mala passada... Llavors era fonamental el no conèixer a la persona. Jo volia que mai em reclamara ningú la criatura perquè clar, si hi ha una prova de paternitat una persona que en principi sempre s'ha desinteressat pel tema però un dia decideix que vol formar part...!Imagina't!. és un fill que has decidit tenir tu sola, que no ho vols compartir amb ningú, que el vols educar exclusivament tu... doncs clar, impensable.

(TXULA)

No vaig pensar en l'adopció perquè a mi tampoc m'agradaven gaire les criatures, no era "niñera". Jo ho vaig decidir perquè creia que havia arribat el moment, perquè tenia la necessitat de transmetre, i al no ser criaturera vaig pensar: "... no,no,no, he de viure el procés senser..". I que per conseqüència amb les meves idees podria haver adoptat perquè en aquest món hi ha moltes criatures que han vingut al món i no ténen a ningú que els cuidi, però clar, necessitava fer l'evolució sencera. Per altre banda una vegada has provat ser mare realment lo de las hormones.... Hi ha senyores, hi ha mares que diuen que l'instint maternal no existeix, jo crec que sí. Es manifesta o no es manifiesta pero hi és, i a mi m'ha guiat en la cura d'ell des del dia que va nèixer. (TXULA)

6.2.2 Homosexualitat

Bueno, por razones prácticas claro que influye mi orientación sexual en mi maternidad. Y luego, tal vez mi manera de vivir, mi opinión del mundo, mi manera de ver las cosas yo creo que sí, que es diferente porque soy de un grupo marginado de la sociedad, con lo cual, sé lo que es el prejuicio. Y entonces, creo que si has vivido cosas así puedes transmitir, espero poder transmitir a mi hija la importancia de la tolerancia, etcétera. En este aspecto yo creo que sí, porque quien soy yo, mucho es parte de mi sexualidad también. He tenido que vivir con esta sexualidad toda la vida y a veces te encuentras con situaciones que te chocan, aún. La gente no te ve normal y, en realidad si la gente, cualquier persona en la calle le comento lo que he hecho, algunos, pensarán que es una barbaridad. Con lo cual, todo afecta un poco. (ELISABET)

Tal vez sí me siento discriminada por ser lesbiana en lo referente a la maternidad, pero indirectamente. Porque hay situaciones en que yo directamente no comento mi sexualidad. Y entonces creo que aquí hay una discriminación porque si mi intuición es de no comentarlo debe ser por protegerme de algo. Yo tengo unas amigas en Madrid que son pareja y ellas después de lo que hice yo se animaron y encontraron un donante e hicieron lo mismo, y para ellos es muy diferente porque ellas van de pareja, son dos mamás. Y en esto tienes que enfrentarte constantemente a toda la sociedad, empezando en el cole, en el autobús..., porque todo el mundo no entienden que esta niña tiene dos madres, con lo cual, aunque no lo expliques, se sabe. Y claro, yo no sé que piensa la gente de mi situación porque yo vivo con una mujer ahora mismo, no saben si somos lesbianas, si somos pareja, pero esta mujer me ayuda mucho con mi hija y va a buscarla en el cole y entonces yo no sé que piensan. Yo he hecho algún artículo, había un artículo en el periódico que me pidieron que escribiera y, entonces, en este artículo sí que hablé de mi sexualidad, pero en muchas circunstancias no digo nada. Con lo cual, yo creo que sí que hay discriminación, pero prefiero no llevar la lucha a mi vida cotidiana. (ELISABET)

Creo que cada persona, cada mujer es como es, y hay cosas que le molan y hay cosas que no. Y pienso que somos todas..., yo he conocido a madres heterosexuales y madres lesbianas que no soportaban estar embarazadas, no soportaban, no querían tener un parto natural porque no querían sufrir nada,

que llevan sus hijas de una manera completamente diferente, y no creo que tenga que ver con la sexualidad. Tiene que ver con cada una de nosotras, hay mujeres que no tienen ninguna necesidad de parir, pero igual les apetece tener un niño y lo adoptan. Yo pienso que esto no tienen nada que ver con la sexualidad y cada una somos como somos. Hay algunas que somos más maternales, no sé, y otras que no mucho. No creo que tenga que ver con la sexualidad. (ELISABET)

6.2.3 Diversitat de monomarentals

Hombre es que no tiene nada qué ver una cosa que la haces porque tú quieres, voluntaria, o una cosa que te sobreviene. Y semejanzas el hecho de tener que criar a una criatura sola, sin el apoyo de una segunda persona. A tu criatura o tus criaturas en el caso que sea por viudedad o por separación, suele haber más de una. Si es por opción no sé si conocerás a muchas, por cierto yo conozco a una chica que adoptó a dos criaturas ella sola. Esa es otra pega que encuentro, por ejemplo, a mí me gustaría que mi hija tuviera una hermana pero es que no puedo, está clarísimo. Pero supongo que en la vida cotidiana es muy parecido, es simplemente que tú estás única y exclusivamente a cargo de la otra persona. Pero lo que pasa es que si es por opción se supone que ya has calculado tus posibilidades y las asumes, cuando haces las cosas de forma voluntaria no puedes echarle la culpa a nadie. Todo eso es diferente a la hora de llevarlo. (AURORA)

Las dificultades son más o menos las mismas aunque hay diferencias, por ejemplo yo lo he hecho porque sabía que económicamente me lo podía permitir, tenía ayuda de mis padres, el horario... y entonces lo hecho. Si hubiera sido al revés, que yo tenía la criatura y luego de repente me veo obligada a separarme, pues todo eso lo tendría más difícil. Porque ni tendría el horario adaptado, ni tienes la economía ¿sabes?, seguro que hay muchos más problemas económicos que con alguien que lo hace voluntariamente, porque si lo haces voluntariamente es porque sabes que puedes. (AURORA)

Sí, posiblemente del peor visto es la lesbiana por inseminación. Porque los otros caben dentro de un esquema en el que entienden lo que ha pasado, y luego es más complejo que esto... Aquí (en España) se ve muy bien la adopción y todo el resto, el problema sería la discriminación contra niños adoptados de

fuera del país, porque hay mucho racismo. Pero, en general, yo creo que está mejor visto..., bueno, es que no lo sé. Una madre soltera, yo que sé, tiene sus connotaciones, ¿no? (ELISABET)

La verdad es que no sé si hay más aceptación de la reproducción asistida o de la adopción. Yo creo que ahora se habla muchísimo más de la reproducción asistida, pero creo que hay mucha ignorancia, y sé que la gente están mal informados. Yo sé que le ha pasado a una amiga mía que tiene un niño de un donante, de haber escuchado una vez a alguien gritar: "... este es el niño de..." ¿como se llama..., los "test tube"? NIÑO PROBETA. Que está el niño hecho in-Vitro, o sea, no entienden lo que es la diferencia entre esto y la inseminación. Entonces, cosas que no entienden y, además, parecen un poco raras, sí que pueden discriminar un poco, pero yo creo que no lo entienden. (ELISABET)

Yo creo que la discriminación más "heavy" es porque soy lesbiana, no porque sea de inseminación, yo creo. (ELISABET)

6.2.4 Fills i filles

Yo tuve un poco la intuición de que este tío no me iba a dar problemas, pero dado que me caía bien, es un hombre guai si en algún momento él quería tener algo que ver pues..., yo le veía como una persona razonable. Además cuando mi hija ya sea más grande y ella quiera saber, si realmente quiere saber quien es el donante, yo le llamaré a él. Lo que pasa es que no le veo nunca, pero sí que me pondré en contacto con él para pedírselo otra vez, por ella... He hablado con mucha gente que es adoptada y tienen ganas de ver a la persona que biológicamente ... aunque no haya relación. Yo confío que con las conversaciones que tengo con mi hija, ella entenderá eso. Será difícil al principio, pero si ella al final quiere conocerle yo preferiría que ella pudiera conocerle para esto, para ella. Si ella tiene la necesidad, aunque él me mata, supongo (risa), porque dijo que no, pero yo que sé..., igual dentro de diez años, veinte años..., él lo verá diferente, no sé. Pero no. No me preocupa: "... que él aparecerá y él querrá..." Si hubiera visto a una persona egoísta, en plan yo, yo, yo..., no lo hubiera hecho con él. (ELISABET)

El que més em preocupa, o em preocupa una mica, és el fet d'explicar-li, però suposo que ja em vindrà, quan vagi a l'escola i vegi, i més en aquest barri, que tots parlen del seu pare. Em preocupa una mica com plantejar-li però suposo que si ella és

forta i veu que a la seva llar té amor. No sé com sortirà., això em preocupa, el com ho viurà ella. Però també és veritat que hi ha nens que per causes.. doncs que se li ha mort el pare.... Penso que a l'escola està mal tractat aquest tema també; perquè no ens en adonem i jo sóc mestra i ho veig "... dóna-li el papa i...". I és una cosa que em preocupa una mica. (SARA)

6.2.5 Vivències, experiències i quotidianitats de la monoparentalitat

6.2.5.1 El viscut de la monoparentalitat

Pues es complicado, es que para mí ser madre era un deseo de hace muchísimo tiempo. No lo sé explicar. Es alguien con quien tienes una vinculación fortísima, no sé es el amor. Para mí es la emoción más bonita y más importante. Es que he dado vida a una persona que es lo más importante de mi vida, y es alguien con quien me encanta estar, con quien tengo ilusiones y pienso en un futuro. Me ha dado vida en todos los sentidos: me hace reír cada día, me hace querer mejorar en todo, en mi vida, el mundo, me hace querer seguir viviendo ¿sabes?, es el motor. Para mí es muy importante. (AURORA)

No te puedo diferenciar lo que he aprendido por ser madre de lo que he aprendido por ser madre monoparental porque para mí es la misma cosa. Pero la maternidad te enseña muchas cosas: cosas de ti misma, sobre los límites de tu paciencia, sobre la relación con una criatura tan pequeña, sobre no atreverse a juzgar a otros padres y madres que hacen cosas diferentes... Supongo que he aprendido muchas cosas, si me lo pensara un rato igual se me ocurriría algo más. La verdad es que te cambia todo tanto que aprendes mucho de todo. He aprendido a estar sola que está bien, a hacer siete cosas a la vez... (AURORA)

No sé que significa ser madre, pero me siento otra persona ahora que soy madre. Además son prioridades en la vida, antes yo hacía lo que me daba la gana y cuando quería, pero ahora, claro, tienes que preocuparte por alguien, siempre. O sea, te cambia la vida radicalmente, pero tampoco me angustio mucho porque..., porque también he tenido a la niña con cuarenta años y yo creo que esto es muy diferente a tener una cría cuando tienes veinticuatro años, ¿no?, porque igual hay cosas que dejas, que no te apetece dejar. Pero yo ahora con mis cuarenta y cuatro años es verdad que no salgo tanto ahora, no

tengo tanta vida nocturna, tanta necesidad de hacer cosas que no serían compatibles con lo cual estoy más calmada y entonces creo que esto ayuda también. Y es según tu ideal de estar con una personita, y aprendes mucho también, no creo que todo sea dar a una persona pequeña, ella también te da mucho a ti también, te cambia como piensas y como ves la vida. (ELISABET)

6.2.5.2 Maternitat en solitari com a lliure opció

Es que cuando me di cuenta ya tenía tomada la decisión de ser madre, supongo que era una cosa que ya la tenía pensada de hacía muuuuuchos años. Además viendo como era yo y como era mi trayectoria en relación a las parejas yo ya iba viendo que esto era una posibilidad y que si quería ser madre más me valía montármelo así. Es que en dos ocasiones yo lo que les he pedido a mis parejas es que yo tuviera una criatura con ellos aunque ellos no quisieran hacerse cargo, porque yo con esa posibilidad ya contaba. Lo que pasa es que siempre he tenido negativas. (AURORA)

La maternidad en solitario es un derecho, siempre lo ha sido, otra cosa es el método. Yo utilicé la reproducción asistida porque me resultaba más efectivo. ¿LA MATERNIDAD COMO OPCIÓN HA DE ESTAR SOMETIDA A CIERTAS SITUACIONES (PROBLEMAS DE FECUNDACIÓN, EDAD, ETC)? Hombre sí, a mí ya me parecía tarde treinta y ocho, porque es que hacer madres-abuelas... yo ya casi me veo madre- abuela, y veo gente que es madre a los cuarenta y muchos. A mí me parece que para la criatura no es bueno. Situaciones económicas yo que sé, cada una que se apañe como pueda. (AURORA)

También estuve mirando el tema de la adopción, que también me da algún recelo, la verdad, porque también creo que hacen bastante negocio con eso y nunca acabas de saber exactamente qué es lo que estás fomentando. Yo estoy segura que a cada una de esas criaturas las adoptadas y que le estás haciendo un favor a Fulanito, a Menganito...Pero que haya unas prácticas que tú no conoces, que fácilmente sea que la gente esté fomentando que cada vez haya más niños abandonados para poder cobrar el dinero que esto mueve, que es mucho, también. Yo creo que la práctica de la acogida es más honesta. Yo no descarto si alguna vez tuviera posibilidades acoger alguna criatura. Pero, claro, eso cuesta a la gente porque no es tu hijo,

que lo tienes para siempre, sino que es temporal. Supongo ¿eh? no lo sé. Yo ahora también si imagino que la relación con mi hija es temporal y que puede venir su madre real, biológica, y llevársela se me parte el corazón, debe ser algo...Lo tienes que tener muy claro y supongo que es ultra mega generoso. La maternidad es muy generosa pero lo de la acogida es una cosa que debes de ser muy generosa. (AURORA)

La madres solas por opción supongo que tienen que ser mujeres independientes. Es gente que se atreve, son atrevidas, valientes e independientes. La verdad es que pienso que cualquiera que lo desee mucho, ya puede ser católica apostólica y romana que... qué más da. No sé si es una transgresión, bueno ante algunos hombres les parece una transgresión. Hay algunos que sí, que yo he notado que les parece como que prescindes de los hombres. Pero yo no quería transgredir nada yo sólo quería tener una criatura y no encontré una manera mejor, es que si hubiera encontrado otra manera mejor la hubiera hecho. Si hubiera tenido una pareja que me hubiera parecido una buena pareja para ser el padre de mi hija no lo hubiera hecho de esta manera. (AURORA)

Es que era una opción que yo siempre he barajado, no es algo que yo pensara:"...¿Sabes qué? Como no lo puedo tener, pues ahora lo voy a tener yo sola..."No. No sé por qué yo ya hace mucho tiempo que...¿sabes que cuando visualizas las cosas al final las consigues?(risas). Pues yo he conseguido tener una hija sola porque me lo he imaginado tantas veces que me iba a pasar esto, bueno que me iba a pasar que esta sería mi opción, porque no es una cosa que me haya pasado. Que cuando he llegado a tomar la decisión ya lo tenía tan pensado...Supongo que tiene que ver con mis relaciones de pareja, con mis facilidades y dificultades de tener relaciones con hombres. Cada vez que ves que no te está saliendo bien pues te vas haciendo a la idea de que si quieres tener una hija, que a lo. (AURORA)

Ya te digo, yo siempre quise tener un niño, pero no era fácil para mí. Si hubiera estado con tíos, pues igual es más fácil que en un momento dado... estás con una pareja y decides. Yo creo que el hecho de que estaba sola en este momento, que no tenía pareja, ayudó bastante porque supongo que cuando estás en medio de una relación, enamorado o lo que sea, igual no tienes la necesidad de buscar otra cosa, no sé. Pero yo allí

estaba sola y de repente se me presentó la oportunidad y pensé: "... me parece perfecto, es el momento...." (ELISABET).

Sí, la maternidad sin pareja como opción es un derecho. Además la sociedad no piensa en esto, es muy fuerte. Cuando yo fui a pedir el PIRMI estaba embarazada con treinta y nueve años y tienes que pasar por una asistente social, la tía me trató con un desprecio así como: "...En qué estarás pensando, quedarse embarazada sin un trabajo fijo, sin nada..." está bien, es mi derecho, decidí tener un niño. Y yo pienso que todo el mundo tiene el derecho, creo que los hombres también tienen el derecho de tener niños, si quieren. (ELISABET)

De hecho sí que conozco y he ido a cosas. Por ejemplo, hay un grupo de padres y madres lesbianas, y hay lesbianas y cosas así. Pero no me siento una parte..., no sé, quieren ser como una familia nuclear, quieren el derecho a casarse..., y es casi como que quieren ser como "normales" y yo no busco esto para nada. Yo no quiero casarme con nadie, no tengo necesidad, con lo cual, sí que puede haber un grupo pero... no me siento identificada. Me siento más identificada con las madres monomarentals de cualquier sexualidad que con este grupo donde estoy yo. (ELISABET)

Feia molts anys que volia ser mare, jo amb 18 anys ja deia que volia tenir un fill, ho tenia clar, no tenia clar que seria sense parella però si que volia tenir un fill, bé, volia una filla, sempre deia una filla. Amb 27 anys vaig dir que ho havia de fer però no em vaig veure capaç per economia i una mica per inestabilitat, havia de pagar lloguer,.. I quan es van morir els meus avis la meva mare va heretar aquest pis i vaig dir bé, ara que no he de pagar lloguer és un estalvi que puc destinar a una altra cosa. Pobreta ¿no?, com parlo d'ella però ..(riu). I sense parella va ser perquè en realitat la volia tenir jo perquè soc tan inestable i pensava "pobre si he de posar una parella ara.." per això volia tenir-la jo sense responsabilitzar a ningú més. (SARA)

Doncs als 27 anys vaig dir ¡ara! Però no em vaig veure capacitada econòmicament, mentalment jo penso que sí que estava preparada. Però va ser fa dos anys i mig que ja tenia el pis, més o menys una feina que em donaria per mantenir una filla i m'hi vaig decidir. També sóc una mica impulsiva i vaig dir ara! I va ser. Les meves amigues m'ho deien: "...ets tan impulsiva..."

Però no és ben bé el cas en aquesta decisió perquè des de joveneta jo ja sabia que volia un fill. Jo volia ser mare i no m'importava si havia de ser amb algú o sola, i quan ho vaig tenir vaig decidir que sola millor, per això, perquè sóc una mica intransigent en alguns temes i tenia clara la forma d'educar que volia aleshores. Una sola pot educar de la manera que vol, si has de compartir l'educació d'un fill aleshores... bé, també pot ser més ric, però a mi personalment em costaria. Ara amb aquesta noia que estic ho penso, haurem de compartir i ella haurà de ficar-se, si funciona la relació. I és una de les coses que em costa per dir "va, a veure que podem fer amb aquesta relació". Em costa per això, per saber compartir aquesta educació, no estaria sola i no seria el meu criteri. (SARA)

Si, ¿es un dret o una opció..?. Un dret es com més,... Un dret es com més una obligació i... bé, és una opció. Si et refereixes al fet de la reproducció assistida en aquest cas ha de ser un dret que puguis triar perquè, bé, en el meu cas es impossible que ho pugues fer perquè sempre he tingut parelles dones, però en el cas d'una dona que no hagi trobat un home que li faci el pes també ha de tenir l'opció ja que la ciència ha avançat, abans no hagués pogut fer-ho. Bé, la ciència i la societat, la mentalitat. (SARA)

6.2.6 Comparació amb parelles biparentals amb fills i filles

Para mí la principal diferencia con una familia biparental es el tiempo. Es que no tiene nada que ver la cantidad de tiempo que utilizo yo para organizarme la cosa doméstica que la que necesitan dos adultos. Pero es que aunque uno no dé mucho el "callo" digamos, porque hay veces que muchas mujeres se quejan de que sus parejas no hacen mucho, pero a poco que hagan no es lo mismo que estar sola, al estar sola se te multiplica. Me gustaría tener un ejemplo que lo dejara muy claro porque con que tuviera a mi abuela que tiene 93 años aquí sentada, a mí me facilita mucho el trabajo, primero porque me quita estrés de tener que estar pendiente todo el rato de la niña, porque estoy todo el rato pendiente de ella. No puedo relajarme en la cocina haciendo una tortilla de patata, una cosa así de simple, porque me están llamando de la otra punta de la casa. No puedo bajar a comprar en cualquier momento, no puedo bajar la basura, no puedo dejar a la niña aquí sola... Dos personas adultas que trabajan es como si yo me desdoblara, haces el trabajo el doble de rápido. Y luego la cosa económica

también, yo tengo que pagar un piso sola y tengo las cargas económicas de la niña.

Mejor tiene que ser sola. Y todo esto se me quedó para arriba y para (?????). (AURORA)

Y yo en lo de la crianza, hablando con mis amigas, creo que tengo una ventaja, porque yo al menos no tengo que pelearme con nadie. Porque es una cosa tan delicada, que genera tantas discusiones... yo al menos si me equivoco luego me lo digo a mi misma: "... mira te has equivocado..." y ya ésta. Pero los demás cuando tienen dos maneras diferentes, que suele ser, dos maneras diferentes de entender cómo tener una criatura es una bomba. De eso me he librado al menos, de eso y de las separaciones con mal rollo con niños en medio, que también es de lo peor que se me ocurre que te puede pasar. Y que lo mío no es fácil ¿eh?, para nada, tampoco es que sea la alternativa, yo no le recomendaría a nadie: "... lo mejor si quieres tener un hijo es que sea sola...". No, yo creo que lo mejor es tenerlo en pareja pero vigilando muy bien cuál es la pareja, porque en fin... (AURORA)

La principal diferencia con una pareja para conciliar es en el tiempo, no tener tiempo para hacer todo. Yo..., es lo que decíamos antes, yo me imagino que cuando hay dos madres o padres pues se dividen su tiempo, y cuando sólo hay una pues todo lo que eso contrae, mucho estrés... (ELISABET)

És més fàcil la conciliació per les parelles perquè et pots combinar i tens més flexibilitat d'horaris i si es poden combinar que el marit treballi pel matí i la dona per la tarda la nena sempre estarà amb algú amb qui hi tingui vincle. Però en el meu cas com que tinc a la meva mare ja em va bé. (SARA)

6.2.7 Problemes i situacions discriminatòries

6.2.7.1 Problemes de dependències amb els pares

Y luego hay otro tema que es que yo ahora dependo muchos de mis padres y tengo que negociar muchas más cosas con ellos, porque si yo quiero trabajar de profesora, por ejemplo, y tengo que entrar a trabajar a las nueve de la mañana necesito a alguien que lleve a la niña. Y si a mis padres no les parece bien que es una opción, en la decisión me pesa; y además no cuento

con otra persona que me ayudaría, hipotéticamente porque luego cada caso es cada caso, si tuviera un padre supongo que tendría otra flexibilidad, a lo mejor, o otros abuelos o lo que sea... Entonces ahora me veo un poco atrapada en la situación porque cualquier cambio en mi vida lo tengo que negociar mucho, necesita la aceptación de mis padres, organizarme mucho la vida, luego me siento mala madre si priorizo el hacer el trabajo que me guste en lugar de poder dedicarle todas las tardes a mi hija si quiero porque la puedo ir a buscar... (AURORA)

6.2.7.2 Prejudicis socials vers les famílies monoparentals

Yo es que como no he notado mucho los prejuicios por ser madre soltera, igual tengo una perspectiva un poco irreal. A mí me parece que está más aceptado pero seguro que aún quedan cosas y mucha gente a la que le parece fatal, y más voluntariamente porque si te dejan... (AURORA)

Yo creo que cada vez es más normal, hay esta idea, en general, de la familia típica, hombre y mujer, pero en realidad, si miras en el cole de mi hija, nadie tiene una familia "normal". Entonces, yo creo que la presión de la sociedad es: mujer, hombre etc, pero la realidad es tan diferente que es otra vez a lo que te decía, que cuando en tu entorno tú tienes todo tipo de familias, en algún momento tienes que entenderlo, ¿no?. **AÚN QUEDAN GRUPOS QUE SON MÁS TRADICIONALES O CONSERVADORES PERO ¿CADA VEZ MÁS EN SU ENTORNO?** Creo que estos grupos hacen mucho daño y que..., cuando leo cosas me duele o veo una entrevista con una persona con estos prejuicios, y están empujados por algo, porque ahí está la iglesia y ellos siguen con todo el tema de la familia, todo el tema de la adopción, homosexuales adoptando... Cuando hablan parece increíble lo que están diciendo, pero yo creo que la gente que no está influida por algún tipo de grupo como estos, sí que lo pueden aceptar perfectamente, y ya te he dado el ejemplo de mi escalera, que hay gente de todo y en realidad... (ELISABET)

Sí, creo que hi ha acceptació, jo no he tingut cap problema, suposo que també és l'entorn en el que em moc, que son gent més o menys oberta, no sé, si fuera al colegio del opus igual no me la cogían però...En general jo penso que sí, que hem avançat molt, abans suposo que quan una mare era soltera no ho era per elecció, potser t'havies quedat embarassada i no volien saber res de tu, suposo que ho passaven malament.(SARA)

6.2.8 Demandes

6.2.8.1 Demandes d'igualtat i de reconeixement de les monoparentats

No están reconocidos los derechos a la igualdad salarial, es que no sé como explicarme. Mira, por ejemplo, derechos a poder tener tiempo libre, derecho a poder tener un crío si te apetece, sin tener una pareja. Todo el hecho de que la inseminación sea tan cara, ya es un negocio como cualquier otro, es una discriminación, ¿no?.(ELISABET)

6.2.8.2 Demandes de canvi en el sistema d'adopció i en la legislació sobre reproducció assistida

Potser sí l'expedient clínic... però penso que és també per mantenir l'anonimat de la persona, però crec que el donar semen és molt fàcil i està poc controlat. Et diuen que cada persona que l'ha donat no té no sé què, segur que no té la sida, hepatitis o cap malaltia greu ni l'ha tinguda, ni és miop ni és no se què, però això no es pot controlar. També t'asseguren que la persona no té antecedents de malalties psicològiques, i això dubto que es pugui comprovar, poden enganyar, els homes. Poden dir que a la família no tenen càncer ni res. Això si que penso que està poc controlat, però bueno és el semen que hi ha, qualsevol home pot tindre problemes però mentre no siguin coses greus... (SARA)

6.3 Mares lesbianes

Jo en el cas de la ginecòloga meva, que em coneixia, la meva trajectòria, la meva orientació i tal, no va haver-hi cap problema, perquè a més no vaig mentir. En el cas de la persona que havia de fer la inseminació i tal, si que vaig... en tot cas vaig mentir per omissió, no vaig donar dades clares, perquè no tenia clar si les donava acceptés fer la fecundació. (PAULA)

Home, en el dels altre perfils, per viduïtat, per abandonó, per tot això, crec que quan una dona hagi d'estar sola amb els fills, no només s'accepta bé, sinó que a més a més provoca una mica la solidaritat per la pena. En el cas de famílies homosexuals, pues mira, depenc, crec que s'accepta millor que fa 20 anys òbviament però que molta gent es calla el que pensa realment. (PAULA)

Sí,... el fet de que jo... hi ha gent que es planteja a la mateixa situació amb amics, amb companys, amb... jo hagués pogut fer-ho

també, hi havia gent amb qui hagués pogut compartir la vivència, però... la veritat, em sembla molt arriscat. Perquè... fins i tot amb una parella hetero que saps amb qui et cases, saps amb qui decideixes compartir una paternitat avui, però no saps qui serà demà. O no saps si aquesta persona desapareix demà no saps quina relació tindrà amb el teu fill, doncs imaginat amb algú que no coneix una relació amorosa. Aleshores clar, si acceptava tenir relacions sexuals amb un estrany per quedar-me embarassada, home, a veure la gent normalment pren mesures per no quedar-s'hi, no vas pel món dient, mira amb quina alegria que vull tenir un fill. (PAULA)

En el meu món sí hi ha acceptació. Si jo no fos d'un nivell socio-cultural com el que resulta que sóc potser hi hauria diferència, si visqués en un poble de Huelva potser no hi hauria aquesta acceptació. Clar, no és representatiu el meu món del que és la societat catalana o la societat espanyola. En el nostre petit món que tots som universitaris i més aviat d'esquerres i liberals, es clar hi ha una situació, no sé, jo m'he trobat sempre acceptada. Però socialment a nivell de Catalunya no hi ha una acceptació general d'això, m'imagino que depèn on visquis perquè si vius al Delta de l'Ebre, que són més carques, ha de ser una cosa molt diferent. (GINA)

Aquest també ha sigut un tema de conversa amb amics, de si una mare pot atendre realment totes les necessitats de la filla, perquè hi ha gent que pensa que una mare fa de mare i un pare fa de pare i, per tant, que a la nena li faltaria alguna cosa perquè li faltaria el paper del pare, jo això no ho acabo d'entendre, no sé quin és aquest paper de pare, si de cas el que li ha faltat és dos punts de referència, suposo que per educar una criatura és millor que hi hagi dos punts de referència que no pas un. (GINA)

- ¿La maternitat com opció és un dert de les dones que la volen assumir sense parella estable?

- Sí, sí, això és exactament el què penso. Jo sé de noies, ara ja no però fa anys, que es liaven amb un home i s'hi arribaven a casar no perquè l'estimessin sinó perquè volien ser mares, o sigui en un moment de la història semblava que si tu volies ser mare l'únic recurs que et quedava era casar-te amb algú encara que en aquell moment no. Però el meu cas, posem vint anys abans, potser era molt més difícil i en canvi en pocs anys les

coses han canviat i en aquest moment és evident que és un dret de qualsevol persona i un pare adoptiu també, no?. Seria el mateix, un pare no pot biològicament sol, ser pare però pot adoptar una criatura, o sigui, és un dret de cada persona ser mare o ser pare, no cal necessàriament tenir una parella. (GINA)

Jo quan alguna vegada em lamentava d'això, perquè llavors l'amiga de la meua escola em deia: "Bueno es que, tu estàs en aquesta situació perquè has volgut, i per tant que demanes? No, no no no ho demanis que això ho tinguin en compte, no haver-ho fet..." Aquesta era la mateixa que em renyava, eh? o sigui que és l'única figura que he tingut a la meua victòria, de vegades m'ha anat una mica en contra, però bueno, vale, d'acord, jo ho he volgut, però, amb totes aquestes mares que deuen ser la majoria que no és que hagin volgut sinó que es que s'hi ha trobat, hi penso que sí, que...que no han de passar per davant de ningú que tingui pocs ingressos econòmics, perquè es clar, són problemes diferents, no? (GINA)

També la gent que bueno, en un moment donat planteja que el fet de que la teua criatura no tingui pare, és una opció egoista per part teua, perquè l'estàs privant del fet de que pugui tenir un pare.

Ho he sentit a la ràdio, que si, que hi ha un sector ultraconservador que tenen por de l'el·lipsi de la figura paterna. (AURORA.2)

A veure, si m'he sentit discriminada amb la meua opció sexual? Jo diria que no, perquè clar si parlem des del moment que sóc mare de la meua opció sexual, doncs no, no m'he sentit discriminada. He tingut relacions, a més a més, durant aquest temps però clar no són relacions visibles, llavors, el que no és visible no pot ser marginat. He tingut relacions amb homes i amb dones en aquest temps. (AURORA.2)

No em declaro res, si, no sóc res, si, no és coneix, socialment no es coneix. Jo crec que és pitjor declarar-se com a bisexual que com a lesbiana, no? perquè si dius que ets lesbiana, et tenen ja fixada, no? amb la etiqueta de lesbiana, i ets fàcilment etiquetable. Crec que el tema de bisexualitat està molt pitjor, no? perquè quan es parla de bisexualitat, en realitat s'està pensant... s'entén com de perversió, de follar molt, amb molta gent, de depravació... jo crec que és pitjor, està molt pitjor considerat. (AURORA.2)

La eritat és que ha estat un procés en el què jo mateixa he anat canviant una mica la forma d'explicar-ho, a mida que veia com ell anava reaccionant. Llavors, així de petit, perquè ja amb dos anys ja comencen a preguntar "el papa?, el papa?", llavors normalment li deia al principi "tu tens un papa, el què passa és que està en un altre lloc, no viu aquí", i ja està amb això, perquè clar, en aquest cas suposo que serà molt diferent al de l'altre gent, perquè amb una inseminació en una clínica, és molt clar el què hi ha o el què no hi ha, però en aquest cas, va ser un procés de recol·locament mental de tota la història. Llavors, finalment hem estat parlant en una última etapa, perquè em reclamava saber on era, perquè no el trucava, perquè no sé què... Clar perquè en el moment que tu dius "tens, però no està aquí" hi ha com una absència, fins que al final vam parlar molt clarament i li vaig explicar la història: "jo tenia un amic, jo volia tenir una criatura, jo tenia moltes motes moltes ganes, vaig parlar amb un amic i em va donar, perquè li he explicat com es fan les criatures, i em va donar el líquid aquell amb què es fan les criatures, i així et vaig tenir", i així hem parlat i tenim clar que el fet de que un home doni el semen, no és ser pare, pare és el que ho vol ser. (AURORA. 2)

Les relacions entre dones, la veritat és que, clar, per mi és molt més fàcil viure amb una dona que amb un home. Mai he viscut amb un home, però pel que veig, pel que sento, per les poques experiències que he tingut així... clar, potser amb una dona tot és molt més compartit. Hi ha com una mena de responsabilitat, o de que tot surt de dins, és més com un treball en equip, no has d'anar al darrera, no has de plantejar res, surt com de forma pròpia. Amb nois, suposo que s'haurien d'aprendre com que tot el que passa en aquell espai domèstic és responsabilitat seva també, i hauria de sortir com de dins, sense que ningú agobiés, el que passa clar, és que aquí sí que te'n adones del que fa l'educació, a l'hora de configurar la manera de ser de les persones. (AURORA. 2)

Sí, i tant que està relacionada. No ho sé, però jo crec que... de mares monomarentals jo crec que n'hi ha hagut sempre, el que passa és que ara estem en un moment en el que la consciència de les dones ha canviat, tot hi que la realitat hagi canviat molt. Hagi canviat, però encara falta molt, molt, molt per canviar, perquè de vegades pensem que han canviat coses que després no han canviat tant, no? Perquè nens i nenes encara tenen

els mateixos plantejaments sobre el rosa i el blau, i el futbol i els jocs en el pati i tal, i clar aquesta gent serà la que vindrà després de nosaltres i encara ho continuen pensant així no?, però crec que hi ha moltes dones que crec que han tingut com un procés de sentir-se dueñas i señoras de la seva vida, i de no admetre segons quins tipus de relacions que siguin perjudicials per elles, llavors... I que tenen clar que volen ser mares, però que no estan disposades a pagar segons quin tipus de preus, de relacions pel fet de ser mares, llavors no ho sé... però si que veig, que bueno, que aquesta manera de...és com una contramoneda, no? de voler exercir un dret, que és un dret a la maternitat, no? a ser mare, en aquestes condicions, és per no pagar segons quins preus no? (AURORA. 2)

Clar que sí. Per suposat, jo crec més en els drets individuals que no pas en els de parella, en els col·lectius, per exemple, et sembla bé que tots els gais i lesbianes es puguin casar, però en aquí no hi ha un reconeixement individual del desig homosexual o lesbià, que potser passa per altres coses, que si hi ha un reconeixement d'un model organitzatiu-social que ha funcionat o que funciona i tal... doncs amb la maternitat igual, evidentment que ha de ser un dret, més que res... Jo de vegades he pensat amb que clar que són molts anys de feminisme en aquí, en aquest país, i el feminisme ha anat calant en el cervell de les dones a mida que van creixent i clar, les dones han tingut una evolució que els homes no han tingut, llavors, jo hem trobo a moltes amigues que amb 40 anys, gays y heteros parlo, que en 40 anys no han trobat a una parella i que no volen renunciar a tenir un fill, perquè està molt malament el pati amb els tios. (AURORA. 2)

Comentarís generals

La postura de les dones cap de famílies monoparentals és bastant unànime davant del debat de la maternitat com a dret; la tendència general és interpretar-ho com una llibertat personal i un dret reproductiu individual. De qualsevol manera, també hi ha dones que pensen que és una opció personal, però que no pot categoritzar-se com a dret perquè és un desig, i això escaparia a tals formalismes. Ara bé, el que sí es presenta com a dret per a totes les entrevistades és la llibertat d'elecció de ser, o no, mares, independentment de tenir parella i de l'orientació sexual.

Una altra similitud, independentment de l'orientació sexual i de la via d'accés a la monoparentalitat, és que gairebé totes elles havien

desitjat ser mares des de joves, i la manca d'una parella i el pas dels anys són les motivacions més presents a l'hora de decidir-se per formar una *Família sense parella*. I en la decisió de la manera de formar-la pesen sobretot els motius que apunten Anderson i Stewart o Marta Lamas entre d'altres, de la necessitat o no de viure l'embaràs i de prioritzar l'ajuda a un nen/a que estigui en una situació desfavorable. Però per part de les entrevistades no s'han apreciat postures molt crítiques a la via d'accés a la monoparentalitat no triada.

El que sí s'ha reflectit, encara que de forma minoritària en proporció a totes les dones entrevistades, és alguna crítica als interessos econòmics que amaguen les TRA i l'adopció, i a la manca d'ètica dels professionals en ocupar-se d'aquestes temàtiques com qualsevol altre element de mercat. Un altre aspecte a destacar és que la gran majoria de les dones afirmen que la situació de les famílies monoparentals està relacionada amb la desigualtat de gènere. Les grans preocupacions d'aquestes dones són la manca de temps i de diners, encara que reconeixen, en comparar-se amb altres mares sense parella –vídues, divorciades, adolescents...– que parteixen una situació favorable, atès que no és una situació improvisada sinó desitjada, calculada i valorada, en la qual els recursos dels què es disposa estan molt meditats i sospesats.

Tal com diuen Anderson i Stewart sobre les mares sense parella, almenys en el cas de les entrevistades, recau un gran estrès generat per ostentar tota la responsabilitat familiar. Al llarg de les entrevistes ens han repetit en diverses ocasions que saber-se les úniques responsables dels seus fills/es els genera una gran preocupació, potser la major de totes. Pensar en la desprotecció dels seus fills/es si elles falten, en posar-se malaltes... és una constant en pràctica totes les entrevistes. En contrapartida, tal com assenyala Cernuda, aquesta relació exclusiva els fa referir-se als seus fills/es d'una manera especial i establir una relació molt propera.

Finalment, també hem observat que les xarxes socials de suport són fonamentals perquè la dona pugui tenir un nivell d'autonomia considerable, tant per a poder conciliar vida laboral i vida familiar, com per a poder gaudir d'algun moment d'oci i esplai, vital per a qualsevol persona. Aquest suport és, en gran mesura, de la família, més concretament de les àvies, però també, i especialment en el cas de les lesbianes, tal com apunta Donoso, pel cercle d'amics. Aquesta ajuda és fonamental per al sosteniment de les famílies monoparentals de les dones entrevistades, fins al punt que hi ha dones que abans de prendre la decisió d'una adopció o d'una inseminació van plantejar a les seves famílies en quina mesura podrien disposar de la seva ajuda, ja que aquesta ajuda condicionava molt la seva decisió

final. En aquest sentit també s'ha observat que aquestes relacions d'ajuda tan necessàries i constants generen problemes de dependència.

7. CONSIDERACIONS FINALS

Al llarg d'aquest treball hem assenyalat que el lesbianisme va ser entès, i ho és en l'actualitat de forma més minoritària, com una expressió d'activisme polític. Potser aquesta exposició en l'espai públic durant els anys 60 i 70 del lesbianisme, el seu caràcter identitari i la seva relació amb el feminisme, ha facilitat que la literatura de diferents disciplines hagi prestat més atenció, i hagi teoritzat més sobre la maternitat de les lesbianes com a desestabilitzadora del sistema patriarcal, i com una eina de canvi social -o reproductora de l'ordre heterosexista depenent de la postura- que sobre la monoparentalitat per opció i les seves implicacions socials que, si bé és veritat que aquest és un fenomen bastant nou, la maternitat lèsbica reconeguda també ho és. Per això, no només hem volgut incloure transversalment l'orientació sexual en la maternitat per opció, sinó que hem volgut plasmar descriptivament aquells elements del lesbianisme que han estat caracteritzats com transgressors per a visualitzar que coincideixen, en la seva gran majoria, amb el que suposa, genera i esdevé la monoparentalitat per opció.

De la mateixa manera els arguments que van adjectivar i adjectiven d'immoral i contra natura la maternitat en les mares lesbianes, sostenen que les mares sense parella per decisió pròpia tenen una actitud igualment reprovable.

La monoparentalitat per elecció, de la mateixa manera que la maternitat d'una dona o parella de lesbianes o gais implica la separació de la sexualitat i la reproducció, implica el qüestionament de la figura masculina com a sustentadora, implica el qüestionament de la ideologia del parentiu... en definitiva implica el qüestionament de

l'estructura tradicional familiar.

Tot i així ens trobem amb què la monoparentalitat per elecció, sense tenir en compte l'orientació sexual, no ha estat tractada i teoritzada en els mateixos termes i amb la mateixa intensitat, pressuposem que perquè no ha estat assumida com una expressió d'activisme polític en l'àmbit públic.

La bibliografia que tracta l'adopció i les tècniques de reproducció assistida apunten a aquest poder transformador de l'imaginari social de la maternitat, de la família, de la sexualitat... i sembla que cada vegada en major mesura desplacen la centralitat dels seus arguments de la parella heterosexual i presenten com a protagonista activa la dona que decideix crear una família sense parella sentimental.

Sobre la base de les entrevistes realitzades pel grup de recerca Copolis (Departament de Sociologia-UB) per a aquest estudi, i també per altres entrevistes fetes i analitzades per altres autors/es es pot determinar que la maternitat en solitari per opció és més una circumstància –per l'edat, a falta de parella... – que una determinació o una postura planificada i activa de voler separar sexualitat i reproducció, que és una dels grans pors de l'androcentrisme. Però independentment que la decisió de tenir un fill sense parella no sigui una mena d'activisme polític per a enderrocar el patriarcat a través de la separació sexualitat-reproducció, sí és cert que suposa una subversió de l'ordre estructural tradicional i un qüestionament tant de la necessitat de la figura de l'home en la filiació com de la finalitat reproductora de la sexualitat femenina.

En definitiva, les famílies monoparentals suposen el reordenament dels rols sexistes de la família nuclear burgesa i en conseqüència són un element desestabilizador més del model patriarcal tradicional. Però no només són generadores de canvis en l'ordre simbòlic; a mesura que aquesta estructura familiar avança en termes quantitatius, un complex entramat de relacions institucionals, laborals, socials, econòmiques, familiars i de comunitat es veuen afectats ja que la unitat bàsica de socialització, consum i producció està variant. En les últimes dècades estem assistint a un increment de la pluralitat familiar; les famílies monoparentals són, sens dubte, el millor exemple de la transformació i varietat familiar. I dintre d'aquesta estructura, les dones que inicialment decideixen formar una família monoparental suposen una ruptura més en l'ideari de la família nuclear tradicional.

BIBLIOGRAFIA

- ABC (08/05/2005). España, primer país de Europa en adopción de niños extranjeros. Consultado el 01 de enero de 2008 en: <http://www.abc.es/abc/pg050508/prensa/noticias/Sociedad/Sociedad/200505/08/NAC-S\ OC-061.asp>
- ALBERDI, I.; ESCARIO, P. Y MATAS, N. (2000). Les dones joves a Espanya. Barcelona: Fundació La Caixa.
- ALMEDA, ELISABET; FLAQUÉ, LLUÍS; NAVARRO, LAURA (2006). Monoparentilitat i infància. Fundació La Caixa. Barcelona
- ALTAMIRANO, F. (2002). Niñez, pobreza y adopción ¿Una entrega social? Buenos Aires: Espacio Editorial.
- ANDERSON, C. Y STEWART, S. (1997). Volando solas. Mujeres sin pareja a los 40. Nueva York: Paidós.
- BANDINTER, E. (1981). ¿Existe el amor maternal? Barcelona: Paidós.
- BAYO-BORRÁS, REGINA. (2005) Aspectos emocionales de las técnicas de reproducción asistida. Barcelona. Editado por Col·legi Oficial de Psicòlegs de Catalunya
- BERÁSTEGUI, A. (2003). Las Adopciones Truncadas y en Riesgo en la Comunidad Autónoma de Madrid. Madrid: Consejo Económico y Social.
- BERÁSTEGUI, A. (2004). La adaptación familiar en adopción internacional: Una muestra de adoptados mayores de tres años en la Comunidad de Madrid. Madrid: Consejo Económico y Social.
- BESTARD, C.; OROBITG, G.; RIBOT, J.; SALAZAR, C. (2003). Parentesco y reproducción asistida: cuerpo, persona y relaciones. Barcelona. Publicacions de la Universitat de Barcelona.

- BODELÓN, E. (1998). La igualdad y el movimiento de mujeres: propuestas y metodología para el estudio de género. Barcelona: Working Papers, nº 148. Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials. Universitat Autònoma de Barcelona.
- BRANCÓS COLL, I. (2004). Evolución de la adopción internacional en Cataluña: reflexiones desde la demografía. En Marre, D. y Bestard, J. (Ed.). La adopción y el acogimiento: presente y perspectivas. Barcelona: Universidad de Barcelona.
- BRULLET, C.; FUNES, J. I BRULLET, C. (2004). Alumnado, familias y sistema educativo. Ocatredo. Barcelona Segona part: La escuela y las transformaciones de la familia
- CERNUDA, P. (2006). Madres solas. Una decisión voluntaria. Madrid: La esfera de los libros.
- CID LÓPEZ, R. (2002). La maternidad y la figura de la madre en la Roma Antigua. En Blanco García, A.; Doménech Delgado, B.; López Rodríguez, M. y Marcos Santiago, R. (Coords.). Nuevas visiones de la maternidad. León: Universidad de León.
- CROON, M. (2004). Quedarse embarazada. Barcelona: Ediciones Médico
- DUMONT, G. (1997). Invierno demográfico de Occidente. Valencia: Debats.
- EL DÍA (19/07/2007). En 2006 los españoles adoptaron 951 niños menos procedentes del extranjero. Consultado el 20 de enero de 2008 en: <http://www.eldia.es/2007-07-19/vivir/vivir9.htm>
- EL PAÍS (18/07/2001). En Europa casi la mitad de los pequeños provienen del Este. Consultado el 14 de enero de 2008 en: <http://adoptionrusia.iespana.es/estadistica2000.htm>
- FERNÁNDEZ CORDÓN, J. A. Y TOBÍO, C. (1997). Las familias monoparentales en España. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- FIRESTONE, S. (1976). La Dialéctica de los sexos. Barcelona: Kairós
- FLAQUER, LL. (1999). La estrella menguante del padre. Barcelona: Ariel.
- FLAQUER, LL. (2003). Models de procreació i noves formes de família. En Grup de treball l'adopció. L'adopció i altres filiacions: un fenomen contemporani. Document tres. Barcelona: Col·legi oficial del Psicòlegs de Catalunya.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. Departament de Benestar i Família. Memorias 2002 – 2006. Consultado el 20 de enero de 2008 en : <http://www.gencat.net/benestar/xifres/mem2006/memo.htm>
<http://www.gencat.net/benestar/xifres/mem2005/memo.htm>
<http://www.gencat.net/benestar/xifres/mem2004/memo.htm>
<http://www.gencat.net/benestar/xifres/mem2003/memo01.htm>

<http://www.gencat.net/benestar/xifres/mem2002/memo02.htm>
 GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE BENESTAR I FAMÍLIA (2004). Oficina de prensa. Boletín informativo del 28/07/2004. El número de infantes adoptados en Cataluña crece por primera vez en los últimos tres años. Barcelona.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE BENESTAR I FAMÍLIA (2005). Oficina de prensa. Boletín informativo del 03/02/2005. El número de adoptados creció un 51% durante el 2004. Barcelona.

GIBERTI, E. (1981). La adopción. Padres adoptants, hijos adoptivos, los otros. Buenos Aires. El cid editor.

GIBERTI, E.; GORE, S.; TABORDA, B. (1997). Madres excluidas. Mujeres que entregan a sus hijos en adopción. Buenos Aires: Editorial Norma-Flacso.

GIMÉNEZ, S.; LUQUE, M.E.; MUZELLE, S.; ROSELL, M. Y TAMAYO, N. (1998). L'adopció: un estudi comparat: Alemanya, Anglaterra, Catalunya, França, Holanda, Itàlia, Suècia, Colòmbia, Equador, Perú i Romania. Barcelona: Entitat Autònoma del Diario Oficial y de Publicaciones.

GÓMEZ-GRANELL, C.; GARCÍA-MILÀ, M.; RIPOL-MILLET, A.; PANCHÓN, C.; BRULLET, C. (DIR.); CARRASCO, S.; CASARES, R.; CASAL, J.; FEIXA, C.; FLAQUER, L.; IZARRA, M.; MARTÍNEZ, A.; PETRUS, A.; PINTO, M.J.; TRILLA, J.; VILLAGRASA, C.; VIZCARRO, C. (COORDS.) (2004). Infància, famílies i canvi social a Catalunya. Barcelona. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà

GUERRA, D.; GIL, M^a. Á.; TUR, R.. "Evaluación psicosocial de mujeres que solicitan una inseminación artificial de donante".

ESPINOSA ISLAS, S. (2005). Maternidades lésbicas: ¿reproducción del modelo heterosexual o acción radical. La Jornada; Suplemento: La Triple Jornada

ESPINOSA ISLAS, S. (2007). Madres lesbianas. Una mirada a las maternidades lésbicas en México. Ed. Egales. Madrid

FEDERACIÓN MUJERES PROGRESISTAS. Historia del feminismo en el mundo/ Historia del feminismo en España. Cosnultat el 15 de febrer de 2008. www.fmujeresprogresistas.org/feminismo3.htm

GIMENO REINOSO, B. (2007). Historia y análisis político del lesbianismo. La liberación de una generación. Editorial Gedisa. Barcelona

GOLOMBOK, S. (2006). Models de família. Què és el que compta de debò. Barcelona: Graó

HERD, G.; KOFF, B. (2002). Gestión familiar de la homosexualidad. Epílogo: la familia lésbica, por Silvia Donoso. Edicions Bellaterra. Barcelona

HOBSBAWM, E. (2005). Historia del siglo XX Barcelona: Crítica

- IGLESIAS DE USSEL, J. (1998). La familia y el cambio político en España. Madrid: Tecnos.
- INSTITUTO DE POLÍTICA FAMILIAS (2007). Informe Evolución de la Familia en España 2007. Madrid: IPF.
- JIMÉNEZ, I.; GONZÁLEZ, M. Y MORGADO, B. (2005). Las familias de las madres solteras solas. Barcelona: Mozart.
- JOHNSON, S.; O'CONNOR, E. (2005). Madres lesbianas. Guía para formar una familia feliz. Grupo Editorial Lumen: México
- JORDANA PRÖPPER, O. (2001). "La maternidad voluntariamente sola en Barcelona: una aproximación antropológica". Barcelona: Tesis Doctoral.
- JUAN M. Y RODRÍGUEZ J. (1994). "El cuerpo humano ante las nuevas tecnologías médicas. Hacia una redefinición del nacimiento y la muerte". Revista Reis.
- JUANCORENA, V. Historia del lesbianismo. Consultat el 2 de febrer de 2008. <http://www.isabelmonzon.com.ar/juancorena.htm>
- JUNQUERA DE ESTEFANI, R. (1998). "Reproducción asistida, filosofía ética y filosofía jurídica". Madrid: Editorial Tecnos.
- LAMAS, M. (2003). "Maternidad biológica o Maternidad social". Revista Proceso; Sección: Mujer p. 62,63.
- LEMA AÑÓN, C. (2001). El futuro de la regulación jurídica española sobre reproducción asistida y embriones: Problemas pendientes y Consitución en "Reproducción asistida, normas y realidad" (Ed. Ascensión Cambrón Infante). Madrid: Editorial Trotta.
- LETE DEL RÍO, J. M. (1992). Personas que pueden adoptar y ser adoptada. En Estudios de derecho civil en homenaje al profesor Dr. José Luis Lacruz Berdejo. Vol. 1. España: J. M. Bosch Editor.
- LEWIN, E. (1993). Lesbian mothers. Accounts of gender in American culture. Cornell University Press. Londres
- LEY 21/1987, de modificación de determinados artículos del código civil y de la ley de enjuiciamiento civil en materia de adopción. BOE 17-11-1987, núm. 275.
- LLEI 10/1998), de 15 de juliol, d'unions estables de parella (DOGC núm. 2687, de 23.07.1998)
- LLEI 3/2005, de 8 d'abril, de modificació de la Llei 9/1998, del Codi de Família, de la Llei 10/1998, d'unions estables de parella, i de la Llei 40/1991, del Codi de Successions per causa de mort en el Dret Civil de Catalunya, en matèria d'adopció i tutela (DOGC núm. 4366, de 19-04-2005, p. 9935)
- LLEI 13/2005, d'1 de juliol, per la qual es modifica el Codi civil en matèria de dret a contreure matrimoni. («BOE» 157, de 2-7-2005.)
- LLEI 14/2006, de 26 de maig, sobre tècniques de reproducció humana assistida.

- LÓPEZ DE LERA, D. (2001). Estudio de la información estadística sobre reproducción humana asistida en España (1993-1998) en Reproducción asistida: Promesas, normas y realidad (Ed. Ascensión Cambrón Infante) Madrid: Editorial Trotta.
- LÓPEZ- RODÓ, V. (1999). Nunca es tarde para ser madre. Barcelona: Editorial Martínez Roca.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, F. (2006). Homosexualidad y familia. Lo que los padres, madres, homosexuales y profesionales deben saber y hacer. Editorial Graó. Barcelona
- LOZANO ESTIVALIS, M. (2004). Mujeres autónomas, mujeres automáticas. Málaga: Atenea, Estudios sobre la mujer.
- MARRE, D. (2004). La adopción internacional y las asociaciones de familias adoptants: un ejemplo de sociedad civil virtual global. Consultado el 13 de febrero de 2008 en: <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-170-4.htm>
- MARRE, D. (2004). (2006). Las migraciones silenciosas. Consultado el 14 de enero de 2008 en: http://www.asfaru.org/pagines/articulos_la_vanguardia_adopci%F3n.htm
- MARTÍNEZ DE AGUIRRE Y ALDAZ (2001). La adopción, entre los derechos del adoptado y los deseos de los adoptants. En Polaino, A.; Sobrino, A.; Rodríguez, A. (Ed.). Adopción, aspectos psicopedagógicos y marco jurídico. Barcelona: Ariel.
- MATEO, M. (1996). ¿Por qué adoptar en otro país? Guía para padres y profesionales. Barcelona: Centre d'Iniciatives de l'Economia Social. McWhinnie, 2001)
- MINISTERIO DE TRABAJO Y ASUNTOS SOCIALES (2002). Anuario de Estadísticas Laborales y de Asuntos Sociales. Consultado el 15 de enero de 2008 en: <http://www.mtas.es/estadisticas/anuario2002/MPI/mpi01.htm>
- MINISTERIO DE TRABAJO Y ASUNTOS SOCIALES (2005). Los españoles adoptaron 5.423 niños de otros países en 2005. Consultado el 14 de enero de 2008 en: <http://www.tt.mtas.es/periodico/servicios-sociales/200607/SES20060718.htm>
- MINISTERIO DE TRABAJO Y ASUNTOS SOCIALES (2006). Anuario de Estadísticas Laborales y de Asuntos Sociales. Consultado el 15 de enero de 2008 en: http://www.mtas.es/estadisticas/anuario2006/MPI/mpi01_top_EXCEL.htm
- MIRABENT, V. Y RICARD, E. (COMPS.) (2005). Adopción y vínculo familiar. Crianza, escolaridad y adolescencia en la adopción internacional. Barcelona: Fundación Vidal i Barraquer. Paidós.
- MORENO, L. (2002). Bienestar mediterráneo y supermujeres. Revista Española de Sociología, nº 2.

MUZELLE, S. Y DE CARA, A. (2001). La adopción hoy (1997) desde la perspectiva de la ECAI. Barcelona: Revista de l'Associació promotora del Treball social. Núm. 9.

NADAL I ANMELLA, M. (2000) Les noves tecnologies de reproducció i els reptes a la maternitat/paternitat. Revista Catalana de Sociologia.

NAGLE, D. (2002). Todavía puedo ser mamá. Guía de la maternidad a partir de los 35 años. Barcelona: Barcelona Océano.

NAVARRO, I. (N.D.). El lado amargo de la adopción. Consultado el 14 de enero de 2008 en:<http://hoy.hoymujer.com/sermadre/premama/lado,amargo,adopcion,32665,05,2007.html>

OCÓN DOMINGO, J. (2002). Un recorrido por la adopción internacional. Revista de Servicios Sociales y Política Social, nº 60.

OCÓN DOMINGO, J. (2006). Familia adoptiva y cambios en la organización familiar tradicional. Papers: revista de sociología nº 81.

OLTRA JARQUE, M. (2005). Cambios legislativos. Situación actual y repercusión en las nuevas formas de familia. Asturias: Seminario Consejo de la Juventud del Principado de Asturias. Nuevos modelos de familia, Nuevas fórmulas en las Relaciones.

PALACIOS, J.; SÁNCHEZ, Y. Y LEÓN, E. (2000). Adopción Internacional en España: un nuevo país, una nueva vida. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

PANCHÓN I IGLESIAS (1999). El estado de la adopción en Cataluña. Barcelona: Centro de Estudios Jurídicos y Formación Especializada. Departamento de Justicia. Generalitat de Cataluña.

PÉREZ ÁLVAREZ, M.A. (2001). La adopción en el sistema vigente de protección de menores. En Polaino, A.; Sobrino, A.; Rodríguez, A. (Ed.). Adopción, aspectos psicopedagógicos y marco jurídico. Barcelona: Ariel.

PÉREZ DEL VALLE, C. (2007). Legislación sobre Reproducción Asistida: Novedades. Madrid: Cuadernos de derecho judicial, vol 11.

Pisano, Margarita. Lesbianismo un lugar de frontera. Consultat el 2 de febrer de 2008 www.creatividadfeminista.org/articulos/indice_lesbianismo.htm

POLAINO, A.; SOBRINO, A.; RODRÍGUEZ, A. (ED.) (2001). Adopción, aspectos psicopedagógicos y marco jurídico. Barcelona: Ariel.

PORTAL DE LA CONSTITUCIÓN ESPAÑOLA (2003). Consultado el 18 de enero de 2008 en:

<http://narros.congreso.es/constitucion/constitucion/indice/sinopsis/sinopsis.jsp?art=39&tipo=2>

PUERTO, J.J. (2000). La consideración de los nuevos derechos humanos en la legislación sobre reproducción asistida. Salamanca: Acta Bioethica 2000.

- RAFKIN, L. (1990). Madres lesbianas. Hijos e hijas de lesbianas hablan de sus vidas. Ediciones Bellaterra. Barcelona.
- REVISTA MUJER Y SALUD (2006). Todo lo que un donante de óvulos debe saber y nadie le cuenta en España. Nº20, pp 30-31
- REVISTA NIÑOS DE HOY (2004). ¿Por qué quiero adoptar? El deseo de ser padres. Consultado el 24 de febrero de 2008 en: <http://www.ndehoy.com/ndhoy/verreportaje.asp?num=14>
- RODRÍGUEZ CEBERIO, M. (2006). Viejas y nuevas familias. La transición hacia nuevas estructuras familiares. Buenos Aires: INTERPSIQUIS.
- RODRÍGUEZ SUMAZA, C. Y LUENGO RODRÍGUEZ, T. (2003). Un análisis del concepto de familia monoparental a partir de una investigación sobre núcleos familiares monoparentales. Papers: revista de sociología, nº 69.
- RUIZ CANIZALES, R. (2008). Revista TRILOGÍA Derecho, Economía y Filosofía, nº5 añoll
- SERRET, C. (2005). Vull ser mare. Guía pràctica per a quan no arriba (Mina Viure). Barcelona: Editorial Mina.
- LYNDON SHALEY, M. (2001). Making Babies, Making Families. Boston: Beacon Press.
- SOLE, C. Y PARELLA, S. (2004). Noves expressions de la maternitat. Barcelona: Institut Català de la Dona. Generalitat de Catalunya.
- TABOADA, L. (1986). La maternidad tecnológica: De la inseminación artificial a la fertilización in vitro. Barcelona: Icaria Editorial
- TRUZZOLI, C. (Març 2008). Noves famílies i investigació de la identitat sexual. Revista del COPOC. Pàg 12, 13, 19.
- TRUZZOLI, C. (2003). El sexo bajo sospecha Editorial Biblioteca Nueva, Madrid
- TUBERT, S. (1991). Mujeres sin sombra. Maternidad y tecnología. Madrid: Siglo Veintiuno de España Editore, S.A.
- URETA BASAÑEZ, A. (2003). Historia del lesbianismo en occidente. Cuaderno divulgativo número 4. Edición: Aldarte. <http://www.aldarte.org/>. Asociación de estudios y centro de documentación por las libertades sexuales
- Vega J., Vega M., Martínez Baza P. (1995)
- Mª Vega Gutierrez (1998)
- VICENTE TORRADO, T. Y ROYO, R. (2006). Mujeres al frente de familias monoparentales. Bilbao: Universidad de Deusto.
- VILA-CORO, M.D. (1997) Huérfanos biológicos. El hombre y la mujer ante la reproducción asistida. Madrid. Ediciones San Pablo
- VIÑUALES, O. (2006). Identidades lésbicas. Discursos y prácticas. Edicions Bellaterra. Barcelona.

 COPALQUI
EDITORIAL

www.copalqui.org
info@copalqui.org

© Copalqui Editorial, 2008
Calle Rabassa 27 2n 1era,
08024 Barcelona, España

NUESTRAS COLECCIONES

- Familias monoparentales y diversidad familiar
- Memoria e identidad
- Mujeres y sistema penal
- Textos universitarios
- Relatos sociales

Esta obra se terminó de imprimir en el mes de marzo de 2008,
en Associació d'Acció Social i Cultural Adalquí,
Calle Rabassa 27 2n 1era, 08024 Barcelona, España.
Cantidad de ejemplares (edición promocional) 90.

FER FAMÍLIA SENSE PARELLA

NOVES TENDÈNCIES EN LES MONOPARENTALITATS

**ELISABET ALMEDA SAMARANCH, DINO DI NELLA,
CLARA CAMPS CALVET**

Les vies d'accés a la monoparentalitat són variades i les realitats familiars que s'hi amaguen multidimensionals i molt amplies. El coneixement de l'estructura d'aquestes llars i l'examen de les seves dificultats i problemàtiques a Catalunya és imprescindible si volem dissenyar polítiques familiars eficients i útils pels diversos continguts i modalitats de la monoparentalitat actual. L'anàlisi de les diferències internes que viuen les mares i els pares de famílies monoparentals ens pot ajudar a entendre millor les diverses necessitats que es plantegen en cada cas. Perquè, tot i que la monoparentalitat no és un fenomen recent, les seves problemàtiques actuals i les implicacions socials que suposa són, en molts aspectes, radicalment noves.

Volem contribuir al coneixement de les famílies monoparentals i monomarentals heterosexuales i homosexuals a Catalunya a partir, tant de l'anàlisi i debat teòric que aquestes famílies estan suposant en l'àmbit europeu i estatal, com de les opinions, reflexions, problemàtiques i experiències que en tenen les dones que les gestionen. Conèixer les monoparentalitats originades en l'adopció individual, la reproducció assistida o la relació ocasional amb voluntarietat de concebre, o sia sense l'existència en tots aquests casos d'una parella estable prèvia i actual que coprotagonitzi la decisió de la dona adulta que gestiona el grup monoparental, sigui la seva opció heterosexual, homosexual o qualsevol d'altre.

En aquest llibre exposem l'estat de la qüestió i un repàs de la legislació principal que, de manera formal, estableix els límits legals en els quals les dones poden crear família sense parella. Sempre que ha estat possible, hem recolzat la informació amb dades quantitatives i recursos gràfics que ens han ajudat a conèixer la importància quantitativa d'aquest fenomen. També hem donat la veu a professionals i entitats socials que directament o indirectament treballen en àmbits que afecten em aquestes famílies, i evidentment a les pròpies mares soles, a través d'un ampli ventall d'entrevistes en profunditat. Elles són subjecte de la recerca i, per tant, les seves vertaderes protagonistes.

Elisabet Almeda Samaranch, Dino Di Nella, Clara Camps Calvet

Copolis

Bienestar, Comunidad y Control Social
Grupo Interuniversitario
GRUPO Universidad de Barcelona

